

Publieke internetopinie en klimaatverandering: een wereldbeeldenanalyse

Sacha Kuijs

18 maart 2011

Afstudeeropdracht Masteropleiding Milieu-natuurwetenschappen

Faculteit Natuurwetenschappen

Open Universiteit Nederland

Publieke internetopinie en klimaatverandering: een wereldbeeldenanalyse
Public Internet Opinion and Climate Change: a Worldviews' Analysis

De afstudeercommissie bestaat uit de volgende leden:

1. dr. Ron Cörvers (OU-NW)
2. dr.ir. Joop de Kraker (OU-NW)
3. Astrid Offermans MSc (UM/ICIS)
4. drs. Pieter Geluk (OU-NW)

De "word cloud" op de voorpagina is gemaakt met behulp van Wordle™ van Jonathan Feinberg (<http://www.wordle.net/create>). De input voor Wordle™ waren de 236 lezersreacties op het Telegraaf artikel "Pover 'akkoord' op klimaatop" van 19 december 2009.

Voorwoord

In dit onderzoeksverslag beschrijf ik mijn afstudeeropdracht voor de masteropleiding Milieu-natuurwetenschappen, specialisatie "beleid", aan de Open Universiteit Nederland.

Hierbij dank ik in de eerste plaats Ron Cörvers (OU-NW) en Joop de Kraker (OU-NW) voor het feit dat ze me deze door hen uitgeschreven onderzoeksopdracht gegund hebben en voor alle steun die ze mij daarbij vervolgens gegeven hebben. Tevens bedank ik Astrid Offermans (UM/ICIS¹) voor haar zeer nuttige bijdrage. Tot slot wil ik Arthur Petersen (PBL) en Marjan Heijman (voorheen PBL, nu NVBR²) niet onvermeld laten vanwege hun hulp.

Hoewel ik gehoopt had dat ik vaker wereldbeelden in de onderzochte reacties over klimaatverandering aan zou treffen, was het een bijzondere ervaring om duizenden reacties te lezen. Met name het analyseren van de resultaten en het schrijven van dit verslag heb ik met plezier gedaan. Ik hoop persoonlijk dat het gebruik van wereldbeelden bij het bepalen van klimaatbeleid zal leiden tot een uitgebalanceerd beleid, dat nu en in de toekomst op draagvlak kan rekenen bij een groot deel van de Nederlandse bevolking.

¹ International Centre for Integrated assessment and Sustainable development, Maastricht University

² Nederlandse Vereniging voor Brandweezorg en Rampenbestrijding

Samenvatting

Op de websites van verschillende Nederlandse bladen verschijnen regelmatig artikelen over klimaatverandering. Deze artikelen gaan onder meer over wetenschappelijke rapporten, klimaatbijeenkomsten of bieden een podium voor het ventileren van meningen. Het internet biedt lezers de mogelijkheid om te reageren op deze artikelen. In dit onderzoek worden de reacties op die artikelen nader geanalyseerd. Hierbij is gekeken of in deze reacties bepaalde, zogenoemde wereldbeelden herkend konden worden.

Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL, hierna: MNP) heeft wereldbeelden als volgt gedefinieerd: "De wereldbeelden zijn op te vatten als gestileerde maatschappijtypen en daarbij behorende oplossingsrichtingen voor maatschappelijke problemen, en geven weer hoe burgers als groep(en) denken dat hun uiteindelijke doelen het beste kunnen worden bereikt." Voor de duurzaamheidsverkenningen heeft het MNP vier wereldbeelden gehanteerd: Mondiale markt, Veilige regio, Mondiale solidariteit en Zorgzame regio.

De zogenoemde Culturele Theorie (CT) is ontstaan binnen de sociale wetenschappen, maar wordt inmiddels ook toegepast binnen de milieuwetenschappen. De CT kent ook wereldbeelden, te weten: Individualist, Fatalist, Egalitarist en Hiërarchist.

Door vanuit andere wereldbeelden te kijken naar beleidsmaatregelen die geformuleerd zijn vanuit een bepaald wereldbeeld, kan men risico's aantreffen, waardoor het beleid kan falen. Door het bedenken van oplossingen voor die risico's kan het beleid robuuster worden. Voorts is beleid met meer draagvlak mogelijk, als met meerdere wereldbeelden rekening gehouden wordt.

Het doel van dit onderzoek is om te bepalen welke wereldbeelden aangetroffen worden en in welke mate, in het huidige maatschappelijke debat over klimaatverandering. Als hier een goed beeld over bestaat, kunnen klimaatbeleidsmakers en klimaatwetenschappers daar gebruik van maken. De wereldbeelden die hiervoor gebruikt worden zijn die van het MNP en die van de CT. De te onderzoeken media zijn Nederlandse media die via het internet te benaderen zijn en zij bestaan uit landelijke dagbladen, regionale dagbladen en opiniebladen. Bij dit onderzoek is geprobeerd het volgende te bepalen: in hoeverre zijn lezersreacties op internetartikelen over klimaatverandering in Nederlandse media – zowel kwalitatief als kwantitatief – te ordenen volgens de wereldbeeldenbenadering van het MNP en de CT, en doen zich daarbij verschillen voor tussen beide benaderingen?

Na het verzamelen van artikelen over klimaatverandering en de bijbehorende reacties zijn deze laatste geanalyseerd via een combinatie van een kwalitatief-interpreterende en kwantitatief-beschrijvende inhoudsanalyse. Hierbij zijn de reacties op een selectieve manier gelezen om wereldbeelden te herkennen met behulp van trefwoorden. Na het verwerken van een eerste tranche van reacties, zijn de trefwoorden aangepast om de trefkans op een wereldbeeld te verhogen. Bovendien zijn de trefwoorden gecombineerd met de vraag of een lezer klimaatscepticus dan wel klimaatadept is. De wereldbeelden zijn namelijk allemaal in een klimaatscepticus- of klimaatadeptcategorie gerangschikt. Na deze aanpassing van de methode zijn nieuwe reacties geanalyseerd, in de zogenoemde tweede tranche.

Bij de analyse is een aantal kenmerken vastgelegd van de artikelen en de reacties. Kenmerken van artikelen zijn onder andere de toon, de aanleiding, de datum en het blad. Kenmerken van reacties zijn onder meer de herkende wereldbeelden en de datum.

In totaal zijn 3360 lezersreacties geanalyseerd, behorende bij 295 artikelen, afkomstig uit 29 Nederlandse bladen. Hiervan vallen 2148 reacties in de tweede tranche. Voor 314 reacties in de tweede tranche is het mogelijk om één of meerdere wereldbeelden te herkennen. Dit is 15% van het

totaal. Als een wereldbeeld herkend wordt, is dat meestal niet met zekerheid te zeggen. Wat bij de herkenbaarheid een grote rol speelt, zijn de beperkte lengte en de inhoud van een reactie. Met betrekking tot de inhoud geldt dat het niet altijd is vast te stellen of iemand klimaatscepticus of –adept is. Als dat wel mogelijk is, dan kunnen niet altijd trefwoorden herkend worden.

Van de MNP wereldbeelden worden Mondiale markt (48%) en Veilige regio (43%) het meest herkend. Mondiale solidariteit (6%) en Zorgzame regio (2%) komen het minst voor. Van de CT wereldbeelden komen Individualist (46%) en Fatalist (49%) verreweg het meest voor. Egalitarist (2%) en Hiërarchist (3%) worden weinig herkend. In mijn onderzoek worden vooral de vier wereldbeelden behorende bij klimaatsceptici veel herkend. Er is geen sprake van significante verschillen tussen herkenbaarheid van de MNP en CT wereldbeelden.

Gezien het feit dat bij 15% van de reacties wereldbeelden herkend kunnen worden, waarbij slechts bij een fractie van de reacties ook met zekerheid, en gezien het feit dat de helft van de wereldbeelden slechts marginaal voorkomt, is de conclusie gerechtvaardigd dat zowel de MNP als de CT wereldbeelden zodanig complex zijn, dat lezersreacties daarmee lastig te ordenen zijn. Er is tevens onderzocht of de wereldbeeldverdelingen in de reacties erg verschillen per jaar, per blad en per artikelkenmerk, zoals de toon van het artikel. Het blijkt dat onder de lezers van verschillende bladen verschillende percentages herkende wereldbeelden aan te treffen zijn. Ook verschillende subthema's van artikelen, zoals "Gletsjers/ijs", en de reikwijdte van een artikel, nationaal versus internationaal, leiden tot verschillen in wereldbeeldenverdeling in de reacties op de artikelen.

Uit publieksenquêtes (uitgevoerd voor de duurzaamheidsverkenningen) blijken andere wereldbeeldpreferenties dan de wereldbeelden die in dit onderzoek als dominant naar voren kwamen. Het loont daarom de moeite om naast enquêtes meer met inhoudsanalyses te gaan werken, zoals in mijn onderzoek gebeurd is. Het grote voordeel van een inhoudsanalyse is immers dat geen inbreuk op de gebruikelijke gang van zaken plaatsvindt. Inhoudsanalyses kunnen een aanvullend beeld van de heersende wereldbeelden opleveren, voor bepaalde groepen van burgers.

Summary

Several Dutch magazines regularly publish articles about climate change on the Internet. The articles are amongst others about scientific reports, climate conferences or to make one's opinion known. The Internet offers readers the opportunity to respond to these articles. These responses are analysed in this report. This study focused on detecting certain so called worldviews.

The Netherlands Environmental Assessment Agency (PBL in Dutch, after this: MNP) defined worldviews as follows: "The worldviews can be regarded upon as stylized types of society, including the corresponding solutions for societal problems. They describe how citizens as a group think how their ultimate goals might be achieved." The MNP used four worldviews in their Sustainability Outlooks: Global Market, Safe Region, Global Solidarity and Caring Region. The so called Cultural Theory (CT) originated from the social sciences, but is nowadays also applied in the environmental sciences. The CT also distinguishes worldviews; they are: Individualist, Fatalist, Egalitarian and Hierarchist.

The goal of this study is to determine which worldviews can be detected and to what extent, in the current societal debate about climate change. If one has a clear picture of this, climate policy makers and climate scientists can use that information. The worldviews that are used for this purpose are the ones of the MNP and the CT. The investigated media are Dutch media on the Internet (national and regional daily newspapers and magazines). The central research question of this study was: to what extent can readers' responses on Internet articles about climate change in Dutch magazines be classified according to the worldviews approaches of the MNP and the CT, qualitatively as well as quantitatively? Do important differences occur between the two approaches?

After collecting articles about climate change and the corresponding responses, the responses have been analysed by using a combination of a qualitative-interpretative and quantitative-descriptive content's analysis. This means that the responses were selectively read to detect worldviews using keywords. After processing a first batch of responses, the keywords were adapted to improve the detectability of the worldviews. Furthermore, keywords were combined with the question whether a reader did or did not believe in a human role in climate change. All worldviews were categorised in a yes or no category for this purpose. After the change of the method in this way, new responses have been analysed, the so called second batch.

A number of features of the articles and the responses have been registered. Features of articles are amongst others the tone, the cause, the date and the name of the magazine. Features of responses are for example the detected worldviews and the date.

In total, 3360 responses have been analysed, belonging to 295 articles, from 29 Dutch magazines. 2148 responses are part of the second batch. It was possible to detect one or more worldviews in 314 responses of the second batch. This represents 15% of all responses. If a worldview was detected, it was usually not 100% certain. The limited length and the content of a response are important when detecting a worldview. Regarding the content, it was not always possible to determine if someone is a climate sceptic or a climate follower. Even if this was possible, it was not always possible to detect keywords.

The MNP worldviews Global Market (48%) and Safe region (43%) were detected most. Global Solidarity (6%) and Caring Region (2%) occurred least. The CT worldviews Individualist (46%) and Fatalist (49%) occurred most. Egalitarian (2%) and Hierarchist (3%) were detected least. In this study, especially the worldviews belonging to climate sceptics were detected a lot. There was no significant difference between the detectability of the MNP and CT worldviews.

Given the limited proportion (15%) of the responses which could be classified into any of the predefined worldviews, given that this classification was only for a small part decided with certainty, and given that half of the worldviews occurred only marginally, one may conclude that the MNP and the CT worldviews are that complex, that it is very hard to use them to categorize readers' responses.

It was also investigated whether the worldview distributions differed substantially between the different years, different magazines and different articles' features, such as the tone of the article. It appears that different worldview distributions can be found between different magazines. Also, different themes, such as "Glaciers/Ice", and the scope of an article, national versus international, show different worldview distributions.

Public surveys reveal different worldviews preferences than this study and the Sustainability Outlooks do. Therefore it would be worthwhile to use content's analyses more often, next to surveys, as happened in this research. The main advantage of a content's analysis is that the usual proceedings are not disturbed. Content's analyses may thus supply additional information about the dominant worldviews, for specific groups of citizens.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting.....	4
Summary	6
1. Inleiding	9
1.1. Klimaatverandering.....	9
1.2. Wereldbeelden	10
1.3. Probleem-, doel- en vraagstelling	15
2. Onderzoeksmethode.....	17
2.1. Het verzamelen van artikelen en reacties.....	17
2.2. Het bepalen en toekennen van artikelkenmerken	18
2.3. Het bepalen en toekennen van reactiekenmerken	18
2.4. Het interpreterend lezen van reacties en het indelen naar MNP en CT wereldbeelden.....	18
2.5. Het beantwoorden van de onderzoeksvragen.....	24
3. Resultaten en discussie.....	25
3.1. Onderzoeksmateriaal.....	25
3.2. MNP en CT wereldbeelden.....	31
3.3. Verschillen en overeenkomsten tussen MNP en CT.....	34
3.4. Verdelingen per jaar.....	38
3.5. Verdelingen per blad	39
3.6. Verdelingen en kenmerken artikel	42
3.6.1. Toon	42
3.6.2. Aanleiding	44
3.6.3. Subthema.....	46
3.6.4. Reikwijdte	48
4. Conclusies en aanbevelingen	50
4.1. Samenvatting resultaten	50
4.2. Beantwoording centrale vraagstelling.....	51
4.3. Reflectie op uitkomsten	51
4.4. Reflectie op onderzoeksmethode	53
4.5. Aanbevelingen	55
Literatuur.....	57
Bijlage I – MNP wereldbeelden.....	60
Bijlage II - CT wereldbeelden.....	63
Bijlage III - Eerste tranche reacties.....	64
Bijlage IV - Tweede tranche reacties	65
Bijlage V – Oorspronkelijke trefwoorden bij wereldbeelden	66
Bijlage VI – Walsh et al. (2007) over klimaatverandering bij de wereldbeelden.....	68
Bijlage VII – Bijzondere lezersreactie	70
Bijlage VIII – Word clouds bij minst vóórkomende wereldbeelden	71
Bijlage IX - Hoe goed "scoren" de trefwoorden	74
Bijlage X – Tabellen bij grafieken.....	75

1. Inleiding

Aanleiding voor het onderzoek

In de media verschijnen regelmatig artikelen over klimaatverandering. De artikelen hebben onder andere betrekking op het verschijnen van wetenschappelijke rapporten, het houden van klimaatbijeenkomsten en het ventileren van meningen door allerlei personen. Op deze artikelen in de media wordt vaak gereageerd door burgers. Centraal in dit onderzoek staan de reacties van burgers op internetartikelen over klimaatverandering. Met name is gekeken of, en indien ja, welke wereldbeelden achter deze reacties schuil gaan.

Leeswijzer

Aangezien de reacties van burgers betrekking hebben op klimaatverandering en ze onderzocht worden op wereldbeelden, wordt in dit hoofdstuk eerst dieper ingegaan op het verschijnsel klimaatverandering en het denken over wereldbeelden. Vervolgens worden de probleem-, doel- en vraagstelling nader uiteengezet. Hoofdstuk 2 beschrijft de onderzoeksmethode, waarbij de in dit onderzoek gehanteerde inhoudsanalyse besproken wordt. In hoofdstuk 3 worden per deelvraag de resultaten gepresenteerd, vergezeld van een discussie. Hoofdstuk 4 sluit af met conclusies en aanbevelingen. Aan het eind van het verslag zijn een Nederlandstalige en Engelstalige samenvatting te vinden.

1.1. Klimaatverandering

De zon verwarmt de aarde door middel van straling, maar een deel van deze straling wordt teruggekaatst door de aarde. Broeikasgassen in de atmosfeer houden een deel van deze teruggekaatste straling tegen, waardoor de aarde een gemiddelde temperatuur van +15 °C heeft in plaats van -18 °C (KNMI, n.d.). Door een toename van de concentraties broeikasgassen in de atmosfeer, het versterkte broeikaseffect, zal de aarde warmer worden.

De term klimaatverandering wordt in dit onderzoek gebruikt als synoniem voor versterkt broeikaseffect.

Om een goed overzicht te krijgen van het wetenschappelijk onderzoek naar klimaatverandering hebben de Verenigde Naties het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) opgericht. Op het laatste zogenoemde Assessment Report van het IPCC is in 2010 veel kritiek geuit. Dit heeft geleid tot een onderzoek door de InterAcademy Council (IAC). Deze organisatie heeft een aantal aanbevelingen gedaan met betrekking tot de managementstructuur van het IPCC (KNAW, 2010). Hoewel de Assessment Reports op een degelijke manier tot stand komen, zouden minder fouten gemaakt worden, indien de bestaande procedures strakker nageleefd worden, aldus de IAC. Ook het gebruik van ongepubliceerde of niet peer-reviewed bronnen moet zorgvuldiger gebeuren. Een andere conclusie van de IAC is dat de verschillende IPCC werkgroepen onzekerheid consistenten moeten kwalificeren. Tot slot, de manier van communiceren van het IPCC behoeft meer transparantie.

In het kader van mijn onderzoek is het goed om stil te staan bij de opvatting dat klimaatverandering een zogenoemde sociale constructie is.

Sociale constructie

Onafhankelijk van de mens is het klimaat op aarde voortdurend veranderd. Inmiddels zijn bijvoorbeeld al meer dan twintig ijstijden bekend (Kroonenberg, 2006). In deze studie richt ik mij op de klimaatverandering die nu gaande is en naar verwachting ook in de toekomst zal plaatsvinden.

Over de vraag of hier sprake is van antropogene invloeden, zijn de meningen verdeeld. Klimaatsceptici geloven niet in een menselijke invloed. Klimaatadepten denken dat de mens wel een belangrijke rol speelt. Dat zou vooral komen door de uitstoot van het broeikasgas kooldioxide, dat onder meer vrijkomt bij het verbranden van fossiele brandstoffen. Door de klimaatsceptici en klimaatadepten wordt veel gesproken en geschreven (discours) om zodoende de discussie naar hun hand te zetten en invloed uit te oefenen. Onder andere door het werk van Foucault is men gaan kijken naar hoe de werkelijkheid mede geconstrueerd wordt door praten en schrijven (Voestermans & Verheggen, 2007). In een discours kan sprake zijn van sociale constructies; de werkelijkheid is niet altijd objectief en statisch te beschrijven, maar wordt ook geconstrueerd gedurende het discours. Stehr en Von Storch (2010) zien klimaatverandering als een voorbeeld van een sociale constructie. Hierbij spelen drie belangrijke factoren een rol volgens hen:

1. Traditionele opvattingen die heersen over klimaat en klimaatverandering. Extreme weersomstandigheden passen bijvoorbeeld goed in het einde der tijden zoals voorspeld in de Bijbel. Mensen in de westerse samenleving denken al eeuwen lang dat het weer steeds slechter wordt (Stehr & Von Storch, 2010). Men denkt bijvoorbeeld dat er steeds minder witte kerstmissen zijn, terwijl de kans daarop vaak, uiteraard afhankelijk van de locatie, al lange tijd niet zo groot is.
2. Men probeert klimaatverandering te begrijpen aan de hand van al langer bekende milieuproblemen, zoals zure regen en het gat in de ozonlaag.
3. Media en populair-wetenschappelijke literatuur maken klimaatverandering vaak sensationeler dan het is. Hierbij doet zich overigens het opmerkelijke fenomeen voor dat nieuwe wetenschappelijke resultaten vervolgens vergeleken worden met de gepubliceerde, overdreven scenario's (Stehr & Von Storch, 2010).

Wat Stehr en Von Storch (2010) terecht opmerken, is dat de burgers niet zozeer het klimaat en de klimaatverandering zelf ervaren, maar afgaan op wat experts zeggen c.q. waar experts voor waarschuwen. Je zou kunnen zeggen dat men klimaatverandering ervaart via een sociaal geconstrueerd filter. Dit gefilterde beeld van het echte klimaatsysteem wordt de sociale constructie van klimaatverandering genoemd. Daarbij gaat het dus niet zozeer om de huidige ervaringen met het klimaat, maar is het veel belangrijker hoe betrouwbaar de experts, die de kennis over het klimaat verspreiden, worden bevonden, de aan- of afwezigheid van ernstiger sociale problemen en hoe informatie over het klimaat juist wel of juist niet gepresenteerd wordt door de media. Daarom is het opmerkelijk dat klimaatverandering binnen de sociale wetenschappen eigenlijk nauwelijks aandacht krijgt, maar vooral een zaak is van de natuurwetenschappen (Stehr & Von Storch, 2010). Zoals door Stehr en Von Storch (2010) zo mooi wordt gesteld, is klimaatbeleid geen reactie op klimaatverandering, maar een reactie op een verwachte verdere klimaatverandering. Afhankelijk van welk wereldbeeld je aanhangt met betrekking tot klimaatverandering, kan die verwachting nogal verschillen, zoals uit de volgende paragraaf blijkt.

1.2. Wereldbeelden

Het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP, 2006a, blz. 26)³ definieert wereldbeelden als volgt: "De wereldbeelden zijn op te vatten als gestileerde maatschappijtypen en daarbij behorende

³ Het MNP is inmiddels opgegaan in het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). In dit verslag zal de naam MNP gebruikt worden.

oplossingsrichtingen voor maatschappelijke problemen, en geven weer hoe burgers als groep(en) denken dat hun uiteindelijke doelen het beste kunnen worden bereikt."

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van twee verschillende indelingen van wereldbeelden. De ene indeling is afkomstig van het MNP (2004). De andere indeling is afkomstig uit de Culturele Theorie (CT) (Pendergraft, 1998; O'Riordan & Jordan, 1999). Ik heb gekozen voor deze twee indelingen, omdat ze veelvuldig gebruikt zijn en uitvoerig beschreven zijn in de wetenschappelijke literatuur. Tevens zijn beiden al eens toegepast op duurzaamheidsgerelateerde vraagstukken. Van de MNP wereldbeelden is bijvoorbeeld gebruik gemaakt in de duurzaamheidsverkenningen die het MNP in 2004 en 2007 heeft uitgevoerd (MNP, 2004, 2007a, 2007b). In deze verkenningen zijn duurzaamheidsindicatoren bepaald en aan de hand van deze indicatoren is onderzocht wat de actuele ontwikkelingen zijn ten aanzien van bevolking, energie, mobiliteit en voedsel. Er is tevens onderzocht welke risico's kunnen optreden wanneer de ontwikkelingen in Nederland gedomineerd zouden worden door een bepaald wereldbeeld.

MNP wereldbeelden

Het MNP kent vier wereldbeelden: Mondiale markt, Veilige regio, Mondiale solidariteit en Zorgzame regio. Deze wereldbeelden zijn afgeleid van de "Special Report Emissions Scenarios" (SRS scenario's) voor mondiale toekomstontwikkelingen van het IPCC (MNP, 2006a). De SRS scenario's zelf zijn gebaseerd op zes modellen (IPCC, 2000). Eén van deze modellen is een combinatie van het "Integrated Model to Assess the Greenhouse Effect" (IMAGE) van het (Nederlandse) RIVM en het WorldScan model van het (Nederlandse) CPB. De IPCC scenario's zijn vooral gericht op wereldwijde emissiescenario's van broeikasgassen. Het zijn combinaties van drijvende krachten die samen de hoogte van de uitstoot van broeikasgassen bepalen. De drijvende krachten zijn: bevolking, economie, technologie, landgebruik en landbouw. Evenals de MNP wereldbeelden zijn de IPCC scenario's ook uitgezet op een globalisering versus regionalisering-as (zie Figuur 1). De andere IPCC-as is economie versus milieu en verschilt daarmee van de andere MNP-as. In tegenstelling tot de IPCC wereldbeelden, verwijzen de MNP wereldbeelden meer naar datgene wat door mensen belangrijk wordt gevonden (waarden), waarvan hierna een aantal voorbeelden gegeven wordt.⁴

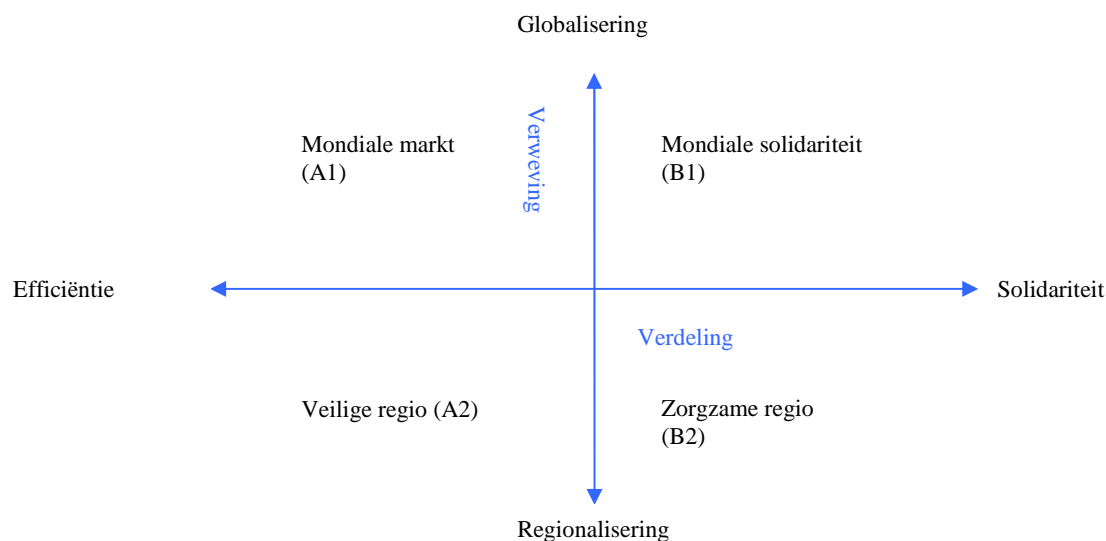
Bij Mondiale markt zijn ambitie en concurrentie belangrijke waarden. Men vertrouwt op marktwerking, vrijhandel en techniek. Een verwante maatschappelijke stroming is het liberalisme. Bij Veilige regio zijn onafhankelijkheid en veiligheid belangrijke waarden. Men vertrouwt op politieke kracht, beveiliging en rechtspraak. Een verwante maatschappelijke stroming is het neoconservatisme.

Bij Mondiale solidariteit zijn samenwerking en solidariteit belangrijke waarden. Men vertrouwt op overheidscoördinatie bij het beheer van collectieve goederen en het corrigeren van marktfalen. Een verwante maatschappelijke stroming is de sociaal-democratie.

Bij Zorgzame regio zijn verantwoordelijkheid en zorgzaamheid belangrijke waarden. Men vertrouwt op de eigen verantwoordelijkheid. Verwante maatschappelijke stromingen zijn diverse religieuze overtuigingen, zoals de christen-democratie.

In Figuur 1 worden de vier wereldbeelden geplaatst binnen twee assen (MNP, 2004). De verdeling-as geeft aan hoe men denkt over efficiëntie versus solidariteit. De verweving-as geeft aan hoe men denkt over globalisering versus regionalisering.

⁴ Ten tijde van het vaststellen van de MNP wereldbeelden, hebben de MNP onderzoekers kranten gelezen als oefening om te zien welk wereldbeeld bij een bepaald artikel hoorde (A.C. Petersen, pers. med., 27 augustus 2010). Ook werden tijdens presentaties krantenkoppen getoond ter illustratie van een wereldbeeld.

Figuur 1 - MNP wereldbeelden in assenstelsel

Zie verder Bijlage I – MNP wereldbeelden waar de MNP wereldbeelden nader worden beschreven.

CT wereldbeelden

De "Culturele Theorie" (CT) vindt zijn oorsprong in de sociale wetenschappen en wordt inmiddels ook binnen de milieuwetenschappen gebruikt (Buck, 1989). Bij de CT worden vier wereldbeelden onderscheiden: de Individualist, de Fatalist, de Egalitarist en de Hiërarchist.

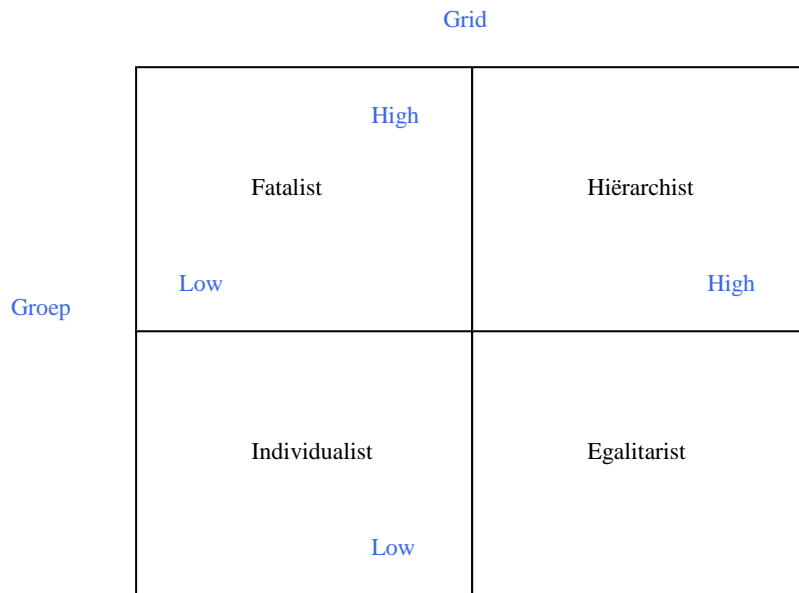
De Individualist gelooft dat als iedereen het eigenbelang nastreeft, het welzijn voor iedereen maximaal zal zijn (Pendergraft, 1998; O’Riordan & Jordan, 1999). De Individualist ziet de natuur als welwillend en veerkrachtig.

De Fatalist voelt zich weinig verbonden met de maatschappij en denkt dat hij weinig invloed kan uitoefenen op de overheid en toekomst. De Fatalist ziet de natuur als willekeurig en grillig.

De Egalitarist is van mening dat iedereen mee moet doen aan de publieke besluitvorming. De Egalitarist ziet de natuur als kwetsbaar en vindt dat de natuur beschermd moet worden tegen uitbuiting.

De Hiërarchist vindt alle rollen binnen de maatschappij belangrijk in het bereiken van welzijn voor een ieder. De publieke arena moet bestuurd worden door wijze en goede mensen. De Hiërarchist ziet de natuur als onhandelbaar als deze slecht beheerd wordt, maar anders als verdraagzaam.

Figuur 2 toont hoe de vier CT wereldbeelden in de groep / grid matrix geplaatst kunnen worden (Oltedal et al., 2004). Hierbij heeft de groep-as betrekking op de mate waarin een individu lid is van sociale verbanden en hoeveel invloed die hebben op het gedrag van het individu. De grid-as geeft aan in welke mate regels de interactie tussen individuen bepalen.

Figuur 2 - CT wereldbeelden in assenstelsel

Zie verder Bijlage II - CT wereldbeelden waar de CT wereldbeelden nader worden beschreven.

Verschillen en overeenkomsten tussen de MNP en CT wereldbeelden

Zowel het MNP als de CT gebruiken vier wereldbeelden, die gepositioneerd worden ten opzichte van twee assen. De assen zelf, verweving en verdeling versus grid en groep, zijn anders van aard, maar kunnen desgewenst met elkaar vergeleken worden. De verweving-as zou enigszins met de groep-as vergeleken kunnen worden. Als je bijvoorbeeld meer regionaal ingesteld bent, zou het goed kunnen zijn dat je ook van meer sociale verbanden deel uitmaakt. De verdeling-as zou enigszins vergeleken kunnen worden met de grid-as. Als je bijvoorbeeld meer in efficiëntie ziet en minder in solidariteit, zou je meer richting een laag grid kunnen neigen, dus richting minder regels voor de interactie tussen individuen.

De MNP en CT wereldbeelden worden beschreven door middel van korte typering en trefwoorden. Bij elk CT wereldbeeld is ook expliciet vastgelegd hoe men tegenover de natuur staat (Buck, 1989; Pendergraft, 1998; O'Riordan & Jordan, 1999; Grendstad & Selle, 2000).

Het MNP heeft in Nederland publieksenquêtes gehouden om de oorspronkelijke IPCC scenario's aan te vullen met Nederlandse waarden (Van Egmond, Kruitwagen & Janssen, 2007). Voor het vaststellen van de CT wereldbeelden daarentegen is geen Nederlands onderzoek verricht. De idee is dat deze wereldbeelden universeel zijn, hoewel veranderbaar door de tijd heen.

Petersen (2006) merkt over de CT wereldbeelden op dat dit in feite karikaturen zijn. Je kunt de wereldbeelden in debatten tegenkomen, maar individuen kunnen niet strikt aan één van de categorieën toegekend worden. Je zou hetzelfde over de MNP wereldbeelden kunnen stellen.

Scenario's en het gebruik van wereldbeelden

Scenario's zijn verhalen die bedoeld zijn om de toekomst te verkennen (MNP, 2006a). Scenario's zijn gewoonlijk voor een klein deel kwantitatief en ze kunnen worden gebruikt in modellen; de modelinvoerparameters zijn afhankelijk van het scenario.

Het gebruik van scenario's is een belangrijk instrument in wetenschappelijk onderzoek, aangezien onze maatschappij, inclusief de relatie met de natuurlijke omgeving, steeds complexer wordt (MNP,

2006a). Scenario's kunnen helpen om de toekomst te verkennen.

Een voorbeeld van scenario's zijn de klimaatscenario's van het KNMI. Voor de vier klimaatscenario's gelden verschillende aannames over veranderingen in wereldtemperatuur en luchtstromingspatronen. Bij het doorrekenen van deze scenario's kan dan bijvoorbeeld verkend worden binnen welke bandbreedten de gemiddelde temperatuur in juli in 2050 in Nederland zal veranderen ten opzichte van de gemiddelde temperatuur in juli in 2009 in Nederland (Klein Tank & Lenderink, 2009).

Wereldbeelden kunnen vertaald worden naar scenario's voor de toekomst; hierbij wordt aangenomen dat een wereldbeeld domineert in de collectieve besluitvorming (MNP, 2006a). Deze scenario's kunnen vervolgens gebruikt worden om te evalueren hoe effectief bepaalde maatregelen zijn om een zeker beleidsdoel te bereiken. Deze effectiviteit zal variëren afhankelijk van welke waarden de corresponderende wereldbeelden aanhangen. Het MNP heeft bijvoorbeeld geconcludeerd dat het beleidsdoel "stabilisatie van het klimaat" het beste gerealiseerd wordt bij Mondiale solidariteit en het slechtst bij Veilige regio (MNP, 2004).

Een ander gebruik van wereldbeelden is het opsporen van zwaktes in beleidsmaatregelen. Door vanuit andere wereldbeelden te kijken naar beleidsmaatregelen die geformuleerd zijn vanuit een bepaald wereldbeeld, kan men risico's aantreffen, waardoor het beleid kan falen (MNP, 2006a). Door het bedenken van oplossingen voor die risico's kan het beleid robuuster worden. Beleid is robuust wanneer onder verschillende, toekomstige omstandigheden gestelde beleidsdoelen toch bereikt worden (Van Egmond et al., 2007).

Van Egmond (2010) stelt dat duurzame oplossingen alleen mogelijk zijn als gelijktijdig recht wordt gedaan aan de waardeoriëntaties van de verschillende wereldbeelden. Je zou dit ook synergetische oplossingsrichtingen kunnen noemen. In feite betekent dit volgens Van Egmond (2010) dat er overeenstemming is over een integraal wereldbeeld. Met een integraal wereldbeeld bedoelt hij een wereldbeeld dat **alle** waarden bevat die zowel op grond van enquêtes, als op grond van filosofische beschouwingen als gewoon als "algemeen menselijk" genoemd kunnen worden. Het integrale wereldbeeld is een allesomvattend wereldbeeld. Het is dus niet een wereldbeeld dat men zal aantreffen bij één individu, maar juist recht doet aan een ieder.

Door het geformuleerde beleid onder verschillende wereldbeelden te toetsen, is het ook mogelijk om te voorspellen op welk verzet men zou kunnen stuiten (De Vries & Petersen, 2009). Door hier een oplossing voor te verzinnen, is het mogelijk om het draagvlak voor het beleid te vergroten. De ondersteuning voor het beleid kan dan aangetroffen worden bij mensen die verschillende wereldbeelden hanteren, omdat met ieders invalshoek rekening is gehouden.

Het gebruik van wereldbeelden zou ook moeten leiden tot een meer transdisciplinaire en minder gefragmenteerde aanpak van duurzame ontwikkeling. Wereldbeelden zouden de scheidslijnen tussen micro en macro, wetenschap en politiek, en natuurwetenschappen en sociale wetenschappen moeten overbruggen (De Vries & Petersen, 2009).

Zoals Van Egmond et al. (2007) aangeven, zijn de MNP wereldbeelden geen scenario's ten behoeve van toekomstonderzoek, zoals de al eerder genoemde KNMI klimaatscenario's wel zijn. De MNP wereldbeelden zijn "consistente streefbeelden" (Van Egmond, 2007, blz. 22). Afhankelijk van welke waarden men wil bereiken bij een wereldbeeld, zal men met bepaald beleid reageren op knelpunten. Hoe gestuurd zal worden is juist geen onzekerheid bij de MNP wereldbeelden, maar is een gevolg van het wereldbeeld. De onzekerheid ligt hier onder meer bij de internationale context, aangezien Nederland maar een kleine speler is op het wereldtoneel.

1.3. Probleem-, doel- en vraagstelling

In deze paragraaf worden de probleem-, doel- en vraagstelling nader uiteengezet.

Probleemstelling

In onze maatschappij bestaat het gevaar dat bij het vaststellen van klimaatveranderingsbeleid niet voldoende wordt uitgegaan van het feit dat burgers heel verschillend tegen klimaatverandering aan kijken. De gevolgen hiervan kunnen onder meer zijn dat het beleid niet erg robuust is, er weinig sprake is van synergetische oplossingsrichtingen en het draagvlak beperkt is. De wereldbeeldenbenadering is hiervoor een mogelijke oplossing. Om wereldbeelden zinvol te kunnen toepassen, is het van belang dat de wereldbeelden daadwerkelijk aangetroffen kunnen worden in maatschappelijke debatten en of ze deze debatten op een bruikbare manier kunnen ordenen. Dat wil zeggen of ze inzicht kunnen geven in welke meer fundamentele verschillen in opvatting er bestaan en hoe de verdeling hiervan in de samenleving is. Wereldbeelden die (bijna) niemand aanhangt, die in het verleden ook niet of nauwelijks werden aangehangen en waarvan dat in de toekomst ook onwaarschijnlijk wordt geacht, zijn immers minder zinvol.⁵ Bovendien kan het voor communicatiedoeleinden goed zijn om te weten waar en hoe mensen met een bepaald wereldbeeld ten aanzien van al dan niet een specifiek knelpunt, te vinden en te bereiken zijn.

Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om te bepalen welke wereldbeelden aangetroffen worden en in welke mate, in het huidige maatschappelijke debat over klimaatverandering. Als hier een goed beeld over bestaat, kunnen klimaatbeleidsmakers en klimaatwetenschappers daar gebruik van maken. Klimaatbeleidsmakers kunnen dan beleid ontwikkelen dat uitgaat van de aangetroffen wereldbeelden, opdat het beleid robuuster zal zijn, er meer sprake is van synergetische oplossingsrichtingen en het draagvlak onder de burgers veel breder zal zijn. Klimaatwetenschappers kunnen met meer kennis over de huidige wereldbeelden, de huidige meningen, hun onderzoeksresultaten op een meer aansprekende manier presenteren.

De reikwijdte van dit onderzoek is beperkt tot het debat over klimaatverandering. Conclusies kunnen daardoor niet zonder meer uitgebreid worden tot andere onderwerpen. Ik noem echter soms duurzame ontwikkeling in plaats van me te beperken tot klimaatverandering. Het beperken van klimaatverandering is voor mij onderdeel van duurzaam omgaan met onze aarde. Sommige opmerkingen en conclusies in dit onderzoek gelden dus niet alleen voor de beperking van klimaatverandering, maar zijn ook van toepassing op het veel bredere begrip duurzaamheid.

Vraagstelling

In dit onderzoek wordt getracht te bepalen in hoeverre reacties van burgers op berichtgeving in de media over klimaatverandering in te delen zijn in bepaalde wereldbeelden. De wereldbeelden die hiervoor gebruikt worden zijn die van het MNP en die van de CT. De te onderzoeken media zijn Nederlandse media die via het internet te benaderen zijn en zij bestaan uit landelijke dagbladen, regionale dagbladen en opiniebladen. Hierna wordt in dit onderzoek met lezersreacties bedoeld de hierboven genoemde reacties.

Deze vraagstelling zal niet leiden tot een representatief beeld van "de gemiddelde Nederlander". Het betreft een selecte groep Nederlanders die de te onderzoeken sites bezoekt. Bovendien geeft een bepaald deel van deze groep zijn of haar mening. Het is onmogelijk om deze groep te extrapoleren naar de gehele Nederlandse bevolking. Bij de vergelijkingen met ander onderzoek is het van belang om zich te realiseren dat in dit onderzoek geen sprake is van een representatief beeld.

⁵ Het voorspellen van het vóórkomen van wereldbeelden in de toekomst valt buiten dit onderzoek. Van Egmond (2010) laat echter zien dat in de loop der eeuwen steeds weer dezelfde vier wereldbeelden na elkaar de boventoon voeren.

De centrale vraagstelling van dit onderzoek is als volgt:

In hoeverre zijn lezersreacties op internetartikelen over klimaatverandering in Nederlandse media – zowel kwalitatief als kwantitatief – te ordenen volgens de wereldbeeldenbenadering van het MNP en de CT, en doen zich daarbij (belangrijke) verschillen voor tussen beide benaderingen?

Hiertoe en soms aanvullend hierop worden de volgende deelvragen beantwoord:

1. In hoeverre zijn de vier MNP en de vier CT wereldbeelden te herkennen in de verzamelde lezersreacties?
2. In hoeverre zijn er (belangrijke) verschillen en overeenkomsten in de herkenbaarheid van de MNP en CT wereldbeelden in de verzamelde lezersreacties, en hoe is dat te verklaren?
3. Hoe zijn de indelingen per wereldbeeld per jaar? Als deze indelingen erg verschillend zijn, zijn deze verschillen dan te verklaren? Zijn er bijvoorbeeld bijzondere gebeurtenissen geweest, zoals een dijkdoorbraak, hittegolf of overmatige neerslag?
4. Welke verschillen treden op tussen de websites van de verschillende Nederlandse bladen?
5. Welke relaties zijn er tussen de gevonden wereldbeelden, het aantal reacties en het artikel? Met andere woorden: levert een bepaald kenmerk van een artikel een andere indeling in wereldbeelden van de reacties op dan de gemiddelde indeling?
Hierbij worden vier verschillende kenmerken van het artikel bekeken.
 - a. Wat is de toon van het artikel; hoe staat de auteur tegenover klimaatverandering?
 - b. Wat is de aanleiding voor het artikel?
 - c. Wat is het subthema? Bij subthema's kan bijvoorbeeld gedacht worden aan water, gezondheid en biodiversiteit.
 - d. Betreft het artikel een nationaal of internationaal aspect?

2. Onderzoeksmethode

Dit hoofdstuk beschrijft de gehanteerde onderzoeksmethode. De onderzoeksmethode bestond uit vijf stappen, waarbij de verschillende stappen elkaar deels hebben overlapt in de tijd:

1. het verzamelen van artikelen en reacties
2. het bepalen en toekennen van artikelkenmerken
3. het bepalen en toekennen van reactiekenmerken
4. het interpreterend lezen van reacties en het indelen naar MNP en CT wereldbeelden
5. het beantwoorden van de onderzoeksvragen

Bij het beschrijven van de onderzoeksmethode wordt soms al een sprong voorwaarts gemaakt naar de resultaten. Dit is onder andere nodig om de in de loop van de tijd veranderde aanpak te verantwoorden.

2.1. *Het verzamelen van artikelen en reacties*

Het verzamelen van artikelen en reacties was een stapsgewijs proces. In eerste instantie werd op het internet gezocht naar landelijke dagbladen, regionale dagbladen en opiniebladen. Er is alleen gekeken naar Nederlandse bladen. De URL's van de gevonden bladen zijn vastgelegd (zie Bijlage III - Eerste tranche reacties en Bijlage IV - Tweede tranche reacties). Binnen deze URL's werd vervolgens met de zoekfunctie van het desbetreffende blad gezocht op "klimaatverandering". Leverde dit geen "hits" op, dan werd ook op "klimaat", "klimaattop" of "broeikaseneffect" gezocht. Werden te veel hits gevonden, dan kon bij sommige sites het aantal resultaten beperkt worden door het zoekwoord "reacties" toe te voegen. Dit leverde dan gewoonlijk alleen artikelen met lezersreacties op.

Bovenstaande actie leverde per blad een lijst met mogelijke artikelen op. Per artikel werd bekeken of het inderdaad betrekking had op klimaatverandering. Ondanks de opgegeven zoekwoorden bleek een artikel niet altijd met klimaatverandering te maken te hebben. Ook werd klimaatverandering soms in een andere context gebruikt dan die van het versterkte broeikaseneffect, zoals een verandering in sfeer. Als wel het versterkte broeikaseneffect werd bedoeld, ook al was het vrij zijdelings, dan werd gekeken of het artikel ook lezersreacties bevatte. Als dat het geval was, volgde de volgende stap.

Het artikel en de reacties werden vervolgens digitaal gearchiveerd. Ze werden in een Word bestand opgeslagen. Elk bestand kreeg een naam in het volgende formaat:

Bladnaam – datum – koptekst

Voorbeeld: Elsevier – 20080109 – Mens heeft weinig invloed op klimaat

Deze opslag voorkwam onder andere dat een resultaat meerdere malen werd meegenomen. Door te archiveren was het bovendien geen probleem als artikelen en reacties zouden verdwijnen van het internet (het blad DAG bestaat nu bijvoorbeeld niet meer, maar de lezersreacties zijn op deze wijze wel bewaard gebleven).

In het materiaal was vaak sprake van meerdere reacties van één lezer op het artikel. Deze meerdere reacties zijn beschouwd als één reactie, omdat de verwachting is dat, ondanks soms uitvoerige discussies, een lezer gedurende de discussie niet significant van mening c.q. van wereldbeeld zal veranderen. Daarentegen zijn reacties van één lezer op meerdere artikelen wel als meerdere reacties beschouwd. Ten eerste zou iemand in de loop der tijd en door de aard van het artikel wel van wereldbeeld veranderd kunnen zijn. Ten tweede zijn namen vaak kort (alleen "Jan") of gefingeerd -

er worden bijvoorbeeld namen van bekende figuren gebruikt - zodat nooit met zekerheid te zeggen is of het al dan niet om dezelfde persoon gaat. Dit geldt in mindere mate binnen één artikel.

2.2. *Het bepalen en toekennen van artikelkenmerken*

Alle artikelen zijn gelezen. Per artikel is een zevental kenmerken vastgelegd, te weten: naam blad, datum artikel, kop, aanleiding, toon, subthema en reikwijdte. Voor vier van deze kenmerken moest gekozen worden uit verschillende categorieën.

Voor de aanleiding zijn zes mogelijkheden onderscheiden: (publicatie van) rapport, meting, incident, klimaatbijeenkomst, verkondiging mening en overig. Bij meting kan gedacht worden aan het meten van diktes van ijskappen of het meten van de lengtes van gletsjers. Bij incident kan gedacht worden aan bijvoorbeeld een dijkdoorbraak, een hittegolf, overmatige neerslag, een overstroming of het afbreken van een grote ijsplaat. Bij overig kan bijvoorbeeld gedacht worden aan ontwikkelingen of nieuwe inzichten op het gebied van de economie, de politiek, volksgezondheid, klimaatvriendelijke producten en klimaatadaptatie.

Voor de toon zijn drie mogelijkheden onderscheiden: neemt klimaatverandering serieus, neemt klimaatverandering niet serieus en neutraal. Ik heb het begrip "neutraal" ruim gehanteerd. Ook al sprak uit het artikel heel licht een bepaalde mening richting wel of niet serieus nemen, maar was de berichtgeving verder wel objectief en niet gekleurd, dan heb ik een artikel als "neutraal" bestempeld.

Voor het subthema zijn acht mogelijkheden onderscheiden: water, droogte, gletsjers/ijs, gezondheid, biodiversiteit, weer, overig en geen. Weer lijkt een incorrect subthema. Hier is echter voor gekozen, omdat de begrippen weer en klimaat vaak verward worden. "Geen" betekent dat er geen subthema is en dat het artikel over klimaatverandering in de volle breedte gaat. "Overig" betekent dat er wel een subthema is, maar eentje die niet op voorhand bedacht was.

Voor de reikwijdte zijn twee mogelijkheden onderscheiden: nationaal en internationaal.

Zie Box 1: Waarnemingsinstrument op bladzijde 20 voor een overzicht. Alle waarnemingen zijn opgeslagen in een Excel bestand. Dit maakte zoeken, sorteren en sommeren gemakkelijk.

2.3. *Het bepalen en toekennen van reactiekenmerken*

Per artikel zijn alle reacties gelezen. Per reactie is een viertal kenmerken vastgelegd, te weten: naam van de lezer/reactiegever, datum, geslacht en aantal delen waaruit de reactie bestaat (zie Box 1: Waarnemingsinstrument op bladzijde 20). In de praktijk is deze stap gecombineerd met de volgende stap.

2.4. *Het interpreterend lezen van reacties en het indelen naar MNP en CT wereldbeelden*

Om wereldbeelden te kunnen bepalen zijn de verzamelde lezersreacties geanalyseerd via inhoudsanalyse. Dit onderzoek leunt daarbij zwaar op het werk van Wester et al. (2006), waarin de volgende definitie is opgenomen: "Inhoudsanalyse is een selectieve lezing van materiaal vanuit een bepaalde vraagstelling." De vraagstelling van dit onderzoek – die zich toespitst op het indelen van lezersreacties in wereldbeelden - is in het vorige hoofdstuk vastgelegd. Het selectieve houdt verband met het alleen willen bepalen van wereldbeelden in de lezersreacties.

Wester et al. (2006) geven aan dat het voordeel van inhoudsanalyse is dat geen inbreuk op de gebruikelijke gang van zaken plaatsvindt. In dit geval zijn de lezersreacties tot stand gekomen zonder inmenging van de onderzoeker.

Bij een inhoudsanalyse zijn twee werkwijzen mogelijk (Wester et al., 2006): een beschrijvende inhoudsanalyse en een interpreterende inhoudsanalyse. Wester et al. (2006) gebruiken ook wel de termen kwantitatief-beschrijvende inhoudsanalyse en kwalitatief-interpreterende inhoudsanalyse. Bij een kwalitatief-interpreterende inhoudsanalyse gaat het om "de reconstructie van latente betekenisstructuren in de documenten" (Wester et al., 2006, blz. 26-27). Als voorbeeld van een interpreterende inhoudsanalyse geven Wester et al. (2006) het reconstrueren van de invalshoek van waaruit een krantenartikel is geschreven. Dit is vergelijkbaar met het herkennen van wereldbeelden in lezersreacties; het is niet louter een kwestie van het tellen van het aantal woorden in een tekst, iets wat je wel bij een beschrijvende inhoudsanalyse zou kunnen doen. De in dit onderzoek gehanteerde analyse is een combinatie van een interpreterende en beschrijvende inhoudsanalyse. Het bepalen van wereldbeelden in lezersreacties vereist interpretaties en is niet simpelweg een kwestie van het tellen van woorden. Echter, om één en ander te vergemakkelijken c.q. te operationaliseren zijn in eerste instantie trefwoorden voor elk wereldbeeld vastgelegd op basis van de informatie uit een aantal publicaties, namelijk van het MNP (2006b), Offermans (2010), Pendergraft (1998) en O'Riordan en Jordan (1999) (zie ook Bijlage I – MNP wereldbeelden en Bijlage II - CT wereldbeelden). Elke lezersreactie is naast de trefwoorden gelegd om zo te kunnen bepalen of wereldbeelden herkend konden worden. Het gebruik van trefwoorden vermindert ook het subjectieve karakter van de analyse. Bovendien is het transparant hoe de analyse verlopen is. De oorspronkelijk gebruikte trefwoorden zijn te vinden in Bijlage V – Oorspronkelijke trefwoorden bij wereldbeelden.

Het woord 'trefwoord' moet hier overigens niet te letterlijk opgevat worden. Een bepaalde mate van interpretatie blijft nodig. Er moest minimaal één trefwoord "gescoord" worden, voordat een bepaald wereldbeeld vastgesteld kon worden. Bovendien zijn combinaties van wereldbeelden mogelijk. Eén reactie kan bijvoorbeeld kenmerken van de Individualist en de Hiërarchist in zich bergen. Een mooi empirisch voorbeeld van het gelijktijdig aantreffen van twee wereldbeelden wordt genoemd door Wardekker, Petersen en Van der Sluijs (2009). Zij hebben diverse soorten Amerikaanse, religieuze informatiebronnen op internet geanalyseerd en hebben onderzocht welke houdingen ten aanzien van klimaatverandering onderscheiden konden worden. Er bleken er drie te zijn, namelijk de combinaties van: Mondiale solidariteit en Zorgzame regio, Mondiale markt en Veilige Regio, Mondiale markt en Mondiale solidariteit.

Kenmerkend voor een kwalitatief-interpreterende inhoudsanalyse is dat waarneming en analyse niet strak van elkaar gescheiden zijn. Dat is bij dit onderzoek ook niet het geval geweest. De waarnemingen worden opgeslagen in een zogenoemd waarnemingsinstrument. Het door mij gehanteerde instrument is te vinden in Box 1: Waarnemingsinstrument op bladzijde 20. Per artikel en per lezersreactie worden kenmerken vastgelegd. Sommige kenmerken zijn beschrijvend, zoals naam van het blad, en sommige kenmerken zijn meer interpreterend, zoals de toon van het artikel en de herkende wereldbeelden.

Box 1: Waarnemingsinstrument

Per artikel zijn de volgende kenmerken vastgelegd:

- Nummer (ter identificatie)
- Naam blad
- Datum artikel
- Kop artikel
- Aanleiding: rapport⁶, meting, incident, klimaatbijeenkomst, verkondiging mening, overig
- Toon artikel: neutraal, neemt klimaatverandering serieus, neemt klimaatverandering niet serieus
- Subthema: water, droogte, gletsjers/ijs, gezondheid, biodiversiteit, weer, overig, geen
- Reikwijdte: nationaal, internationaal

Per lezersreactie zijn de volgende kenmerken vastgelegd:

- Nummer (ter identificatie)
- Artikelnummer (om het verband te kunnen leggen met het desbetreffende artikel)
- Naam
- Datum reactie(s)⁷
- Aantal delen (het aantal reacties van één lezer op een artikel; wordt gezamenlijk geanalyseerd)
- Waarschijnlijk geslacht (geschat op basis van naam): man, vrouw, onbekend
- Bruikbaar om wereldbeelden te kunnen bepalen: wel, niet (veel reacties zijn zodanig kort of zo weinig zeggend, dat ze onbruikbaar zijn voor een verdere analyse)
- MNP wereldbeeld: Mondiale markt, Veilige regio, Mondiale solidariteit en Zorgzame regio, niet te bepalen. Ook is het mogelijk dat een combinatie van twee MNP wereldbeelden voorkomt.
- Zekerheid over MNP wereldbeeld(en): zeker, onzeker
- CT wereldbeeld: Fatalist, Individualist, Hiërarchist en Egalitarist, niet te bepalen⁸. Ook is het mogelijk dat een combinatie van twee CT wereldbeelden voorkomt.
- Zekerheid over CT wereldbeeld(en): zeker, onzeker
- Overige karakterisering: hier zijn soms opvallende zaken uit de reactie vermeld. Ook is soms aangegeven of de lezer klimaatverandering wel of niet serieus neemt.

In de praktijk bleken de oorspronkelijk gekozen trefwoorden matig te werken. In eerste instantie zijn 1212 reacties geanalyseerd, de zogenoemde eerste tranche. (Zie Bijlage III - Eerste tranche reacties voor meer details.) Van de 1212 reacties konden aan zes reacties één of meerdere wereldbeelden toegekend worden. Het moeilijk kunnen bepalen van wereldbeelden kwam doordat de trefwoorden niet aangetroffen werden, zelfs niet terwijl gebruik werd gemaakt van een interpreterende inhoudsanalyse. Met name de volgende twee zaken speelden hierbij een rol:

1. Het blijkt meestal onmogelijk om te bepalen hoe een lezer staat tegenover wie nu iets moet doen om het probleem van klimaatverandering aan te pakken. Gelooft men nu in marktwerking of moet bijvoorbeeld de overheid het voortouw nemen? De meeste lezers laten zich daar niet over uit.

⁶ De oorspronkelijke tweedeling in wetenschappelijke en niet-wetenschappelijke rapporten is niet gehanteerd, omdat het vaak onmogelijk bleek om te bepalen wat voor soort rapport het betrof.

⁷ Als verschillende reacties van één lezer op meerdere data zijn ingevoerd, is alleen de eerste datum geregistreerd.

⁸ Om te bepalen welk MNP of CT wereldbeeld van toepassing was, werd voor de eerste tranche gebruik gemaakt van de trefwoorden in Bijlage VI – Oorspronkelijke trefwoorden bij wereldbeelden en voor de tweede tranche van de trefwoorden op bladzijde 22.

2. De houding tegenover de natuur wordt gewoonlijk niet duidelijk. Vindt de lezer de natuur veerkrachtig of juist kwetsbaar? Het feit dat men zich hier niet over uitlaat, maakte het moeilijk om de CT wereldbeelden toe te kennen.

In Box 2: Voorbeelden van lezersreacties wordt een aantal voorbeelden van reacties getoond, waaraan geen wereldbeeld toegekend kon worden.

Box 2: Voorbeelden van lezersreacties

Weer een hoop overheidsgeld het raam uitgegooid voor een zinloos rapport. En dan een intergouvernamenteel klimaatpanel...belachelijk.

Trudy Gors-van susteren - Hooghalen - 30/05/06

(artikel 4: AD, *Nattere winters, vaker hevige regen*, 20060530, reactie 33)

en iedereen tuft rustig door in zn koekblik op wielen

Vic - Breda - 30/05/06

(artikel 4: AD, *Nattere winters, vaker hevige regen*, 20060530, reactie 32)

Die scenario's zijn net zo veranderlijk als het weer, maar ja wat moeten al die deskundigen anders doen dan rapporten schrijven.

me - Helde - 30/05/06

(artikel 4: AD, *Nattere winters, vaker hevige regen*, 20060530, reactie 31)

LS ik wil aandacht vragen voor het gegeven dat vanuit de meerderheid van de wetenschappers het verband tussen CO2 en klimaatverandering eerder ziet als een afgeleid verband: door de klimaatverandering krijgen we hogere concentraties CO2. Dit is natuurlijk geen politiek correcte opvatting en wordt daarom door milieuorganisaties, IPCC en onze overheid doodgezwegen. De overheid doet alsof het klimaat beïnvloedbaar is. Maar wat als dit, naar ik stellig meen, niet waar is en het klimaat zijn eigen weg gaat?? Door te doen alsof we met veel heffingen het klimaat kunnen veranderen doen we niets aan het verlichten van de gevolgen van de klimaatverandering. Daarnaast worden wij als "schuldigen" voorgesteld en moeten betalen. Veel bedrijven wordt het leven onmogelijk gemaakt. Ik kan dit hier niet onderbouwen, maar voor diegenen, die zelf een onafhankelijke mening willen vormen zie www.easysheet.nl en download CO2 en Klimaatverandering. Voor de goede orde: ik ontken de klimaat verandering niet alsmede de problemen van onze niet duurzame verspilling van grondstoffen en het afwentelen van de problemen op zwakke bevolkingsgroepen en regio's. Mijn overtuiging is dat alle emissie-echters ten spijt hieraan niets gedaan zal worden. Het geweten wordt gesust, we betalen toch voor onze vervuiling ed., en overheden, machthebbers en nieuwe organisaties kunnen de pot verteren. Mijn stelling: als er al heffingen komen dan moet de besteding hiervan ten goede komen aan de echte probleemhebbers.

Geplaatst door korsmit, Sprang Capelle 24 sep 2009

(artikel 33: AGD, *"Klimaatconferentie Kopenhagen grote uitdaging"*, 20090507, reactie 514)

Ik denk dat mevr. Cramer toch wel een punt heeft, want als het smelten van de gletschers op de Kilimanjaro komt door de ontbossing waardoor er minder neerslag valt, hoe zit het dan met de gletschers in Zwitserland, Oostenrijk en Himalaya??? Hoewel er een natuurlijk proces gaande is, is er daarnaast belist een menselijke factor. Ben er van overtuigd dat wij binnen 30 jaar op aarde grote problemen qua klimaat zullen hebben. Helaas kan mevr. Cramer het tij niet meer keren, gewoon omdat het al te laat is

B. Cortie, Thailand / Nederland 06.11.09

(artikel 285: Telegraaf, "Minister Cramer zaait angst", 20091106, reactie 2904)

En de zon, dat onbelangrijke bolletje doet eigenlijk helemaal niet mee. Daar praten de klimaat-hysterische figuren zoals Cramer maar niet over. Mensen laat je niet opnaaien en lees eens de onderzoeken van andere klimaat geleerden. alhoewel deze literatuur door regering en media kennelijk taboe verklaard is.(Al Gore is ondertussen (klimaat) miljardair)

Leo P., N.O.P. 06.11.09

(artikel 285: Telegraaf, "Minister Cramer zaait angst", 20091106, reactie 2897)

DAt is typisch links , slap lullen en niets doen , Ook door deze groep wordt Geert Wilders (wetenschappelijk) neergezet als staats gevaarlijk , ha ha ,een bedreiging voor eigen partij,bedoelen ze .Wie heeft dit land bijna naar de afgrond geholpen , ja precies Geert Wilders , Geintje , nee die linkse griezels ,aanklagen en vervolgen die lieden

wimpie, warschau 06.11.09

(artikel 285: Telegraaf, "Minister Cramer zaait angst", 20091106, reactie 2758)

Hoewel het de bedoeling was om één trefwoord, al dan niet interpreterend, tegen te komen, was het zoals gezegd bijna nooit mogelijk om een wereldbeeld te herkennen. Wat in deze eerste tranche wel is gebeurd, is het vastleggen van verschillende zaken via het veld "Overige karakterisering" in het waarnemingsinstrument. Soms waren dat nieuwe trefwoorden. Hierin is bijvoorbeeld ook vastgelegd of iemand van mening is dat het huidige klimaatprobleem een antropogene oorzaak kent. Dit alles leidde tot een nieuwe aanpak.

De nieuwe aanpak

Door het analyseren van de eerste 1212 reacties werden nieuwe trefwoorden of enigszins veranderde trefwoorden gevonden. Deze trefwoorden zijn toegekend aan de acht wereldbeelden door hen te vergelijken met de oude trefwoorden. Bijvoorbeeld het nieuwe trefwoord "Te hoge belasting / kosten" is toegekend aan het wereldbeeld Mondiale markt, omdat dit wereldbeeld oorspronkelijk de trefwoorden "kleinere overheid" en "privatisering" kende. De nieuwe trefwoorden staan in Tabel 1.

Tabel 1 - Nieuwe, aanvullende trefwoorden bij wereldbeelden

Wereldbeeld	Nieuwe trefwoorden	Gebaseerd op oude trefwoorden
Mondiale markt (A1)	Te hoge belasting / kosten	Kleinere overheid, Privatisering
	Alternatieve energievoorziening (kernenergie, kernfusie)	Technologie / techniek
	Kyoto kost banen / Kyoto slecht voor economie	Vooruitgang / groei, Behoud van natuur is belangrijk, maar mag groei economie niet in de weg staan
	Technische oplossingen	Technologie / techniek
Veilige regio (A2)	(Linkse) milieumaffia	Wantrouwen, Neoconservatisme
	Milieugroeperingen / wetenschap hebben belang bij klimaatverandering	Wantrouwen
	Geen vertrouwen in politiek of wetenschap	Wantrouwen
	Bangmakerij	Wantrouwen
	Nederland is te klein om iets aan klimaatverandering te doen	Mensen vinden natuur en milieu alleen belangrijk als het om de eigen leefomgeving gaat

	(Wereldwijde) overbevolking is het probleem	Behouden wat we hebben, Verworven rechten
Mondiale solidariteit (B1)	Toekomstige generaties	Verantwoordelijk voor toekomstige generaties
	Nederland moet voorbeeld geven	Help zwakkeren, Bereid zelf in te leveren
	Rupsje-nooit-genoege-economie	Bereid zelf in te leveren
Zorgzame regio (B2)	Toenemende immigratie	Saamhorigheid familie / buurt
	Rupsje-nooit-genoege-economie	Kleinere footprint, Soberheid
	Minder autorijden	Er wordt meer gecarpoold. Mensen maken minder gebruik van de auto.
Individualist	Te hoge belasting / kosten	Voortouw bedrijven
	Alternatieve energievoorziening (kernenergie, kernfusie)	Opportunisme/ klimaatverandering biedt tevens kansen, Technologie/ groei
	Aarde is zelfregulerend / robuust	Natuur is welwillend en veerkrachtig
	Technische oplossingen	Technologie/ groei
Fatalist	Vulkanen oorzaak	Weinig/ geen vertrouwen in experts en onderzoek, Alles wordt bepaald door het toeval
	Zure regen en gat in ozonlaag waren ook onzin	Weinig/ geen vertrouwen in experts en onderzoek
	Weer voorspellen lukt ook niet	Weinig/ geen vertrouwen in experts en onderzoek
	Geen vertrouwen in politiek of wetenschap	Weinig/ geen vertrouwen in experts en onderzoek
	Klimaatverandering is een natuurlijk proces / er zijn cycli / er komt wel weer een nieuwe ijstijd	Natuur is grillig / willekeurig, Afwachten, Er kan niets gezegd worden over de (trendmatige) ontwikkeling van klimaat
	Bangmakerij	Weinig/ geen vertrouwen in experts en onderzoek
	Aarde of mensheid gaat toch wel ten onder	-
Egalitarist	Nederland moet voorbeeld geven	Goede voorbeeld geven
Hiërarchist	Dijken verhogen	Veilig / bescherming

Naast het toekennen van nieuwe trefwoorden zijn de wereldbeelden ingedeeld in twee categorieën: een categorie waarbij mensen niet geloven dat klimaatverandering veroorzaakt wordt door de mens of daar in ieder geval over twijfelen, en een categorie waarbij mensen er zeker van zijn dat klimaatverandering veroorzaakt wordt door de mens. Kortweg noem ik deze categorieën klimaatsceptici respectievelijk klimaatadepten. Met klimaatverandering bedoel ik hier de klimaatverandering in het recente verleden en in de nabije toekomst. Tabel 2 laat zien welke indeling dit opleverde.

Tabel 2 - Verdeling wereldbeelden in klimaatsceptici en klimaatadepten

Klimaatverandering komt niet door mens / of in ieder geval twijfels hierover	Klimaatverandering komt zeker wel door de mens
Mondiale Markt (A1)	Mondiale solidariteit (B1)
Veilige Regio (A2)	Zorgzame Regio (B2)
Fatalist	Hiërarchist
Individualist	Egalitarist

Deze tweedeling van wereldbeelden is gebaseerd op Walsh et al. (2007). Zie nadere details in Bijlage VI – Walsh et al. (2007) over klimaatverandering bij de wereldbeelden. Ik heb voor deze tweedeling gekozen, omdat relatief vaak in een reactie wel te zien is of iemand een klimaatscepticus of klimaatadept is. Als dat eenmaal vastligt, blijven er van de acht wereldbeelden nog maar vier over, die misschien herkend kunnen worden. Het "zoekbereik" wordt dus kleiner. Samen met de aangepaste trefwoorden hoopte ik dat de trefkans hierdoor hoger zou worden dan door alleen de trefwoorden aan te passen.

De aanpak werd nu als volgt. Er werd een compleet nieuwe verzameling van reacties geanalyseerd, de tweede tranche. Eerst werd bepaald of uit een reactie bleek of de lezer wel of niet dacht dat klimaatverandering veroorzaakt wordt door de mens. Als dit niet duidelijk werd uit de reactie, was de reactie onbruikbaar. Als het wel duidelijk was wat de houding was ten aanzien van klimaatverandering, werd gekeken of er minimaal één trefwoord behorende bij een wereldbeeld te vinden was. Hierbij mocht sprake zijn van synoniemen c.q. mocht een bepaalde interpretatie nodig zijn. Als een trefwoord gevonden werd, werd het bijbehorende wereldbeeld "gescoord". Bij eventuele twijfel werd heel af en toe de oude trefwoordenlijst als extra controle gebruikt. Er konden maximaal twee MNP en twee CT wereldbeelden gevonden worden per reactie. Bij de nieuwe aanpak is door de tweedeling het bovendien onmogelijk om meer dan twee MNP of meer dan twee CT wereldbeelden aan te treffen. (Bij de oude aanpak was meer dan twee wel mogelijk, maar is dat verschijnsel niet opgetreden.)

Vaak worden in reacties links naar websites opgenomen ter ondersteuning van het standpunt. Bij het lezen van de reacties zijn deze links niet gevolgd; de informatie die daar aanwezig zou zijn is met andere woorden niet gebruikt voor het herkennen van wereldbeelden. Hier is enerzijds voor gekozen, omdat het ontzettend veel werk geweest zou zijn om al die informatie te bekijken. Anderzijds zijn het gewoonlijk geen originele teksten van de lezers.

2.5. *Het beantwoorden van de onderzoeksvragen*

In de voorgaande stappen werden reactie- en artikelkenmerken bepaald en vastgelegd. Ook werden de reacties, waar mogelijk, ingedeeld in MNP en CT wereldbeelden. Tijdens deze stap werden alle losse resultaten gebundeld. Het geaggregeerde resultaat werd ook opgeslagen in Excel. De kwantitatieve analyse beperkte zich tot het beschrijvend samenvatten van de gegevens (in aantallen en percentages per categorie) en tot een visuele vergelijking in tabellen en figuren. Er zijn geen statistische toetsen uitgevoerd om significante afwijkingen van de gemiddelde waarden te bepalen. Op basis van de verwerkte resultaten werd een zo volledig mogelijk antwoord gegeven op de gestelde onderzoeksvragen. Hierbij is met name gebruik gemaakt van de resultaten met de nieuwe aanpak. Als dat niet zo is, dan is dat expliciet vermeld. De resultaten worden gepresenteerd in hoofdstuk 3. Vervolgens worden op basis hiervan conclusies getrokken in hoofdstuk 4.

3. Resultaten en discussie

De centrale vraagstelling van dit onderzoek is als volgt:

In hoeverre zijn lezersreacties op internetartikelen over klimaatverandering in Nederlandse media – zowel kwalitatief als kwantitatief – te ordenen volgens de wereldbeeldenbenadering van het MNP en de CT, en doen zich daarbij (belangrijke) verschillen voor tussen beide benaderingen?

De centrale vraag zal beantwoord worden in hoofdstuk 4. In dit hoofdstuk zal ik eerst de deelvragen beantwoorden, zoals die geformuleerd zijn in paragraaf 1.3. Bij het beantwoorden van deze vragen is het belangrijk om zich te realiseren dat de gepresenteerde resultaten mede het gevolg zijn van de gekozen trefwoorden en de gekozen aanpak, zoals in het vorige hoofdstuk beschreven. In het vorige hoofdstuk bleek duidelijk dat het gebruiken van andere trefwoorden kan leiden tot andere resultaten.

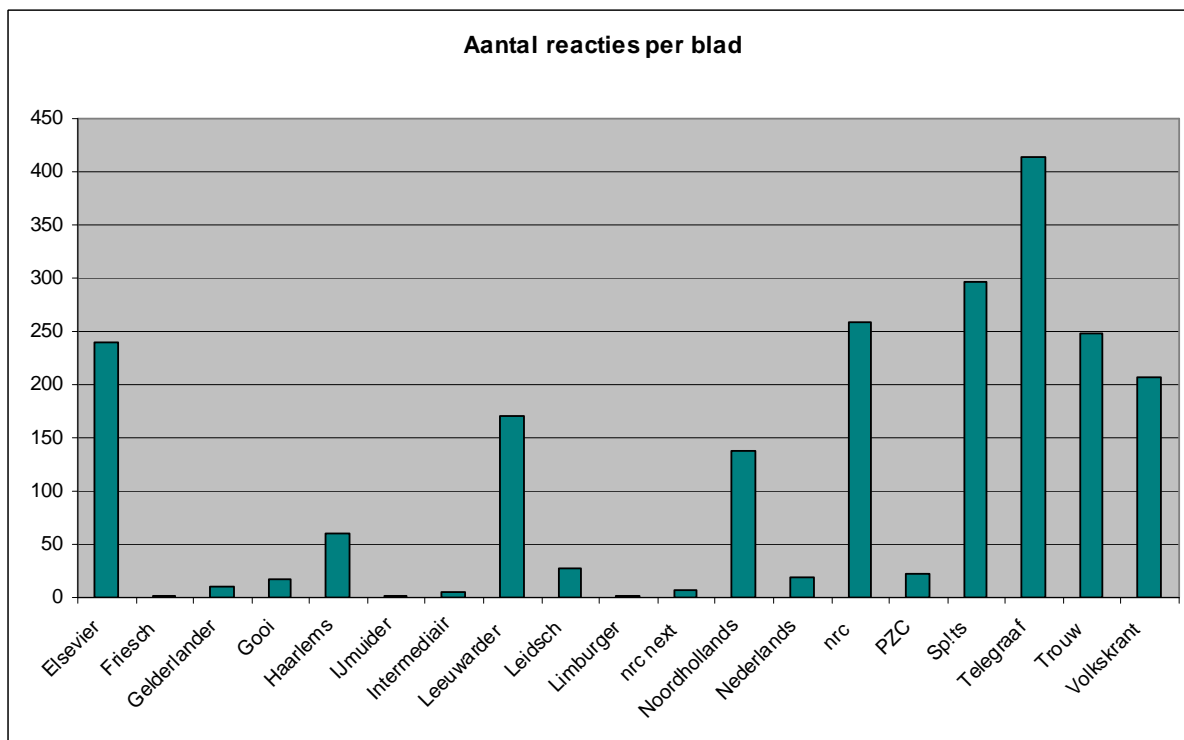
Voordat ik de resultaten bespreek, zal ik eerst het gebruikte materiaal nader beschrijven.

3.1. *Onderzoeksmateriaal*

In totaal zijn 3360 lezersreacties geanalyseerd, afkomstig van 29 websites van Nederlandse bladen. De bladen waren landelijke, regionale en opinieweekbladen. De 3360 reacties hadden betrekking op 295 artikelen.

Zoals al eerder aangegeven zijn de reacties geanalyseerd in twee tranches. De eerste tranche bestond uit 1212 reacties. Deze tranche is gebruikt om de onderzoeksmethode te verfijnen. De tweede tranche bestond uit 2148 reacties, die betrekking hadden op 168 artikelen uit 19 verschillende bladen. Deze 19 bladen waren: Elsevier, Friesch Dagblad, Gelderlander, Gooi- en Eemlander, Haarlems Dagblad, IJmuider Courant, Intermediair, Leeuwarder Courant, Leidsch Dagblad, Limburger / Limburgs Dagblad, NRC Next, Noordhollands Dagblad, Nederlands Dagblad, NRC Handelsblad, PZC (Provinciale Zeeuwse Courant), Sp!ts, Telegraaf, Trouw en Volkskrant. Bijlage III - Eerste tranche reacties en Bijlage IV - Tweede tranche reacties bieden een compleet overzicht van de gebruikte bladen en de aantallen artikelen en reacties.

Aangezien per blad een verschillend aantal artikelen is aangetroffen en per artikel een verschillend aantal reacties, was per blad het aantal beschikbare reacties nogal wisselend. Dit aantal lag tussen de 1 en 413. Figuur 3 laat de verdeling zien van de reacties over de bladen. In Bijlage IV - Tweede tranche reacties zijn de bijbehorende aantallen te vinden.

Figuur 3 - Verdeling van reacties tweede tranche over de bladen (N = 2148)

Figuur 3 laat duidelijk zien dat bij het ene blad meer reacties beschikbaar waren dan bij het andere. Gezien de verschillende aard van de bladen, kan dit gevolgen hebben voor de resultaten. Bij één van de onderzoeksvragen ga ik dan ook nader in op de verschillen per blad (zie paragraaf 3.5).

Artikel kenmerken

Zoals het waarnemingsinstrument al duidelijk maakte, werden per artikel de volgende kenmerken vastgelegd: naam blad, datum artikel, kop, aanleiding, toon, subthema en reikwijdte. De artikelen in de tweede tranche zijn gepubliceerd tussen augustus 2002 en november 2009. Een aantal koppen van de artikelen luidt als volgt:

- "Brussel: klimaataanpak kost jaarlijks 175 miljard"
- "Noordzee wordt nieuwe Rivièra"
- "Smeltende ijsschotsen goed tegen opwarming aarde"
- "Wereldleiders buigen zich over klimaat"
- "Klimaat leidt niet tot oorlog"
- "Stukjes van de klimaatpuzzel"
- "Het klimaat laat zich echt niet door de mens veranderen"

De tabellen 3 tot en met 6 tonen hoe vaak de verschillende kenmerken bij de 168 artikelen in de tweede tranche voorkwamen.

Tabel 3 - Aanleiding van artikelen (N = 168)

Aanleiding	Aantal maal	Percentage
Incident	1	1
Klimaatbijeenkomst	31	18
Meting	5	3
Overig	42	25

Aanleiding	Aantal maal	Percentage
Rapport	72	43
Verkondiging mening	17	10

Tabel 4 - Toon van artikelen (N = 168)

Toon	Aantal maal	Percentage
Neemt klimaatverandering niet serieus	7	4
Neemt klimaatverandering serieus	13	8
Neutraal	148	88

Tabel 5 – Subthema van artikelen (N = 168)

Subthema	Aantal maal	Percentage
Biodiversiteit	9	5
Geen	112	67
Gezondheid	1	1
Gletsjers / ijs	11	7
Overig	11	7
Water	21	13
Weer	3	2

Tabel 6 - Reikwijdte van artikelen (N = 168)

Reikwijdte	Aantal maal	Percentage
Nationaal	71	42
Internationaal	97	58

Het aantal reacties per artikel in de tweede tranche varieerde tussen de 1 en de 209.

Reactie kenmerken

Zoals het waarnemingsinstrument al duidelijk maakte, werden per reactie de volgende kenmerken vastgelegd: naam van de lezer/reactiegever, datum, geslacht en aantal delen waaruit de reactie bestaat. Het volgende geldt voor de reacties in de tweede tranche. Voorbeelden van namen van lezers / reactiegevers zijn:

<i>Heinzz</i>	<i>Ze Dj</i>	<i>R.evolutionair</i>
<i>Jules Crapules</i>	<i>De Graaf</i>	<i>Uitgeburgert</i>
<i>Ton</i>	<i>Burger Bram</i>	<i>Reageerbuizerd</i>
<i>Turris</i>	<i>Natas</i>	<i>Vlinder</i>
<i>Aad van der naat</i>	<i>Jacco</i>	<i>Stikelbaarch</i>
<i>Gert Visser</i>	<i>Arnoud</i>	<i>Doedelsestrupi</i>
<i>Ben Contre</i>	<i>Peet</i>	<i>Doug Heffernan</i>
<i>Fred Hagen</i>	<i>Teun Rietmeijer</i>	<i>Martijn</i>
<i>J.T. de Kogel</i>	<i>DaveMaster</i>	<i>LC Lezer</i>
<i>Aquarius</i>	<i>Rene</i>	<i>Hans Labohm</i>

De lezers in de tweede tranche hebben gereageerd tussen augustus 2002 en november 2009, dus gedurende dezelfde periode als wanneer de artikelen gepubliceerd zijn. Van de 2148 reacties in de tweede tranche is 42% man, 5% vrouw en van 53% is het geslacht niet te bepalen. Hierbij moet uiteraard een slag om de arm gehouden worden, want mensen kunnen meestal elke naam invullen die ze willen. Uit een naam is bovendien niet altijd het geslacht te bepalen. Vanwege dit laatste en vanwege het feit dat mensen fantasienamen invullen, is het percentage waarvan het geslacht niet te bepalen is 53.

De lengte van de reacties en daarmee ook de inhoud varieert nogal. Vaak zijn reacties één tot meerdere zinnen lang. Een enkele keer bestrijken ze een hele pagina. Zie voor een voorbeeld van korte reacties Box 2: Voorbeelden van lezersreacties. Zie voor een voorbeeld van een lange reactie Box 3: Voorbeeld van lange lezersreactie, en de reactie in Bijlage VII – Bijzondere lezersreactie. Soms gaan de reacties helemaal niet over klimaatverandering; de discussies dwalen weleens af. Bij het doorlezen van de duizenden reacties zijn mij een aantal zaken opgevallen:

- Milieuproblemen zijn lastige problemen en dit geldt zeker ook voor klimaatverandering. Mijn indruk is dat de gemiddelde "reageerder" weinig diepgaande kennis heeft van klimaatverandering. Klimaatverandering en het gat in de ozonlaag worden bijvoorbeeld als hetzelfde probleem gezien. Het is interessant dat uit het 21minuten-onderzoek (2009) blijkt dat vooral hogeropgeleiden (en jongeren) geloven in een antropogene oorzaak van de klimaatverandering. (Milieu-)educatie heeft dus wel degelijk effect. Wat hierbij ook opvalt, is dat mensen een vergelijking maken met al langer bekende milieuproblemen zoals zure regen en het gat in de ozonlaag. Dit komt overeen met de bevindingen van Stehr en Von Storch (2010), zoals vermeld in hoofdstuk 1. Ook De Boer (2007) stelt dat als mensen hun mening moeten vormen, ze graag naar het verleden kijken en gebruik maken van concepten die ze al kennen. Hij noemt expliciet het gat in de ozonlaag. De lezers denken vaak van zowel zure regen als het gat in de ozonlaag, dat het helemaal geen problemen waren of dat ze helemaal zijn opgelost. Zeker met betrekking tot verzuring weet men niet welke maatregelen getroffen zijn; ten aanzien van het gat in de ozonlaag is men wat dat betreft beter op de hoogte.
- Aanhakend op het vorige punt, het is frappant dat velen een zo uitgesproken mening hebben over een wetenschappelijk zeer complex probleem als klimaatverandering. Lezers denken vaak dat ze het beter weten dan de diverse wetenschappers. Er wordt bijvoorbeeld geschreven dat wetenschappers vooral ook allerlei zaken beweren, omdat ze fondsen willen verwerven voor vervolgonderzoek. Uit het 21minuten-onderzoek (2009) blijkt dat het percentage "weet niet / geen mening" bij de klimaatvragen lager is dan bijvoorbeeld bij vragen over de financieel-economische crisis. Van Egmond (2010) meent dat een minder zorgvuldige opinievorming plaatsvindt via websites van klimaatsceptici. Hij is van mening dat geen sprake is van een gezamenlijke weging van wetenschappelijke argumenten; de (klimaat-)wetenschap is speelbal geworden van de politiek. Van Egmond (2010) vraagt zich af of achter de klimaatdiscussie niet ook nog iets anders schuilgaat, namelijk de weerzin tegen overheidsbemoeienis en vooral tegen het wereldbeeld Mondiale solidariteit.
- Hoewel veel mensen hun twijfels hebben over de menselijke invloed op het klimaat, lijken veel minder mensen te twijfelen over de uitputting van fossiele brandstoffen. Bovendien is het voor velen duidelijk dat we liever niet afhankelijk zijn van onbetrouwbare regimes in gas- en oliestaten. Veel lezers noemen het zuinig omgaan met energie en het gebruik van alternatieve vormen van energie. Kernenergie krijgt hierbij overigens ook de nodige

aandacht. Velen denken dat bij de gehele keten van het opwekken van kernenergie geen kooldioxide vrijkomt.

- Uit veel reacties van lezers spreekt wantrouwen. Dit betreft wantrouwen richting politiek, wetenschap, milieugroeperingen, media en instituten zoals het KNMI. Hierdoor werden de wereldbeelden Fatalist en Veilige regio ook zo vaak herkend, zoals in de volgende paragraaf zal blijken.

Met betrekking tot het wantrouwen jegens politici wil ik twee dingen opmerken. Men vermoedt vaak dat politici het milieu als excuus gebruiken om belastingen te kunnen heffen. Dit was ook de reden dat Individualist en Mondiale markt relatief vaak voorkwamen, zoals zal blijken. Mensen begrijpen het vooral niet als milieuheffingen niet gebruikt worden om milieuproblemen aan te pakken. Een goed voorbeeld daarvan is de zogenoemde vliegtaks. Deze belasting op vliegtickets werd in 2008 ingevoerd en in 2009 alweer afgeschaft. De lezers hadden geen begrip voor een dergelijke belasting, aangezien hij niet direct werd ingezet om een milieuprobleem te helpen oplossen. Verder valt op dat dit wantrouwen mijns inziens leidt tot veel aandacht in de lezersreacties voor de PVV van Geert Wilders. Men ziet hem vaak als de oplossing voor een meer transparante manier van politiek bedrijven, al zijn er ook tegenstanders te horen. Het noemen van de PVV had vaak niets te maken met klimaatverandering; het is duidelijk dat de PVV gewoon bij veel mensen leeft. Men reageert dus niet alleen op de inhoud van een artikel of op medereageerders, maar ook op de actualiteit.

Met betrekking tot het KNMI wordt vaak schamper opgemerkt dat niet eens het weer goed voorspeld kan worden, laat staan het klimaat. Vaak worden de termen weer en klimaat door elkaar gebruikt; men kent het verschil vaak niet. Ook lijkt er weinig kennis te bestaan ten aanzien van klimaatmodellen en hecht men vooral belang aan het weer in Nederland. Wat in het algemeen een belangrijke rol speelt bij het geconstateerde wantrouwen, is dat de lezers denken dat bepaalde groeperingen belang hebben bij een klimaatprobleem. Vooral ten aanzien van wetenschappers en milieugroeperingen wordt gedacht dat ze hopen op deze manier fondsen te kunnen verkrijgen. Uit onderzoek (CBS, 2010) blijkt dat hoe hoger de opleiding van mensen, hoe groter hun vertrouwen in de diverse instituties en de medemens.

Box 3: Voorbeeld van lange lezersreactie

Johan Bos zegt:

maandag 23 maart 2009, 17:39 uur

De politiek is overal op de wereld de draad kennelijk allang kwijt. Ten eerste: hoe langer wordt gewacht met maatregelen hoe moeilijker het wordt. Als eerder was geluisterd naar de milieubeweging, die altijd zo gemakkelijk wordt gekleineerd en gebagatelliseerd of wordt afgedaan met 'die linkse hobbyisten', dan waren we nu mogelijk al een eind op weg geweest.

Ik ben ondernemer, maar ook nuchter denkend. We kunnen niet doorgaan onze planeet te onttakelen met die heilig verklaarde economische sloophamer. De financiële crisis toont onomwonden aan dat de oude economie over zijn houdbaarheidsdatum heen is. De politiek durft niet echt creatief en innovatief (waar men wel altijd de mond van vol heeft) te handelen. We gaan maar weer stoplappend en pleisterplakkend verder om 'de burger' niet te veel af te schrikken en om stemmen te kunnen vasthouden en die in Nederland vervolgens door de verkeerde partij dankbaar worden geoogst. Nee, we belonen de foute bankiers met steun. Dan kunnen ze op de oude voet verder. Wat me in Nieuw-Zeeland vooral opvalt is dat ze bossen willen verplaatsen naar gebieden die economisch onrendabel zijn. Dit is de 'bloody limit'. Hieruit blijkt, als het klopt, dat ze - net als vele andere regeringen - niets begrijpen van ecologie en ecosystemen. Bossen, zoals in de Amazone of de Congo, zijn niet alleen maar CO2-blokkers. Sommige bomen bieden onderdak aan honderden

levensvormen, zoals insecten, schimmels, bloemen, vogels, spinnen, noem maar op. Als je dat verplaatst dan is het verlies aan divers leven gigantisch en soms zelfs onvervangbaar.

Afijn: vermoedelijk gaan we wel ten onder aan onze eigen arrogantie dat we het allemaal beter weten dan de natuur zelf.

Voor de goede orde: ik ben niet beter dan de rest. Wij mensen zijn samen het probleem. Als individu kun je niets beginnen, al proberen de overheden alle problemen graag op de persoonlijke verantwoordelijkheid van ieder mens af te schuiven. Ik voel me echter niet meer persoonlijk bezwaard. En dat is het trieste. Een dagelijks voorbeeld: ik zie overal posters over het inzamelen van plastic en hoe goed dat is voor het milieu. Maar in mijn regio is de overheid nog lang niet zo ver. Alweer een mislukte actie die waarschijnlijk veel geld heeft gekost. En dit is het topje van de ambtelijke ijsberg, eentje die ondanks de klimaatverandering wel blijft groeien... Ik kieper mijn plastic gewoon bij de rest van de troep (die volgens mij ook niet gescheiden wordt). Het is allemaal bezigheidstherapie.

Het wordt tijd dat de politiek eens echt gaat doen waarvoor ze is gekozen: leiding geven, zonder de oren naar de lobbyisten te laten hangen.

(artikel 240: NRC, Nieuw-Zeeland wil niet meer voorop lopen, 20090323, reactie 2114)

Het is mogelijk dat één lezer op één artikel meerdere malen reageert. Dit noem ik het aantal delen waaruit de reactie bestaat. Bij meerdere delen levert iemand dus een aantal bijdragen aan de discussie. Vaak komt dit doordat men op elkaar reageert en er een discussie ontstaat. De 2148 reacties in de tweede tranche bestaan uit 1 tot 46 delen. Hierbij zij opgemerkt dat die 46 uitzonderlijk hoog is. In diezelfde discussie waren mensen die respectievelijk 27 en 28 maal reageerden. De meeste lezers, namelijk 1771, leveren slechts 1 bijdrage aan een discussie. Het overzicht van het aantal deelreacties in de tweede tranche is als volgt:

Tabel 7 - Aantal reactiedelen

Aantal delen waaruit reactie bestaat	Aantal vóórkomens
1	1771
2	218
3	76
4	31
5	26
6	10
7	4
8	3
9	1
10	1
12	2
13	1
16	1
27	1
28	1
46	1

3.2. MNP en CT wereldbeelden

De te beantwoorden deelvraag was: in hoeverre zijn de vier MNP en de vier CT wereldbeelden te herkennen in de verzamelde lezersreacties?

Bij de tweede tranche zijn 2148 reacties geanalyseerd. Hiervan waren er 1834 reacties (85%) geheel niet in te delen in een MNP of CT wereldbeeld. Voor 314 reacties was dit wel mogelijk. Dit is 15% van het totaal, waarvoor de volgende oorzaken kunnen worden aangedragen:

- Wat een belangrijke rol speelt, is de lengte van een reactie. Reacties zijn vaak zo kort, dat het onmogelijk is om een wereldbeeld te herkennen. Er zijn simpelweg niet genoeg aanknopingspunten (zie Box 2: Voorbeelden van lezersreacties op bladzijde 21 voor voorbeelden).
- Vaak blijken reacties inhoudelijk niet relevant voor het onderzoek. Een reactie kan bijvoorbeeld een reactie zijn op een andere lezer (zoals: "Piet, wat een onzin kraam jij uit."). Ook dwalen reacties soms erg af van het onderwerp. Opvallend is bijvoorbeeld hoeveel voor- en tegenstanders van Geert Wilders hun mening over hem ventileren. Uitzonderingen daargelaten, heeft dit meestal geen enkele relatie met klimaatverandering (zie voor een voorbeeld van een reactie over Wilders de laatste reactie in Box 2: Voorbeelden van lezersreacties op bladzijde 21.)
- Als de reactie dan wel een bepaalde lengte heeft en inderdaad over klimaatverandering gaat, bleek het vaak nog moeilijk om een wereldbeeld vast te stellen. Essentieel voor de eerste stap is immers het bepalen of iemand wel of niet gelooft in de menselijke rol bij klimaatverandering. Als dat niet vastgesteld kan worden, kan volgens de door mij gehanteerde aanpak ook geen wereldbeeld vastgesteld worden. Als dat wel vastgesteld kan worden, dan moet nog maar net een trefwoord binnen de juiste categorie (klimaatsepticus of klimaatadept) gevonden worden. Het vinden van de juiste trefwoorden bleek nog lastiger dan het vaststellen of iemand een klimaatsepticus of klimaatadept was.

Van de ingedeelde 314 reacties konden bij 263 reacties één of twee MNP wereldbeelden herkend worden. Hiervan was dit in 5 gevallen met zekerheid te zeggen (dit is 2%). Er was dan sprake van een zeer duidelijke onderbouwing. Van de ingedeelde 314 reacties konden bij 278 reacties één of twee CT wereldbeelden herkend worden. Hiervan was dit in 7 gevallen met zekerheid te zeggen (dit is 2,5%).

Bij de 263 "MNP reacties" kon bij 53 reacties een tweede MNP wereldbeeld herkend worden. In totaal zijn dus **316** MNP wereldbeelden herkend. Bij de 278 "CT reacties" kon bij 56 reacties een tweede CT wereldbeeld herkend worden. In totaal zijn dus **334** CT wereldbeelden herkend. Tabel 8 geeft per wereldbeeld de aantallen ingedeelde reacties en in Figuur 4 wordt dit afgebeeld als percentage van het totale aantal ingedeelde reacties.

Tabel 8 - Aantallen herkende wereldbeelden

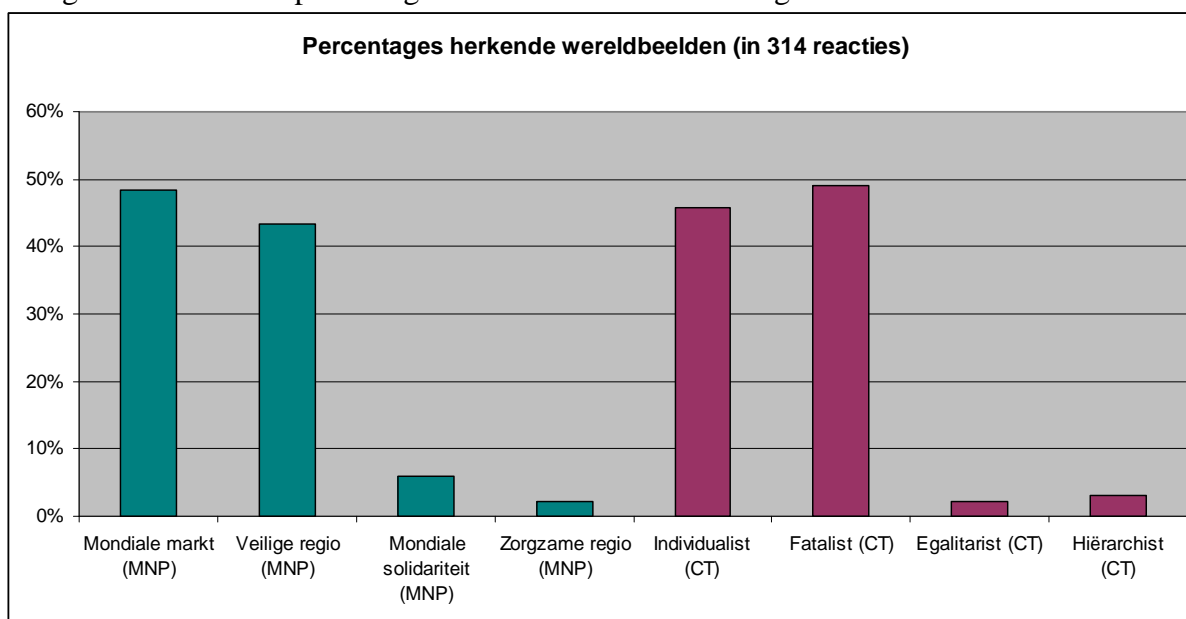
Wereldbeeld	Aantal maal herkend (in 314 reacties)
Mondiale markt (MNP)	153 (48%)
Veilige regio (MNP)	137 (43%)
Mondiale solidariteit (MNP)	19 (6%)
Zorgzame regio (MNP)	7 (2%)

Wereldbeeld	Aantal maal herkend (in 314 reacties)
Individualist (CT)	153 (46%)
Fatalist (CT)	164 (49%)
Egalitarist (CT)	7 (2%)
Hiërarchist (CT)	10 (3%)

Wanneer er twee MNP wereldbeelden herkend zijn, is het volgende aan de hand. 52 maal komt de combinatie Mondiale markt en Veilige regio voor. Eén maal bestaat de combinatie uit Zorgzame regio en Mondiale solidariteit. Dat alleen deze combinaties vóórkomen is een gevolg van de gekozen aanpak. Er moet immers duidelijk zijn of de lezer een klimaatscepticus of klimaatadept is. Dit levert slechts twee mogelijke combinaties van MNP wereldbeelden op. Dat de combinatie Mondiale markt en Veilige regio zo vaak voorkomt, is een gevolg van het ruimschoots herkennen van deze twee wereldbeelden.

Wanneer er twee CT wereldbeelden herkend zijn, is het volgende aan de hand. 56 maal komt de combinatie Fatalist en Individualist voor. Dat deze combinatie kan vóórkomen is een gevolg van de gekozen aanpak. Er moet immers duidelijk zijn of de lezer een klimaatscepticus of klimaatadept is. Dit levert slechts twee mogelijke combinaties van CT wereldbeelden op. Dat de combinatie Fatalist en Individualist zo vaak voorkomt, is een gevolg van het ruimschoots herkennen van deze twee wereldbeelden; dit in tegenstelling tot het sporadisch vóórkomen van de Hiërarchist en de Egalitarist.

In Figuur 4 worden de percentages herkende wereldbeelden getoond.

Figuur 4 - Verdeling MNP en CT wereldbeelden in 314 reacties

Word clouds

Met behulp van Wordle™ heb ik vier "word clouds" gemaakt van de woorden van alle lezersreacties die bij de minst vóórkomende wereldbeelden behoren, dus voor Mondiale solidariteit, Zorgzame regio, Egalitarist en Hiërarchist (zie Bijlage VIII – Word clouds bij minst vóórkomende wereldbeelden). Een word cloud kan gezien worden als een vorm van een beschrijvende

inhoudsanalyse; woorden worden simpelweg geteld en de meest vóórkommende worden weergegeven.⁹ Deze word clouds zouden gebruikt kunnen worden voor het formuleren van nieuwe trefwoorden, die in vervolgonderzoek uitkomst kunnen bieden.

Bij de vier word clouds komen weinig verrassingen voor. Bij bijvoorbeeld een wereldbeeld als Mondiale solidariteit komt het woord "wereld" veel voor. Soms is er wel een verrassing, zoals "IPCC" bij Hiërarchist. Aangezien in een word cloud een context van het woord ontbreekt, is zo'n onverwacht woord lastig te duiden.

Vergelijking met ander onderzoek

Het MNP heeft in de twee duurzaamheidsverkenningen via enquêtes onderzocht welke wereldbeelden burgers prefereren (MNP, 2004, 2007b).¹⁰ De resultaten worden getoond en vergeleken met mijn onderzoek in Tabel 9.

Tabel 9 - Vergelijking met wereldbeelden in duurzaamheidsverkenningen

MNP wereldbeelden	2003 (1 ^e duurzaamheidsverkenning)	2007 (2 ^e duurzaamheidsverkenning)	Voorliggend onderzoek
Mondiale markt	6%	8%	48%
Veilige regio	27%	25%	43%
Mondiale solidariteit	22%	23%	6%
Zorgzame regio	45%	44%	2%

Het mag duidelijk zijn dat de resultaten uit de duurzaamheidsverkenningen in het geheel niet overeenkomen met de door mij gevonden resultaten. Ik ga daar in paragraaf 4.3 nader op in. In de eerste duurzaamheidsverkenning (MNP, 2004) wordt opgemerkt dat, ondanks de uitkomsten van de gehouden enquêtes, thans de Mondiale markt aantoonbaar domineert en ook wordt bepleit door politici en beleidsmakers. Dit klinkt misschien tegenstrijdig. Bedacht moet worden dat de enquêtes laten zien wat de maatschappelijke voorkeuren zijn. Dit hoeft natuurlijk niet hetzelfde te zijn als het wereldbeeld dat daadwerkelijk dominant is. Zoals het MNP (2004) aangeeft zijn globalisering en individualisering processen die al eeuwenlang gaande zijn en dus nu geresulteerd hebben in een dominante Mondiale markt. Economen zien dit wereldbeeld als onvermijdelijk (MNP, 2004). Echter, blijkbaar voelt slechts een klein deel van de Nederlanders, 8% in 2007, zich gelukkig bij een dergelijk wereldbeeld. Vendrik (2010) noemt dit de kloof tussen de "systeemwereld van het beleid en de leefwereld van mensen". Politici hebben een idee over welke kant we op zouden moeten, maar de gemiddelde burger heeft daar een andere mening over. Van Egmond (2010) is overigens van mening dat Veilige regio momenteel domineert. Frappant is dat Mondiale markt en Veilige regio wel veel herkend zijn in mijn onderzoek.

Helaas heb ik voor het vóórkomen van de CT wereldbeelden geen "harde" percentages kunnen vinden. Misschien hangt dit ook wel samen met de bevindingen van Oltedal et al. (2004), namelijk dat er voor de CT wereldbeelden weinig empirisch bewijs is.

In mijn onderzoek voeren de vier wereldbeelden behorende bij klimaatsceptici de boventoon (Mondiale markt, Veilige regio, Fatalist en Individualist). Het is de vraag of hetzelfde beeld naar voren komt in ander onderzoek. Uit het nieuwste 21minuten-onderzoek (2009) blijkt dat zorg over

⁹ Gezien de opslag van de data was het zeer arbeidsintensief geweest om voor alle wereldbeelden een word cloud te maken.

¹⁰ Er zijn enquêtes gehouden in 2003, 2005 en 2007.

klimaatverandering op de 14^e plaats staat¹¹. Als het gaat om wereldproblemen waarover men zich zorgen maakt voor Nederland staat klimaatverandering op de 3^e plek. 36% van de geënquêteerden is van mening dat klimaatverandering een volledig natuurlijk verschijnsel is. Die 36% is een stuk lager dan de 91% (voor MNP) en 95% (voor CT) die ik vond voor de wereldbeelden behorende bij klimaatsceptici. In het 21minuten-onderzoek (2009) wordt de conclusie getrokken dat het Nederlandse volk zich het meest zorgen maakt over onderwerpen die nabij zijn en op korte termijn spelen. Klimaatverandering is daardoor niet zo'n grote zorg. Andere mogelijke redenen die in het 21minuten-onderzoek (2009) worden genoemd voor de relatief geringe bezorgdheid zijn de overtuiging dat geen sprake is van een antropogene invloed en dat klimaatverandering al afdoende wordt aangepakt.

De resultaten van het 21-minuten onderzoek komen in belangrijke mate overeen met de bevindingen van Verhue en Koenen (2010). In hun onderzoek is in 2007 en in 2010 onderzocht welk belang mensen hechten aan een aantal maatschappelijke vraagstukken. Verhue en Koenen (2010) concluderen dat in 2010 minder belang wordt gehecht aan milieuvraagstukken en aan wereldwijde vraagstukken dan in 2007. Ten aanzien van de wereldwijde vraagstukken geldt dat de wens "dat de wereld in de toekomst geen last zal hebben van het broeikas-effect", behoort tot de sterkste dalers. Met andere woorden, in 2007, vóór de economische crisis, vond men het belang van klimaatverandering nog een stuk groter.

Het laatste onderzoek dat ik in deze context wil aanhalen is dat van Lampert en Röhling (2009). In hun zogenoemde Mentality-onderzoek, dat al sinds 1997 loopt, worden waarden en leefstijlen van Nederlanders onderzocht. Ook uit dit onderzoek blijkt een afname van het milieubewustzijn. Lampert en Röhling (2009) voeren als mogelijke oorzaken aan dat sprake is van een "soort milieumoeheid", in combinatie met de economische crisis. Als andere mogelijkheid geven zij aan dat het niet langer omstreden is dat er een klimaatverandering gaande is. Dit zou gepaard kunnen gaan met het besef dat, gezien de reeds in gang gezette ontwikkelingen, een enkel individu of onderneming slechts weinig invloed kan uitoefenen op het klimaat. De mogelijkheid dat klimaatverandering niet langer omstreden zou zijn, herken ik niet in mijn onderzoek, gezien het hoge percentage klimaatsceptici. Dat een enkeling weinig invloed kan uitoefenen, is wel een veel gehoord geluid in de lezersreacties. Vaak wordt daarbij ook gewezen naar landen als de VS en China, die maar het voortouw moeten nemen bij mitigerende maatregelen.

Samenvattend kan gesteld worden dat bij 15% van de lezersreacties wereldbeelden aangetroffen konden worden. De MNP wereldbeelden die het vaakst herkend werden zijn Mondiale markt en Veilige regio. De CT wereldbeelden die het vaakst herkend werden zijn Individualist en Fatalist.

3.3. Verschillen en overeenkomsten tussen MNP en CT

De te beantwoorden deelvraag was: in hoeverre zijn er (belangrijke) verschillen en overeenkomsten in de herkenbaarheid van de MNP en CT wereldbeelden in de verzamelde lezersreacties, en hoe is dat te verklaren?

Bij het herkennen van wereldbeelden zijn er vooral overeenkomsten tussen de twee typologieën. Voor de MNP wereldbeelden waren er 263 bruikbare reacties met in totaal 316 wereldbeelden. Voor de CT wereldbeelden waren er 278 bruikbare reacties met in totaal 334 wereldbeelden. Deze aantallen ontlopen elkaar niet veel. Ook het feit dat het meestal onzeker is of sprake is van een bepaald wereldbeeld, geldt voor beide.

¹¹ Op nummer 1, 2 en 3 staan respectievelijk criminaliteit, integratie van allochtonen en functioneren van de overheid (21minuten, 2009).

Bij 227 reacties, van de bruikbare 314, konden zowel één of twee MNP wereldbeelden herkend worden als één of twee CT wereldbeelden. Hierbij gold dat bij de 5 reacties waar met zekerheid één of twee MNP wereldbeelden vastgesteld konden worden, ook met zekerheid één of twee CT wereldbeelden vastgesteld konden worden. In de gevallen waar het MNP wereldbeeld onzeker was, was ook het CT wereldbeeld onzeker.

Er springen zowel bij de MNP als bij de CT wereldbeelden twee wereldbeelden uit bij de herkenning. De twee MNP "top scoorders" komen respectievelijk 48% (Mondiale markt) en 43% (Veilige regio) voor. De twee CT "top scoorders" komen respectievelijk 49% (Fatalist) en 46% (Individualist) voor.

De MNP wereldbeelden die weinig voorkwamen, kwamen respectievelijk 19 (Mondiale solidariteit) en 7 (Zorgzame regio) maal voor. De CT wereldbeelden die weinig voorkwamen, kwamen respectievelijk 10 (Hiërarchist) en 7 (Egalitarist) maal voor. Ook deze lage aantallen ontlopen elkaar niet heel veel.

De herkenbaarheid van wereldbeelden hangt nauw samen met de gekozen trefwoorden. Ik ga daar in de paragrafen 4.2 en 4.4 nader op in.

Ik merk op dat veel klimaatsceptici wel geloven dat de mens een rol speelt bij veel andere milieuproblemen, zoals vervuiling en uitputting van fossiele brandstoffen. Dit betekent dus dat wereldbeelden onderwerpspecifiek kunnen zijn. Een klimaatscepticus kan bijvoorbeeld heel goed een Individualist zijn, omdat hij denkt dat de natuur veerkrachtig is ten aanzien van het klimaat. Aan de andere kant, als dezelfde klimaatscepticus erkent dat er sprake is van uitputting van fossiele brandstoffen, kan hij een Egalitarist zijn. Als Egalitarist vindt hij de natuur kwetsbaar en is hij van mening dat de natuur beschermd moet worden tegen uitbuiting, in dit geval tegen uitputting van fossiele brandstoffen.

Samenvattend kan gesteld worden dat van belangrijke verschillen tussen de herkenbaarheid van de MNP en CT wereldbeelden zeker geen sprake is, maar dat er juist veel overeenkomsten zijn.

Vergelijking met ander onderzoek

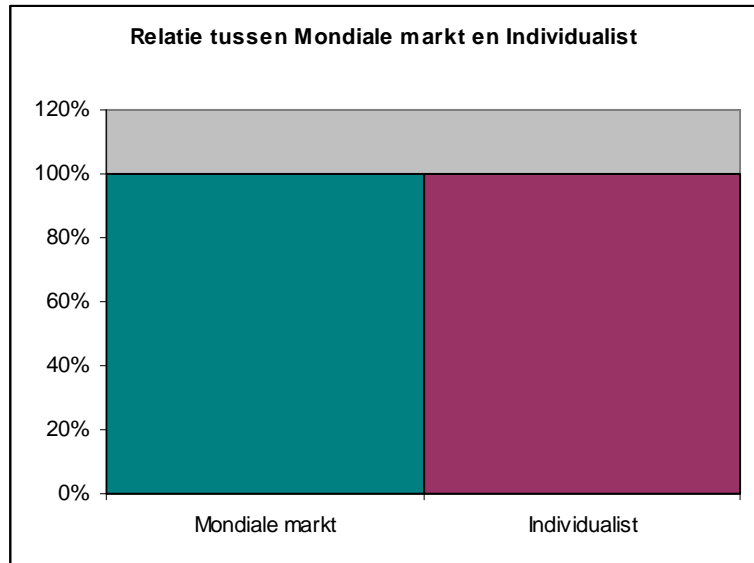
Offermans (2009) heeft de relatie in kaart gebracht tussen de CT en zes andere, in Nederland veel gebruikte typologieën, waaronder de MNP wereldbeelden. Het doel was om meer inzicht te krijgen in de toepasbaarheid van de CT en om zijn sterktes en zwaktes te identificeren. Offermans (2009) brengt de volgende relaties aan tussen de MNP en CT wereldbeelden:

Mondiale markt – INDIVIDUALIST
Mondiale solidariteit – HIERARCHIST+Egalitarist
Veilige regio – HIERARCHIST+Individualist
Zorgzame regio – EGALITARIST

Hierbij betekent bijvoorbeeld "HIERARCHIST+Egalitarist" dat sprake is van een wereldbeeld waarin de Hiërarchist overheerst, maar er ook trekjes van een Egalitarist vóórkomen. Verder valt op dat de Fatalist door Offermans (2009) niet herkend wordt in de MNP wereldbeelden. Voorts wordt in voorliggend onderzoek geen onderscheid gemaakt tussen "HIERARCHIST+Egalitarist" en "HIERARCHIST+EGALITARIST". "HIERARCHIST+Egalitarist" wordt dus als zodanig beschouwd dat één van de twee CT wereldbeelden Hiërarchist is en de andere Egalitarist. De vergelijking met het onderzoek van Offermans (2009) kan gezien worden als een soort validatie van de resultaten van dit onderzoek.

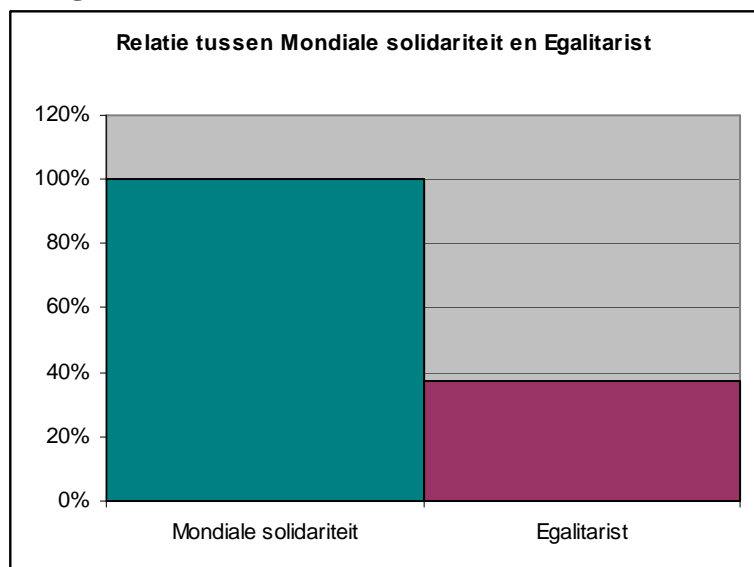
Mondiale markt – INDIVIDUALIST

Zoals eerder gezegd, komt Mondiale markt 153 maal voor. Als één van de twee MNP wereldbeelden Mondiale markt is, komt 153 maal de Individualist als eerste of tweede CT wereldbeeld voor. Dit is een 100% score. De relatie in Offermans (2009) wordt hier dus zeer duidelijk bevestigd.¹²

Mondiale solidariteit – HIERARCHIST+Egalitarist

Zoals eerder gezegd, komt Mondiale solidariteit 19 maal voor. Als één van de twee MNP wereldbeelden Mondiale solidariteit is, komt het niet voor dat één van de twee CT wereldbeelden Hiërarchist is en de ander Egalitarist. Dit is niet opmerkelijk, aangezien de combinatie Hiërarchist+ Egalitarist in het geheel niet voorkomt. Bovendien komt de Hiërarchist niet veel voor, dus ook niet in combinaties met andere wereldbeelden. De relatie in Offermans (2009) wordt hier dus in het geheel niet bevestigd. Gezien de geringe vóórkomens van deze drie wereldbeelden is dat ook weinig opmerkelijk.

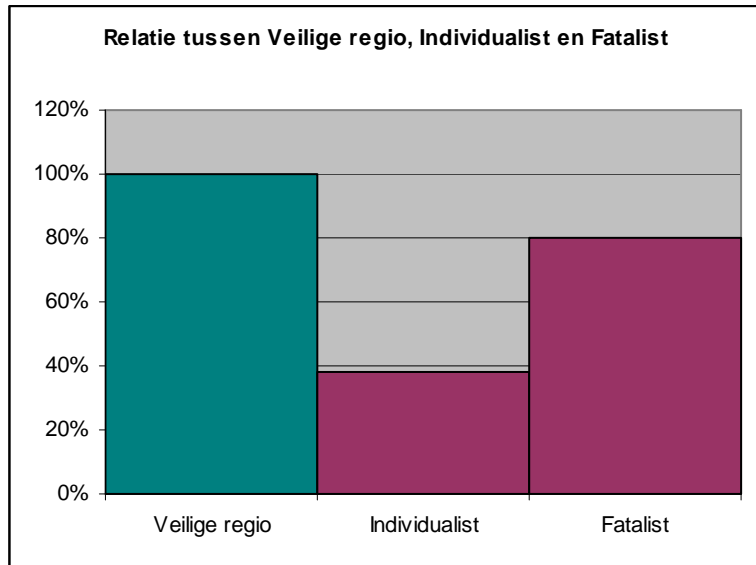

De relatie Mondiale solidariteit – Egalitarist (dus zonder Hiërarchist) wordt overigens 7 maal aangetroffen, wat neerkomt op 37% van het totaal aantal herkenningen van Mondiale solidariteit. Dit is de meest vóórkomende relatie tussen Mondiale solidariteit en een CT wereldbeeld.

¹² Merk op dat Mondiale markt maximaal $2 \times 153 = 306$ relaties kan "aangaan" met een CT wereldbeeld, maar uiteraard maximaal 153 maal met één specifiek CT wereldbeeld.

Veilige regio – HIERARCHIST+ Individualist

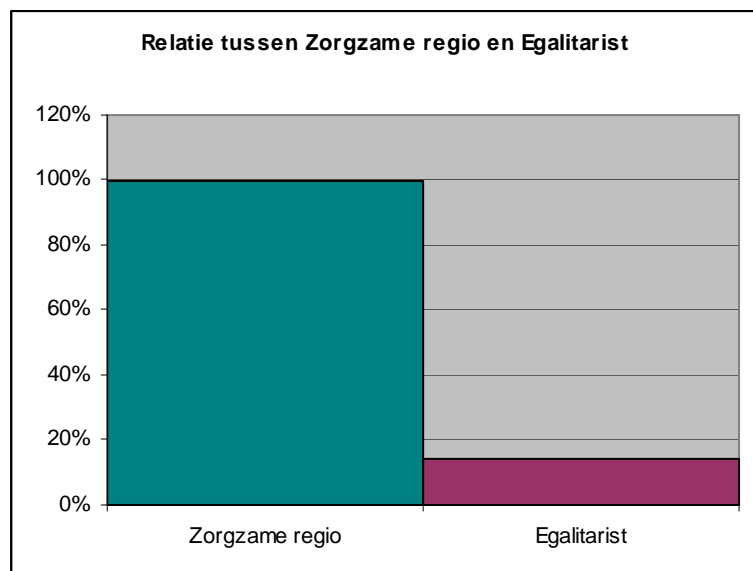
Zoals eerder gezegd, komt Veilige regio 137 maal voor. Als één van de twee MNP wereldbeelden Veilige regio is, komt het niet voor dat één van de twee CT wereldbeelden Hiërarchist is en de ander Individualist. Dit is niet opmerkelijk, aangezien de combinatie Hiërarchist+ Individualist in het geheel niet voorkomt. Dit kan ook nooit het geval zijn, omdat de wereldbeelden gesplitst zijn in klimaatsceptici en klimaatadepten. Bovendien komt de Hiërarchist niet veel voor. De relatie in Offermans (2009) wordt hier dus in het geheel niet bevestigd.

De relatie Veilige regio – Individualist wordt overigens 52 maal aangetroffen, wat neerkomt op 38% van het totaal aantal herkenningen van Veilige regio. De relatie Veilige regio – Fatalist komt maar liefst 110 maal voor, wat neerkomt op 80% van het totaal aantal herkenningen van Veilige regio. Dit is niet te verklaren door te kijken naar de assen waarbinnen de wereldbeelden zijn ingedeeld. Voor een verklaring van deze veel vóórkomende combinatie moet teruggegrepen worden op de gekozen trefwoorden. Deze verklaring wordt in paragraaf 4.4 gegeven, namelijk dat bij Veilige Regio en Fatalist een aantal veel vóórkomende trefwoorden bij beide wereldbeelden voorkomt.

Zorgzame regio – EGALITARIST

Zoals eerder gezegd, komt Zorgzame regio 7 maal voor. Als één van de twee MNP wereldbeelden Zorgzame regio is, komt het eenmaal voor dat één van de twee CT wereldbeelden Egalitarist is. Dit komt neer op 14% van het totaal aantal herkenningen van Zorgzame regio. Andere relaties met CT wereldbeelden komen in het geheel niet voor. Aangezien het aantal vóórkomens van Zorgzame regio laag is en ook de relatie tussen Zorgzame regio en Egalitarist slechts 1 maal voorkomt, kan ik het beeld in Offermans (2009) bevestigen noch ontkennen.

Samenvattend kan gesteld worden dat één relatie van Offermans (2009) wordt bevestigd en ondersteund door relatief veel data. Voor twee relaties geldt dat juist niet. Voor de vierde relatie

was te weinig data om de relatie van Offermans (2009) te kunnen bevestigen of ontkennen. De twee onderzoeken laten dus een wat ander beeld zien van combinaties van MNP en CT wereldbeelden. Hierbij heeft Offermans (2009) zich puur gebaseerd op de theorie en heb ik mij gebaseerd op empirische data. Die blijken toch niet geheel overeen te komen. Bovendien sluit mijn indeling van wereldbeelden in klimaatsceptici en –adepten bepaalde combinaties van wereldbeelden op voorhand uit.

3.4. Verdelingen per jaar

De te beantwoorden deelvraag was: hoe zijn de indelingen per wereldbeeld per jaar? Als deze indelingen erg verschillend zijn, zijn deze verschillen dan te verklaren? Zijn er bijvoorbeeld bijzondere gebeurtenissen geweest, zoals een dijkdoorbraak, hittegolf of overmatige neerslag?

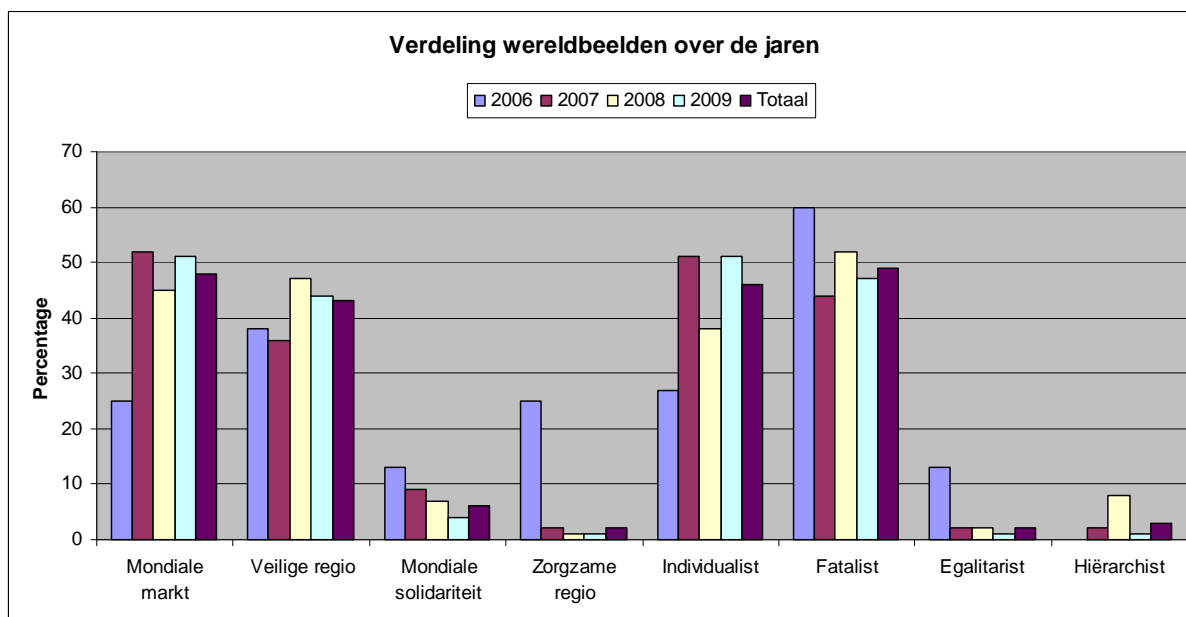
De relaties tussen de acht wereldbeelden en de verschillende jaren worden in deze paragraaf steeds vergeleken met het totale vóórkomen van de wereldbeelden in alle bruikbare reacties. Dit zijn dus de verdelingen zoals genoemd in paragraaf 3.2. Hetzelfde geldt voor de relaties in de volgende paragrafen van dit hoofdstuk.

Er zijn reacties geanalyseerd uit de jaren 2002 tot en met 2009. Tabel 10 geeft de verdeling van de 314 bruikbare reacties over de jaren.

Tabel 10 - Verdeling bruikbare reacties over de jaren

Jaar	Aantal bruikbare reacties	Totaal aantal reacties	Percentage bruikbaar
2002	0	1	0
2003	1	1	100
2004	3	30	10
2005	0	14	0
2006	18	126	14
2007	44	398	11
2008	91	763	12
2009	157	815	19
totaal	314	2148	

Tabel 10 geeft ook aan hoe het bruikbaarheidspercentage over de jaren heen is. Tussen 2006 en 2009 is het bruikbaarheidspercentage vrij constant. Aangezien vanaf 2002 tot en met 2005 geen of zeer weinig bruikbare reacties zijn gevonden, laat ik die bij deze deelvraag buiten beschouwing. Ik kijk alleen naar 2006 tot en met 2009. De percentages zijn bekeken voor de MNP en de CT wereldbeelden afzonderlijk. De verdeling van de MNP en CT wereldbeelden over de jaren wordt getoond in Figuur 5 (de cijfers zijn in tabelvorm opgenomen in Bijlage X – Tabellen bij grafieken).

Figuur 5 - Verdeling wereldbeelden over de jaren

Over de jaren heen is er een redelijk gelijkmatig beeld. 2006 kent de grootste afwijkingen. Dat jaar scoort Mondiale markt vrij laag, logischerwijs samen met Individualist; Zorgzame regio, Fatalist en Egalitarist scoren juist weer hoog. Er is hier dus niet bepaald een eenduidig beeld dat men klimaatverandering nu juist serieuzer neemt of niet. Het heeft daarom niet zo veel zin om een link proberen te leggen naar een bepaalde gebeurtenis in 2006. Bij de 18 bruikbare reacties in 2006 was wel sprake van slechts een beperkt aantal bladen, te weten: 6 x Haarlems Dagblad, 2x Intermediair, 3x Leeuwarder Courant, 2 x Leids Dagblad en 5x Trouw. Op de verschillen tussen bladen kom ik bij de volgende onderzoeksvraag terug.

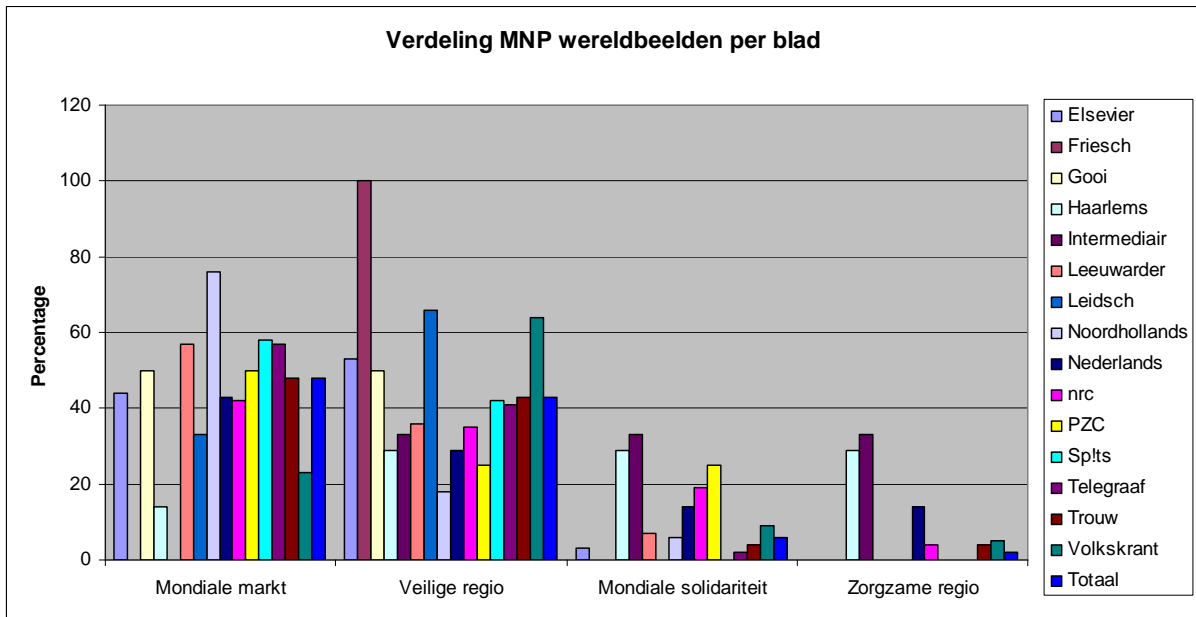
Ik herhaal dat de door Offermans (2009) veronderstelde relatie tussen Zorgzame regio en Egalitarist in de vorige paragraaf niet bevestigd kon worden. Hier vertonen zij echter wel dezelfde trend. Dit lijkt toeval, omdat bijvoorbeeld Veilige regio en Fatalist geen vergelijkbare trends volgen. Samenvattend kan gesteld worden dat vooral bruikbare reacties uit de jaren 2006 tot en met 2009 gevonden zijn. De verdeling tussen wereldbeelden lijkt niet significant te verschillen in deze jaren.

3.5. Verdelingen per blad

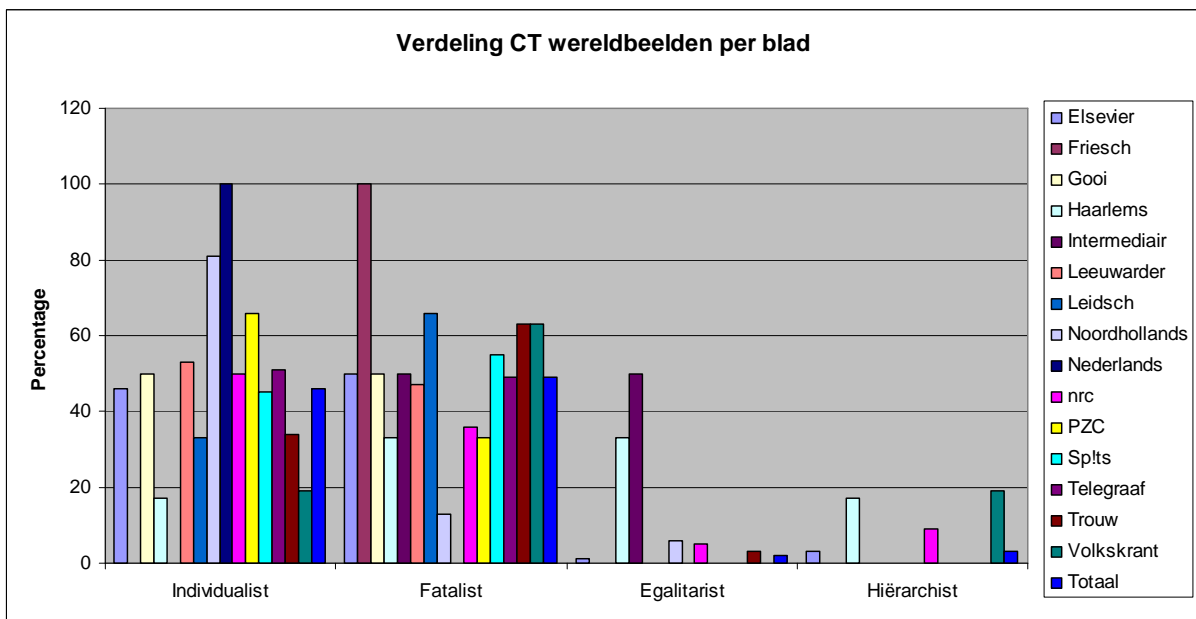
De te beantwoorden deelvraag was: welke verschillen treden op tussen de websites van de verschillende Nederlandse bladen?

Er zijn 19 bladen gebruikt in de tweede tranche. Bij de volgende bladen werden echter geen wereldbeelden herkend: Gelderlander, IJmuider Courant, Limburger / Limburgs Dagblad en NRC Next.

Voor de overgebleven 15 bladen worden de MNP wereldbeelden per blad in Figuur 6 en de CT wereldbeelden per blad in Figuur 7 getoond (de cijfers zijn in tabelvorm opgenomen in Bijlage X – Tabellen bij grafieken). Hierbij is een percentage uitgedrukt ten opzichte van het totaal aantal aangetroffen wereldbeelden en niet ten opzichte van het totaal aantal reacties.

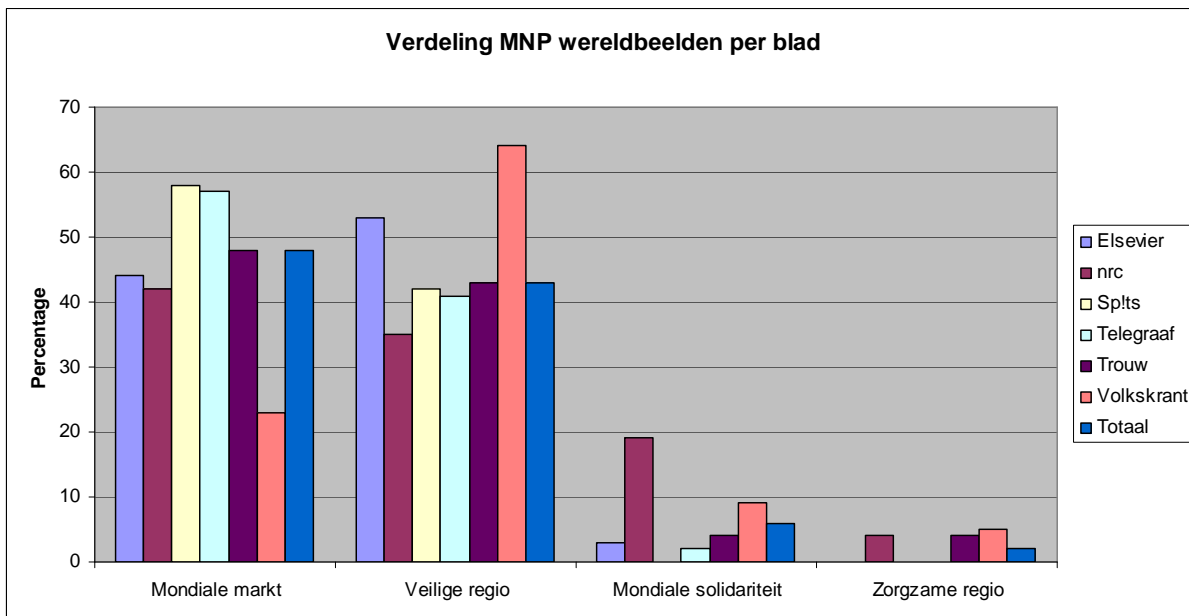

Figuur 6 - Verdeling MNP wereldbeelden per blad

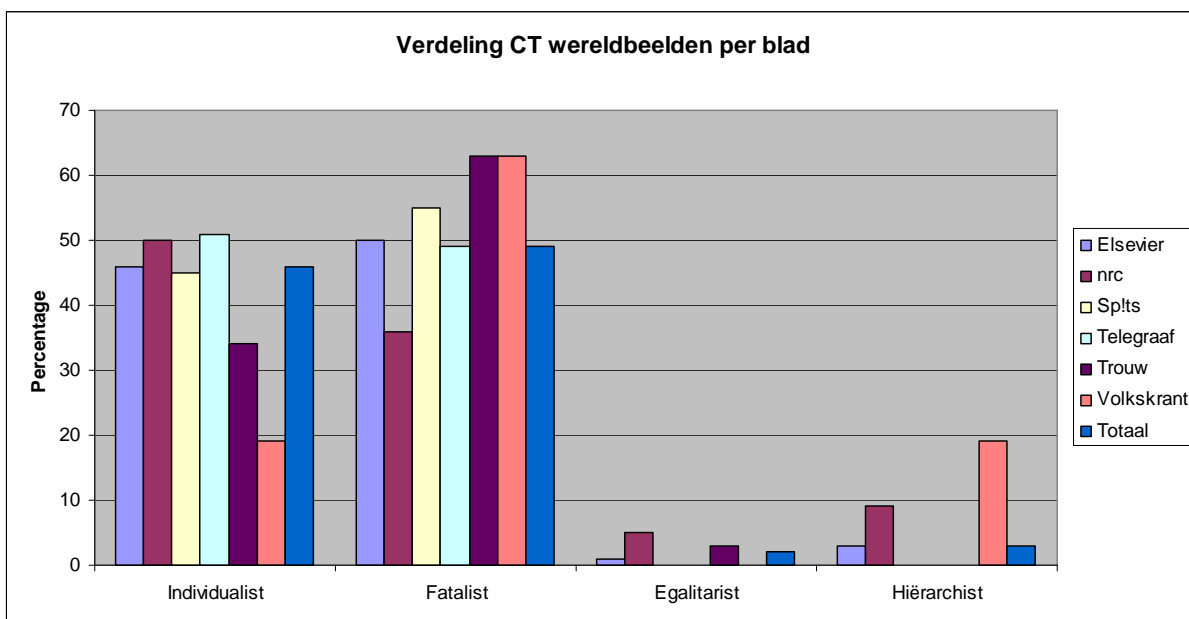

Figuur 7 - Verdeling CT wereldbeelden per blad

Er zijn nogal wat verschillen tussen de bladen. De percentages variëren bij sommige wereldbeelden tussen de 0 en de 100. Omdat bij sommige bladen het aantal bruikbare reacties zeer laag is, heb ik de zes bladen met 27 of meer bruikbare reacties eruit gelicht. 27 bruikbare reacties betekent dus minimaal 27 wereldbeelden. Het betreft de bladen: Elsevier, NRC Handelsblad, Sp!ts, Telegraaf, Trouw en Volkskrant. De verdeling van de MNP wereldbeelden per selecte groep bladen wordt getoond in Figuur 8 en de verdeling van de CT wereldbeelden per selecte groep bladen in Figuur 9.

Figuur 8 – Verdeling MNP wereldbeelden per selecte groep bladen

Figuur 9 - Verdeling CT wereldbeelden per selecte groep bladen

Door een beperkt aantal bladen te bekijken treedt een veel "rustiger" beeld op. Wat opvalt bij de MNP wereldbeelden is dat de Volkskrant bij Mondiale markt een uitschieter naar beneden en bij Veilige regio een uitschieter naar boven kent. Het NRC springt eruit bij Mondiale solidariteit. Veilige regio heeft bij het NRC de laagste score van allemaal en ook Mondiale markt is het één na laagst. Je zou kunnen zeggen dat bij het NRC het meest sprake is van een gelijkmatige verdeling over de wereldbeelden.

Wat opvalt bij de CT wereldbeelden is weer een uitschieter bij de Volkskrant naar beneden bij Individualist. Dat is logisch vanwege dezelfde uitschieter naar beneden bij Mondiale markt (zie paragraaf 4.4 voor een nadere uitleg). Bij dezelfde Volkskrant is een grote uitschieter naar boven te zien bij Hiërarchist. Deze twee uitschieters zijn op zich niet opmerkelijk voor een krant van linkse signatuur. Ook hier is sprake van een relatief gelijkmatige verdeling bij het NRC. Hiërarchist en

Egalitarist spelen hier nog enigszins een rol, dit bijvoorbeeld in tegenstelling tot Sp!ts en de Telegraaf.

Zoals al in paragraaf 3.1 werd aangegeven, is de verdeling van het aantal reacties over de bladen niet gelijkmatig. Bij het ene blad zijn meer reacties gevonden dan bij het andere. Uit bovenstaande blijkt dat de verschillen tussen de bladen soms aanzienlijk zijn. Dit betekent dat de ongelijkmatige verdeling over de bladen gevolgen heeft voor de resultaten. Als bijvoorbeeld uit elk blad een gelijk aantal reacties was gebruikt, was de totale verdeling anders geweest dan nu het geval is. Merk wel op dat een gevonden reactie niet gelijk staat aan een reactie waar één of meerdere wereldbeelden aangetroffen konden worden.

Samenvattend kan gesteld worden dat grote verschillen tussen de bladen vóórkomen ten aanzien van de verdelingen van de wereldbeelden.

3.6. Verdelingen en kenmerken artikel

De te beantwoorden deelvraag was: welke relaties zijn er tussen de gevonden wereldbeelden, het aantal reacties en het artikel? Met andere woorden: levert een bepaald kenmerk van een artikel een andere indeling in wereldbeelden van de reacties op dan de gemiddelde indeling?

Hierbij worden vier verschillende kenmerken van het artikel bekeken:

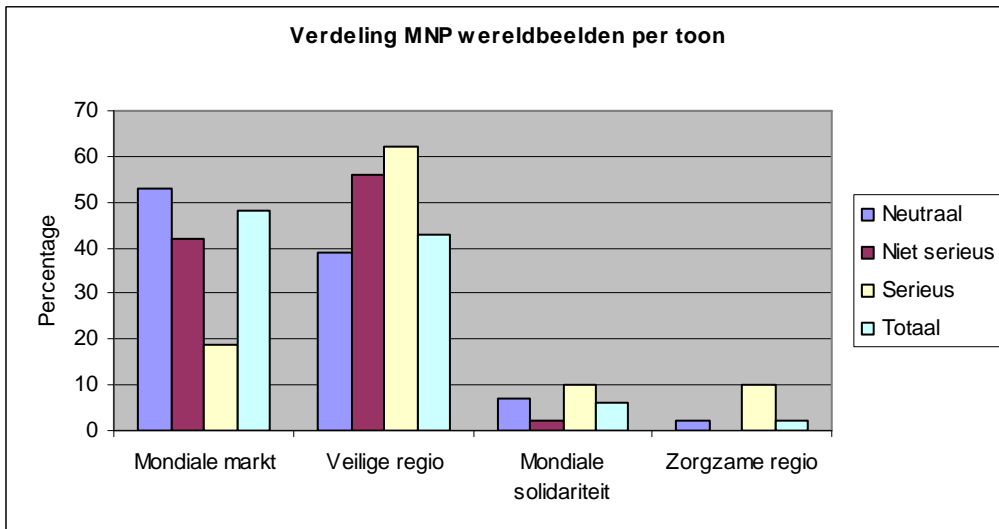
1. Wat is de toon van het artikel; hoe staat de auteur tegenover klimaatverandering?
2. Wat is de aanleiding voor het artikel?
3. Wat is het subthema?
4. Betreft het artikel een nationaal of internationaal aspect?

3.6.1. Toon

Met betrekking tot de toon zijn drie mogelijkheden onderscheiden: neemt klimaatverandering serieus, neemt klimaatverandering niet serieus en neutraal. Van de in totaal 350¹³ artikelen hadden 321 een neutrale toon (92%), 20 namen klimaatverandering serieus (6%) en 9 niet (3%).

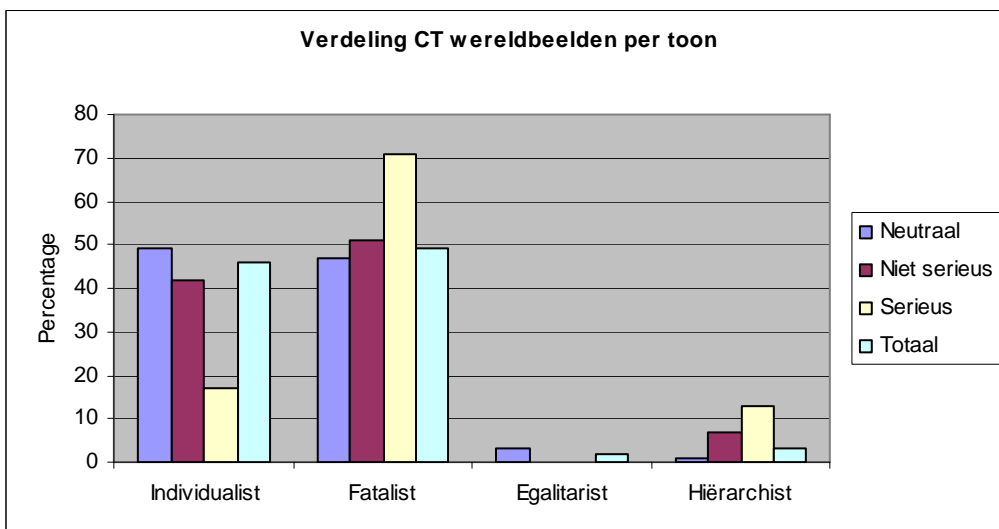
Het zou kunnen zijn dat klimaatsceptici (Mondiale markt en Veilige regio) vaker reageren op een artikel waarbij klimaatverandering niet serieus wordt genomen. Bij de verdeling van de MNP wereldbeelden (Figuur 10) heeft Mondiale markt inderdaad een veel hogere score bij de toon waar klimaatverandering niet serieus wordt genomen dan bij de toon waar dat wel het geval is. Daarentegen zijn deze scores bij Veilige Regio juist andersom. Het is dus niet helemaal zo dat klimaatsceptici vaker reageren op een artikel waarbij klimaatverandering niet serieus wordt genomen.

¹³ In totaal heb ik over 350 artikelen kenmerken vastgelegd, zoals toon en aanleiding. Dit aantal is hoger dan het aantal gebruikte artikelen in de eerste en tweede tranche samen. Niet alle artikelen zijn namelijk in het verdere onderzoek daadwerkelijk gebruikt, omdat er al genoeg lezersreacties geanalyseerd waren. De geanalyseerde 350 artikelen worden alleen gebruikt in deze paragraaf, in de vergelijking met ander onderzoek. Naast deze 350 artikelen heb ik nog eens 128 artikelen inclusief reacties gearchiveerd. Deze 128 artikelen zijn niet gebruikt voor dit onderzoek om de al eerder genoemde reden.

Figuur 10 - Verdeling MNP wereldbeelden per toon

Bij de verdeling van de CT wereldbeelden (Figuur 11) valt de lage score van Individualist op bij de toon waar klimaatverandering serieus wordt genomen. Dit is in zoverre logisch, gezien de sterke koppeling tussen Mondiale markt en Individualist. Bij de toon waar klimaatverandering serieus wordt genomen, is ook een hoge score te zien voor Fatalist. De andere twee tonen wijken niet veel af van het totaal.

Figuur 11 - Verdeling CT wereldbeelden per toon

Samenvattend kan gesteld worden dat zowel bij de MNP als bij de CT wereldbeelden geen sprake is van een duidelijke relatie tussen de toon van het artikel en het vóórkomen van een bepaald wereldbeeld in de reacties op dit artikel. De twee grafieken in deze paragraaf zijn in tabelvorm opgenomen in Bijlage X – Tabellen bij grafieken.

Vergelijking met ander onderzoek

Van der Sluijs, Van Est en Riphagen (2010) proberen een inzicht te geven in de interactie in Nederland tussen politiek, wetenschap en maatschappij op het gebied van klimaatverandering. Daartoe zijn onder meer artikelen bestudeerd uit de periode 2006 – 2009 uit vier landelijke

dagbladen en twee opiniebladen (Algemeen Dagblad, NRC Handelsblad, Telegraaf, Volkskrant, Elsevier en Vrij Nederland). De periode komt overeen met de periode waarin ik de meeste reacties heb gevonden. Het Algemeen Dagblad heb ik alleen meegenomen in de eerste tranche. Vrij Nederland heb ik niet gebruikt, maar de andere vier bladen wel.

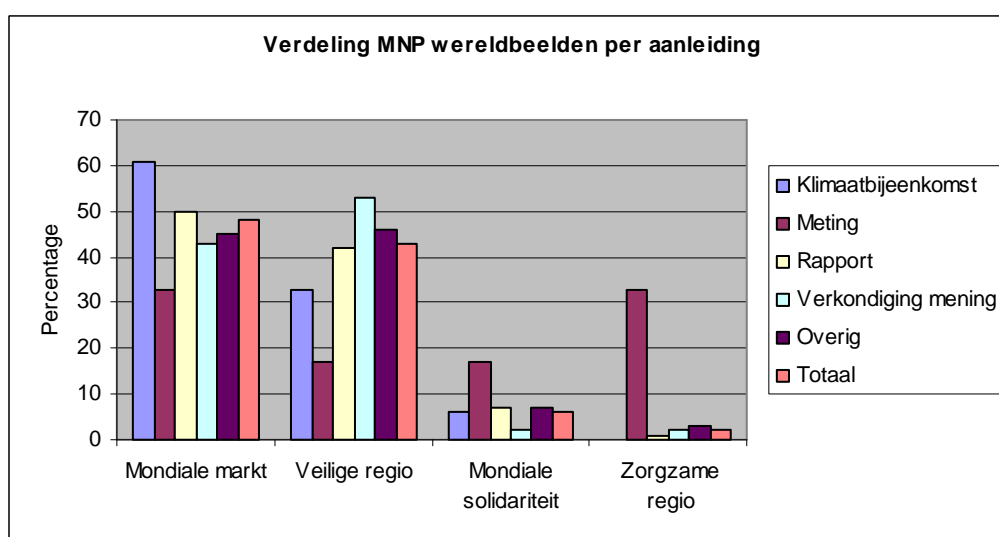
Van der Sluijs et al. (2010) hebben onder meer gekeken naar de toon van de artikelen. Zij komen tot een geheel ander beeld van de toonzetting dan ik. Een verklaring hiervoor is dat verschillende definities van de diverse tonen gehanteerd zijn, waardoor een goede vergelijking niet goed mogelijk is.

Wat volgens Stehr en Von Storch (2010) een belangrijke factor is bij klimaatverandering als sociale constructie, is dat de media klimaatverandering vaak sensationeler maken dan het is (zie ook hoofdstuk 1). Dit wordt niet bevestigd door mijn onderzoek. Ik trof juist bij 92% van de artikelen een neutrale toon aan.

3.6.2. Aanleiding

Met betrekking tot de aanleiding zijn zes mogelijkheden onderscheiden: incident, klimaatbijeenkomst, meting, overig, rapport en verkondiging mening. Bij de 314 bruikbare reacties¹⁴ kwamen deze aanleidingen de volgende aantal malen voor: 0 maal incident (0%), 34 maal klimaatbijeenkomst (11%), 6 maal meting (2%), 69 maal overig (22%), 152 maal rapport (48%) en 53 maal verkondiging mening (17%). Aangezien de aanleiding "incident" niet voorkwam bij de bruikbare reacties in de tweede tranche, komt deze verder niet meer voor in de gepresenteerde resultaten.

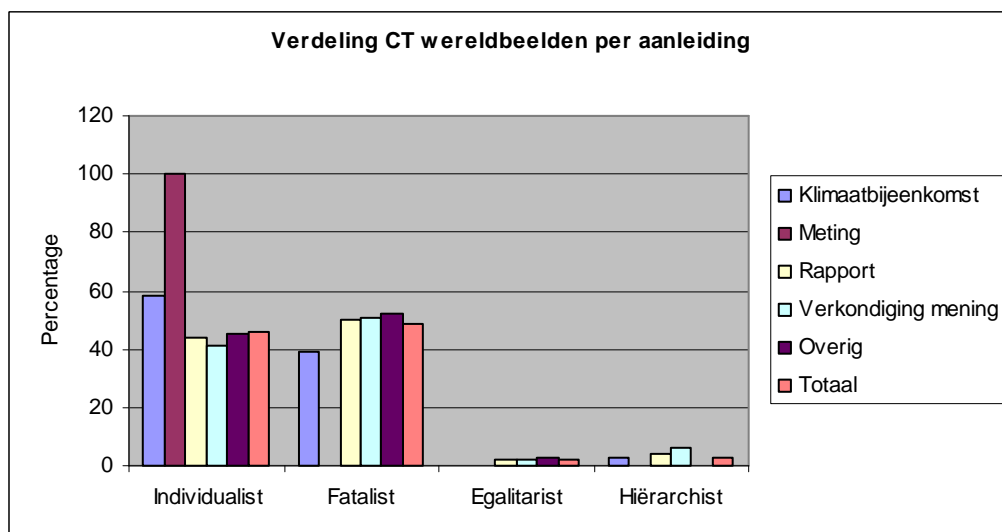
Bij de verdeling van de MNP wereldbeelden (Figuur 12) springt de aanleiding "Meting" er vooral bij Zorgzame regio maar ook wel bij Mondiale solidariteit bovenuit. Dit zijn beide wereldbeelden van klimaatadepten. Er moet ten eerste opgemerkt worden dat deze aanleiding maar zes maal is voorgekomen, maar misschien leiden concrete meetresultaten toch wel tot zorgen. Het is overigens een veel gehoord geluid van de klimaatsceptici in de reacties, dat ze concrete metingen missen, bijvoorbeeld met betrekking tot de stijging van de zeespiegel.

Figuur 12 - Verdeling MNP wereldbeelden per aanleiding

¹⁴ Strikt genomen heeft een reactie natuurlijk geen aanleiding, maar heeft het bijbehorende artikel een aanleiding.

Bij de verdeling van de CT wereldbeelden (Figuur 13) is weer een opvallende, 100%, score voor de aanleiding "Meting" te zien. Deze reacties, overigens maar twee, waren allen individualistisch. Verder is sprake van een erg gelijkmatig beeld.

Figuur 13 - Verdeling CT wereldbeelden per aanleiding

Samenvattend kan gesteld worden dat, zo op het oog, zowel bij de MNP als bij de CT wereldbeelden geen sprake is van een duidelijke relatie tussen de aanleiding voor een artikel en het vóórkomen van een bepaald wereldbeeld in de reacties op dat artikel. De grafieken in Figuur 12 en Figuur 13 zijn in tabelvorm opgenomen in Bijlage X – Tabellen bij grafieken.

Vergelijking met ander onderzoek

Van der Sluijs et al. (2010) hebben ook gekeken naar de momenten waarop gepubliceerd werd over klimaatverandering in de desbetreffende dag- en opiniebladen. Zij constateren een aantal pieken in de berichtgeving naar aanleiding van de volgende gebeurtenissen. Het betreft hier gebeurtenissen naar aanleiding waarvan veel artikelen in de media verschenen, hetgeen niet per se hoeft te betekenen dat er ook veel lezersreacties waren:

- In oktober 2006 komt de film "An Inconvenient Truth" van Al Gore uit.
- In november 2006 wordt het rapport van Nicholas Stern gepubliceerd, waarin de financiële gevolgen van de klimaatverandering voor Groot-Brittannië verhelderd worden.
- In november 2006 vindt de klimaatop COP (Conference of the Parties) 12 in Nairobi plaats.
- In november 2006 meldt het KNMI dat de herfst van 2006 de warmste herfst in Nederland ooit was.
- In december 2006 komt Bill Clinton naar Rotterdam in verband met het Clinton Climate Initiative.
- In december 2006 kondigt het IPCC aan dat het vierde assessmentrapport in april 2007 gepubliceerd zal worden.
- In juni 2007 is er een G8-top in Duitsland, waar het klimaat ook op de agenda staat.
- In juli 2007 vindt Live Earth plaats, een popconcert in het teken van klimaatverandering.
- In juli 2007 komt de documentaire "The Great Global Swindle" uit. (Ik merk op dat in de sceptische lezersreacties veelvuldig naar deze documentaire verwezen wordt.)
- In december 2007 vindt de klimaatop COP 13 op Bali plaats.

- In december 2007 komt de documentaire "Meat the Truth" uit van de Partij voor de Dieren.
- In juli 2008¹⁵ publiceert het KNMI het rapport "De toestand van het klimaat in Nederland 2008".
- In september 2008 wordt het rapport van de Nederlandse Deltacommissie gepubliceerd.
- In december 2008 vindt de klimaattop COP 14 in Poznan plaats.
- In november 2009 ontstaat veel ophef rondom gehackte e-mails van een aantal klimaatwetenschappers.
- In december 2009 vindt de klimaattop COP 15 in Kopenhagen plaats, waar een opvolger van het Kyoto-verdrag vastgesteld had moeten worden.

De conclusie van Van der Sluijs et al. (2010) is dat er vooral veel media aandacht is voor internationale gebeurtenissen van politieke aard. Voorafgaand aan de klimaatconferenties komen regelmatig wetenschappelijke rapporten en documentaires uit, die aandacht genereren voor de conferenties, maar ook input geven.

In mijn onderzoek heb ik niet alle gevonden artikelen gebruikt. Er is een steekproef genomen. Bovendien was voor mijn onderzoek van belang of er ook lezersreacties waren. Het is daarom niet zinvol om te vergelijken of ik dezelfde pieken heb waargenomen. Een vergelijking van de soorten aanleidingen is wel nuttig om te zien of er omissies in mijn aanleidingen vóórkomen. Het uitkomen van films en het plaatsvinden van popconcerten heb ik niet specifiek benoemd; deze zouden onder incident of onder overig kunnen vallen. Hetzelfde geldt voor een bezoek van Bill Clinton. De gehackte e-mails zouden ook onder incident gerangschikt kunnen worden.

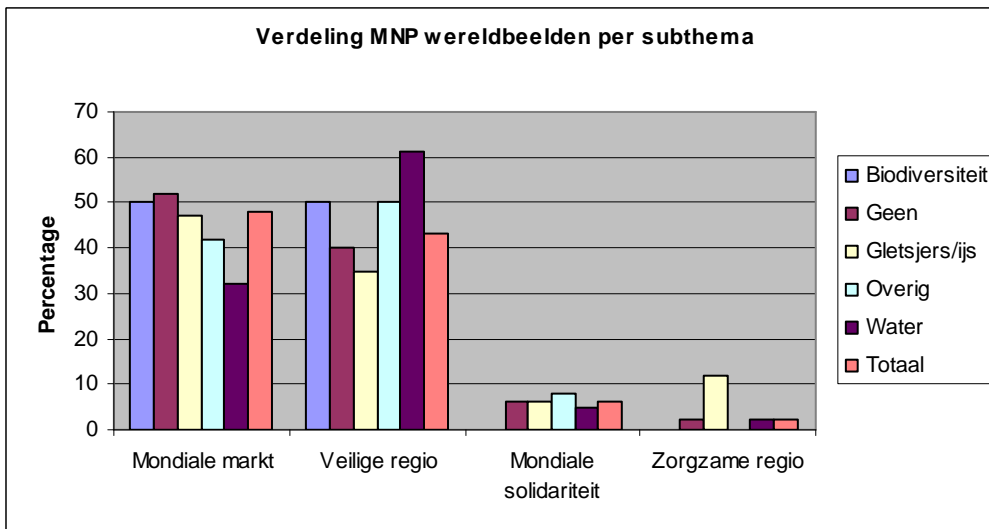
3.6.3. Subthema

Met betrekking tot het subthema zijn zeven op voorhand bedachte mogelijkheden onderscheiden: biodiversiteit, geen, gezondheid, gletsjers/ijs, overig, water en weer. Bij de 314 bruikbare reacties¹⁶ kwamen de volgende subthema's voor: 6 maal biodiversiteit (2%), 240 maal geen (76%), 0 maal gezondheid (0%), 17 maal gletsjers/ijs (5%), 11 maal overig (4%), 40 maal water (13%) en 0 maal weer (0%).

Bij de verdeling van de MNP wereldbeelden (Figuur 14) is een vrij gelijkmatig beeld te zien. Een kleine uitschieter is te zien bij het subthema "Gletsjers/ijs" voor Zorgzame regio. Bij "Water" is een kleine uitschieter te zien bij Veilige Regio.

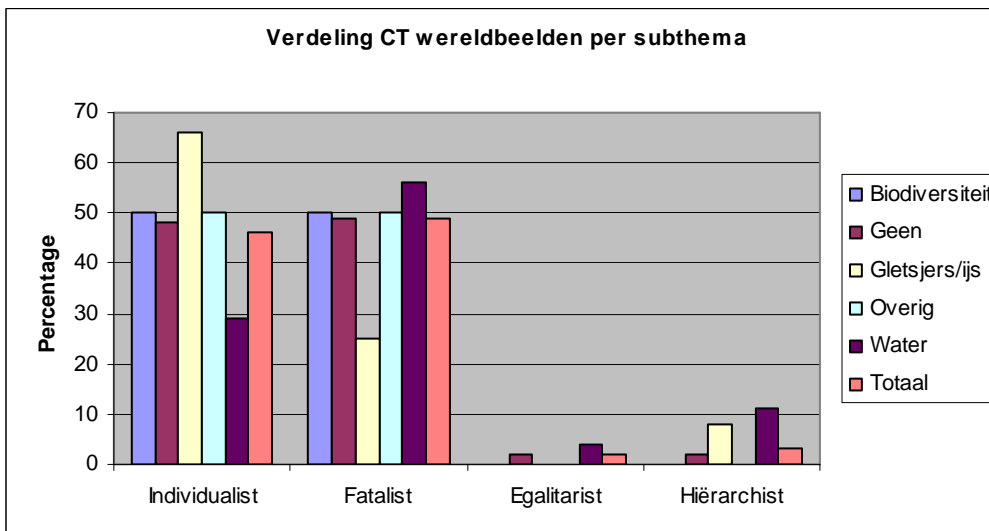
¹⁵ Van der Sluijs et al. (2010) hebben het over augustus 2008.

¹⁶ Strikt genomen heeft een reactie natuurlijk geen subthema, maar heeft het bijbehorende artikel een subthema.

Figuur 14 - Verdeling MNP wereldbeelden per subthema

Bij de verdeling van de CT wereldbeelden (Figuur 15) valt op dat bij het subthema "Gletsjers/ijs" Fatalist relatief laag scoort en Individualist juist wat hoger. De hoge score van Individualist is te verklaren doordat Individualisten denken dat het smelten van ijs en gletsjers door politici misbruikt wordt om (milieu)belastingen te verhogen.

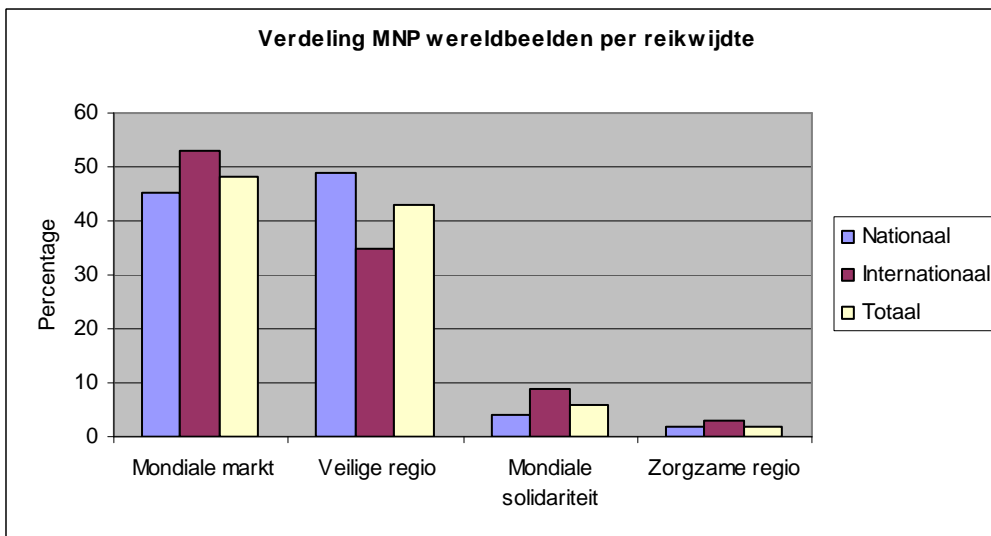
Figuur 15 - Verdeling CT wereldbeelden per subthema

Samenvattend kan gesteld worden dat er voor een paar subthema's van artikelen zowel bij de MNP als bij de CT wereldbeelden verschillen te zien zijn in het vóórkomen van bepaalde wereldbeelden in de reacties op deze artikelen. Dit is deels te verklaren. De grafieken in Figuur 14 en Figuur 15 zijn in tabelvorm opgenomen in Bijlage X – Tabellen bij grafieken.

3.6.4. Reikwijdte

Met betrekking tot de reikwijdte zijn twee mogelijkheden onderscheiden: nationaal en internationaal. Van de 314 bruikbare reacties¹⁷ waren 186 als nationaal gekarakteriseerd (59%) en 128 als internationaal (41%).

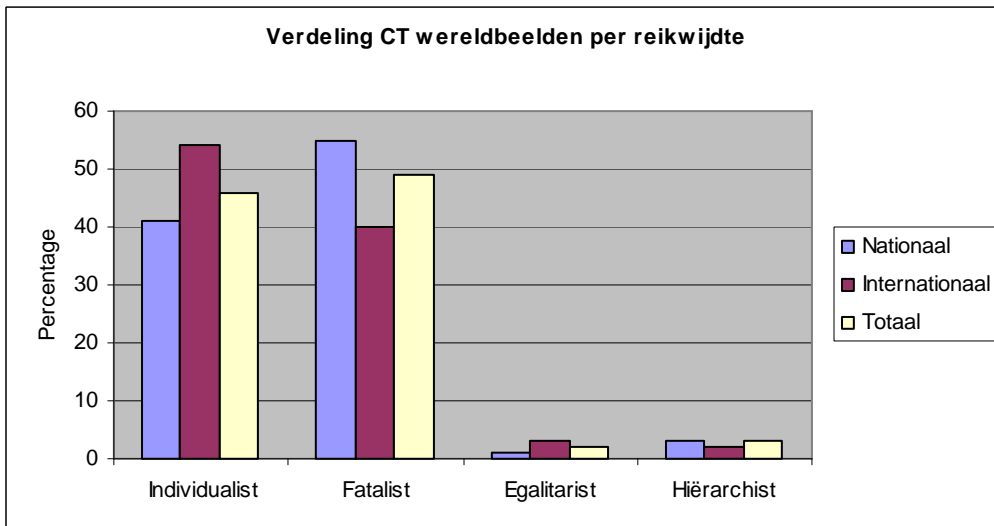
Bij de verdeling van de MNP wereldbeelden (Figuur 16) zijn geen grote verschillen te zien tussen nationaal en internationaal. Bij internationale artikelen scoren Mondiale Markt en Mondiale solidariteit wat hoger. Dit zou kunnen duiden op het feit dat door een internationaal onderwerp men zich toch wat meer bewust is van het globale karakter van klimaatverandering. Logischerwijs scoort Veilige regio juist weer beter bij nationaal.

Figuur 16 - Verdeling MNP wereldbeelden per reikwijdte

Bij de verdeling van de CT wereldbeelden (Figuur 17) valt op dat Fatalist een stuk beter scoort bij nationaal dan bij internationaal en dat dit voor Individualist precies andersom is. Ik zie hiervoor geen voor de hand liggende reden op basis van de informatie over de CT wereldbeelden waarover ik beschik.

¹⁷ Strikt genomen heeft een reactie natuurlijk geen reikwijdte, maar heeft het bijbehorende artikel een reikwijdte.

Figuur 17 - Verdeling CT wereldbeelden per reikwijdte

Samenvattend kan gesteld worden dat afhankelijk van de reikwijdte van het artikel in enkele gevallen verschillen waarneembaar zijn in het vóorkomen van bepaalde wereldbeelden in de reacties op dit artikel. Dit is deels verklaarbaar. De twee grafieken in deze paragraaf zijn in tabelvorm opgenomen in Bijlage X – Tabellen bij grafieken.

4. Conclusies en aanbevelingen

Bij het vaststellen van beleid kan het gebruik van een diversiteit aan wereldbeelden leiden tot meer robuuste en synergetische oplossingsrichtingen en kan draagvlak vergroot worden. Om wereldbeelden zinvol te kunnen toepassen, is het van belang dat de wereldbeelden daadwerkelijk aangetroffen kunnen worden in maatschappelijke debatten en of ze deze debatten op een bruikbare manier kunnen ordenen. Wereldbeelden die (bijna) niemand aanhangt, die in het verleden ook niet of nauwelijks werden aangehangen en waarvan dat in de toekomst ook onwaarschijnlijk wordt geacht, zijn immers minder zinvol. Bovendien kan het voor communicatiedoeleinden goed zijn om te weten waar en hoe mensen met een bepaald wereldbeeld ten aanzien van al dan niet een specifiek knelpunt, te vinden en te bereiken zijn. In dit onderzoek is bepaald in hoeverre reacties van burgers op artikelen over klimaatverandering, die Nederlandse bladen publiceren op internet, in te delen zijn in bepaalde wereldbeelden.

In dit laatste hoofdstuk vat ik eerst de resultaten samen en beantwoord ik de centrale vraagstelling. Vervolgens geef ik een samenvattende reflectie op de onderzoeksmethode en de uitkomsten. Ik sluit af met een aantal aanbevelingen.

4.1. Samenvatting resultaten

Ik heb een grote hoeveelheid lezersreacties verzameld, waarvan ik er uiteindelijk 3360 heb getracht in te delen op wereldbeeld. Wereldbeelden zijn herkend in 314 reacties; dit is 15% van de reacties in de zogenoemde tweede tranche. Deze 314 reacties heb ik de bruikbare reacties genoemd. De verdeling van de wereldbeelden over alle bruikbare reacties in de tweede tranche wordt getoond in Tabel 11.

Tabel 11 - Verdeling wereldbeelden

Wereld-beeld	Mon-diale markt	Veilige regio	Mon-diale solidariteit	Zorg-zame regio		Indivi-dualist	Fata-list	Egali-tarist	Hiër-archist
	48%	43%	6%	2%		46%	49%	2%	3%

Deze "overall" verdeling heb ik op een aantal manieren nader onderzocht. Ik heb gekeken of in de loop van de jaren de verdeling anders wordt. Dat blijkt nauwelijks het geval te zijn. Vervolgens is gekeken of de verdelingen per blad verschillen. In de tweede tranche zijn 15 bladen met bruikbare reacties gebruikt. De verschillen tussen de bladen blijken groot. Omdat er soms sprake is van erg weinig bruikbare reacties per blad, heb ik nog een vergelijking gemaakt tussen de zes bladen met de meeste bruikbare reacties. Dit levert een gelijkmatiger beeld op, maar nog steeds wel met goed waarneembare verschillen tussen de bladen. Zowel bij de MNP als bij de CT wereldbeelden laat de Volkskrant uitschieters naar beneden (Mondiale markt en Individualist) en naar boven (Veilige regio en Hiërarchist) zien. Het NRC laat juist zowel bij de MNP als bij de CT wereldbeelden een relatief gelijkmatige verdeling zien. Hiërarchist en Egalitarist spelen bij het NRC nog enigszins een rol, dit bijvoorbeeld in tegenstelling tot Splts en de Telegraaf, waar deze twee in het geheel niet vóórkomen. Een conclusie is dat onder de lezers van verschillende bladen verschillende percentages herkende wereldbeelden aan te treffen zijn. Gezien de samenhang tussen politieke partij en wereldbeeld (zie MNP, 2004), en de verschillende politieke voorkeuren van de lezers van verschillende bladen, is bovenstaande goed verklaarbaar.

Ook heb ik de wereldbeeldverdelingen bekeken ten opzichte van de verschillende kenmerken van een artikel, te weten de toon, de aanleiding, het subthema en de reikwijdte. Zowel bij de MNP als bij de CT wereldbeelden is geen sprake van een duidelijke relatie tussen de toon en het vóórkomen van een bepaald wereldbeeld in de reacties. Ditzelfde geldt voor de aanleiding van een artikel. Bij de verschillende subthema's is bij de MNP wereldbeelden sprake van een vrij gelijkmatig beeld. Kleine uitschieters zijn te zien bij het subthema "Gletsjers/ijs" voor Zorgzame regio en bij het subthema "Water" voor Veilige Regio. Bij de verdeling van de CT wereldbeelden valt op dat bij het subthema "Gletsjers/ijs" Fatalist relatief laag scoort en Individualist juist hoger. De hoge score van Individualist is te verklaren doordat Individualisten denken dat het smelten van ijs en gletsjers door politici misbruikt wordt om (milieu)belastingen te verhogen. Kortom, verschillende subthema's leiden tot verschillen in wereldbeeldenverdeling in de reacties. Bij de twee reikwijdtes, nationaal en internationaal, valt bij de MNP wereldbeelden niets bijzonders op. Bij de CT wereldbeelden is te zien dat Fatalisme beter scoort bij nationaal dan bij internationaal niveau en dat dit voor Individualisme precies andersom is.

4.2. Beantwoording centrale vraagstelling

De centrale vraagstelling was:

In hoeverre zijn lezersreacties op internetartikelen over klimaatverandering in Nederlandse media – zowel kwalitatief als kwantitatief – te ordenen volgens de wereldbeeldenbenadering van het MNP en de CT, en doen zich daarbij (belangrijke) verschillen voor tussen beide benaderingen?

In dit onderzoek blijkt dat in 15% van de lezersreacties één of meerdere wereldbeelden te herkennen zijn. Als een wereldbeeld herkend wordt, is dat meestal niet met zekerheid te zeggen. Wat bij de herkenbaarheid een grote rol speelt, zijn de lengte en de inhoud van een reactie. De lengte is vaak niet langer dan één of twee zinnen. Het is dan vaak lastig om genoeg aanknopingspunten te vinden om een wereldbeeld te kunnen herkennen. Daarnaast heeft de inhoud van een reactie niet altijd betrekking op klimaatverandering, of is het niet duidelijk hoe men tegenover klimaatverandering staat. Als die houding wel bepaald kan worden, dan is het niet altijd mogelijk om een trefwoord behorende bij een wereldbeeld te vinden. Dit ondanks het feit dat gebruik is gemaakt van een kwalitatief-interpreterende inhoudsanalyse en trefwoorden dus niet letterlijk aangetroffen hoeven te worden.

Tussen de herkenning van de MNP en CT wereldbeelden doen zich geen grote verschillen voor, maar zijn er juist veel overeenkomsten. Deze overeenkomsten zijn het gevolg van de overlap van trefwoorden die relatief veel herkend worden. De overlap in trefwoorden speelt bij de MNP Mondiale markt en de CT Individualist en bij de MNP Veilige regio en de CT Fatalist. Ik heb 316 MNP wereldbeelden herkend in 263 reacties. Van de CT wereldbeelden heb ik er 334 herkend in 278 reacties. Deze aantallen ontlopen elkaar niet veel. Ook het feit dat het meestal onzeker is of sprake is van een bepaald wereldbeeld, geldt voor beide typologieën. Zowel bij de MNP als bij de CT wereldbeelden voeren twee wereldbeelden de boventoon. Bij de MNP wereldbeelden zijn dit Mondiale markt met 48% en Veilige regio met 43%. Bij de CT wereldbeelden zijn dit Fatalist met 49% en Individualist met 46%. Ook deze percentages liggen dicht bij elkaar.

4.3. Reflectie op uitkomsten

De resultaten tonen een zeer scheve verdeling in de herkenning van de wereldbeelden. De vier wereldbeelden die het minst herkend zijn (Mondiale solidariteit, Zorgzame regio, Egalitarist,

Hiërarchist) hebben (uiteraard) trefwoorden die slecht herkend zijn (zie ook Bijlage IX - Hoe goed "scoren" de trefwoorden). Dit leidt tot een discussie over de trefwoorden, die ik in paragraaf 4.4 zal voeren. De vier wereldbeelden die het meest herkend zijn, Mondiale markt, Veilige regio, Fatalist en Individualist, kunnen alle gerekend worden tot de klimaatsceptici. Bij de eerste tranche heb ik vaak geturfd of men klimaatscepticus of klimaatadept was. Bij deze tranche kwamen circa 39 klimaatadepten en circa 138 klimaatsceptici voor. Dit wijst in dezelfde richting als bij de tweede tranche.

Zoals in paragraaf 3.2 al uiteengezet is, komt het veelvuldig herkennen van klimaatsceptici overeen met de bevindingen in diverse studies (21minuten, 2009; Verhue & Koenen, 2010; Lampert & Röhling, 2009). Mondiale markt wordt als dominant gezien in de eerste duurzaamheidsverkenning (MNP, 2004). Veilige Regio wordt door Van Egmond (2010) als dominant gezien.

Als klimaatsceptici de overhand hebben, dan zouden beleidsmakers oplossingsrichtingen kunnen kiezen, die net wat meer passen bij de wereldbeelden van de sceptici. Dit zou bijvoorbeeld kunnen leiden tot het niet langer heffen van milieubelastingen, maar het bijvoorbeeld aan de markt over te laten om met technische oplossingen te komen voor de klimaatverandering. Dit zou momenteel zeker een groot draagvlak krijgen. Zoals eerder aangegeven, brengt een dergelijke manier van beleid vaststellen risico's met zich mee. De robuustheid is minder, want mocht de wereld in de toekomst toch anders in elkaar zitten dan de klimaatsceptici dachten, dan is daar geen rekening mee gehouden. Tot synergetische oplossingsrichtingen leidt dergelijk beleid evenmin, aangezien juist niet vanuit verschillende invalshoeken de problematiek geanalyseerd wordt. Beleidsmakers bevinden zich dus in een lastige spagaat: is huidig draagvlak het belangrijkste of zijn robuuste, synergetische oplossingsrichtingen dat? Als we in dit geval beleidsmakers eng opvatten als het kabinet, dan lijkt in het regeerakkoord nauwelijks sprake van enig (nieuw) beleid op het gebied van klimaatverandering. Concreet wordt alleen genoemd dat de wereldwijde broeikasgasemissiehandel doorgelicht moet worden ten aanzien van de betrouwbaarheid van emissierechten (Regeerakkoord). Het ontbreken van nieuw beleid op nationaal niveau zal op draagvlak kunnen rekenen bij de klimaatsceptici.

Box 4: Regeerakkoord, gedoogakkoord en MNP wereldbeelden

Het Regeerakkoord (2010) is zoals bekend een akkoord tussen de VVD en het CDA. Het gedoogakkoord is een akkoord tussen de VVD, het CDA en de PVV. Vendrik (2010) noemt de PVV de politieke eigenaar van Veilige regio. Het CDA was volgens hem "hoofdaannemer" met de VVD van de Mondiale markt, maar het CDA is inmiddels verdeeld over verschillende wereldbeelden. In Bijlage VII – Bijzondere lezersreactie is een reactie op Vendriks artikel te vinden.

Mocht men klimaatsceptici willen bereiken of hun mening willen lezen, dan zijn blijkbaar de websites van de diverse Nederlandse bladen daarvoor een geschikt medium. Een deel van de klimaatsceptici, met name de Fatalisten en Veilige regio's, staan wat wantrouwig tegenover maatschappelijke en politieke instituties. Misschien zijn dergelijke mensen wat minder snel geneigd om een regulier abonnement op een blad te nemen, maar lezen wel het nieuws en de achtergronden op internet. Deze speculatie kan ik echter niet staven met de bevindingen van dit onderzoek.

Verschil met duurzaamheidsverkenningen

De percentages door mij herkende wereldbeelden verschillen aanzienlijk van de resultaten uit de twee duurzaamheidsverkenningen (MNP, 2004, 2007b). Hieraan kunnen verschillende oorzaken ten grondslag liggen, waarvan ik een aantal zal noemen.

De verschillen kunnen niet verklaard worden doordat Nederlanders in de loop der jaren anders zijn gaan denken. Het MNP heeft voor de jaren 2003, 2005 en 2007 enquêteresultaten tot zijn

beschikking (MNP, 2007b). Deze resultaten verschillen weinig van jaar tot jaar. De meeste onderzoeksresultaten van voorliggend onderzoek beslaan een periode van 2006 tot en met 2009, wat dus deels overlapt met de periode van het MNP. Hoewel de 2006 resultaten wat afwijken van de rest, komen die ook niet in de buurt van die van het MNP. Tussen de jaren 2007 tot en met 2009 zijn de verschillen gering. De oorzaak van de verschillen moet dus ergens anders liggen dan bij de verschillen tussen de diverse jaren.

Dit onderzoek geeft geen representatief beeld van "de gemiddelde Nederlander". Dat was ook niet het doel. Het is een selecte groep Nederlanders die de onderzochte sites bezoekt. Bovendien geeft een bepaald deel van deze groep zijn of haar mening. Het is onmogelijk om deze groep te extrapoleren naar de gehele Nederlandse bevolking. Het MNP heeft uiteraard wel enquêtes gehouden via representatieve steekproeven. Ook zijn de antwoorden bij de enquêtes onder meer onderzocht op hun consistentie. Als men onwaarschijnlijk snel de vragen had beantwoord, is een dergelijk resultaat niet meegenomen (MNP, 2006b). De twee onderzoeksmethoden zijn wat representativiteit betreft dus niet vergelijkbaar. Een ander verschil tussen de methoden is dat het MNP naar een groot aantal maatschappelijke vraagstukken heeft gekeken en ik alleen naar klimaatverandering. Dit kan zeker gevolgen hebben, want zoals ik al eerder heb aangegeven, ben ik van mening dat mensen er verschillende wereldbeelden op kunnen nahouden ten aanzien van verschillende knelpunten.

Zoals het MNP (2006a) ook aangeeft, worden de door hen onderzochte preferenties voor wereldbeelden mede bepaald door de door burgers **gewenste** sociaal-maatschappelijke omgeving. In dit onderzoek is gekeken naar hoe burgers daadwerkelijk reageren. Dat hoeft niet per se overeen te komen met hun wensen voor hun omgeving.

Het voordeel van een enquête is dat je precies om die informatie kunt vragen, die je nodig hebt. Bij een inhoudsanalyse van "willekeurig onderzoeksmateriaal" is het maar de vraag of het die informatie gaat opleveren die nodig is voor het onderzoek. Zoals al eerder bleek, was dat voor circa 15% van het materiaal het geval. Hierbij speelde ook een rol dat bepaalde "kenmerken" van wereldbeelden moeilijk te herkennen waren. Zoals al in paragraaf 2.4 werd aangegeven, was vaak niet af te leiden hoe men staat tegenover de rol van de overheid. Ook de houding ten opzichte van de natuur werd vaak niet duidelijk. Hierbij speelden uiteraard ook de beperkte lengtes van reacties en de soms beperkte relevantie tot het onderwerp een rol. Ook gezien het feit dat bij de 15% bruikbare reacties maar bij een fractie van de reacties de wereldbeelden met zekerheid herkend werden en gezien het feit dat de helft van de wereldbeelden slechts marginaal voorkomt, is de conclusie gerechtvaardigd dat zowel de MNP als de CT wereldbeelden zodanig complex zijn dat lezersreacties daarmee lastig te ordenen zijn.

4.4. Reflectie op onderzoeksmethode

Trefwoorden

In de eerste tranche kon in 0,5% van de reacties een wereldbeeld herkend worden. In de tweede tranche was dit fors gestegen tot 15%. Dit had deels te maken met de (vaak relatief gemakkelijke) keuze in wereldbeelden voor klimaatsceptici of klimaatadepten. Als ik deze keuze kon maken, bleven er immers maximaal vier wereldbeelden over, waarvan het dan de vraag was of ik die kon herkennen of niet. De verhoging van het percentage is echter vooral het gevolg van het gebruik van andere trefwoorden. De trefwoorden voor de eerste tranche zijn vastgesteld op basis van literatuuronderzoek. Deze eerste tranche is vervolgens gebruikt om de eerste verzameling trefwoorden aan te passen aan de hand van de geanalyseerde reacties. Hierdoor zijn nieuwe of aangepaste trefwoorden ontstaan. Deze trefwoorden zijn dus ontstaan op basis van empirische waarnemingen. Het voordeel hiervan is dat de herkenbaarheid gemakkelijker wordt, omdat de trefwoorden verwoord zijn in de reeds waargenomen taal. Het gevaar hiervan kan zijn dat niet

waargenomen trefwoorden uitgesloten worden.

Het MNP wereldbeeld Mondiale markt en het CT wereldbeeld Individualist worden even vaak en relatief veel herkend door het gebruik van het trefwoord "te hoge belasting / kosten". Veel lezers zien zichzelf als een melkkoe of zijn van mening dat bestuurders het milieu misbruiken om bepaalde belastingen te kunnen innen. In dit kader wordt ook veelvuldig de vliegtaks genoemd, die bij veel lezers verkeerd is gevallen. Bij Mondiale markt scoren de andere drie trefwoorden (alternatieve energievoorziening, Kyoto kost banen / Kyoto slecht voor economie en technische oplossingen) een stuk slechter. Bij de Individualist scoren de andere drie trefwoorden ook een stuk slechter (alternatieve energievoorziening, aarde is zelfregulerend / robuust en technische oplossingen).

Het MNP wereldbeeld Veilige regio en het CT wereldbeeld Fatalist werden beide vaak herkend door de herkenning van de volgende trefwoorden: (linkse) milieumaffia (Veilige regio), milieugroeperingen / wetenschap hebben belang bij klimaatverandering (Veilige regio), geen vertrouwen in politiek of wetenschap (beide) en bangmakerij (beide). Waarom de Fatalist nog vaker herkend werd dan de Veilige regio, kwam door de trefwoorden: vulkanen oorzaak, zure regen en gat in ozonlaag waren ook onzin, weer voorspellen lukt ook niet en klimaatverandering is een natuurlijk proces / er zijn cycli / er komt wel weer een nieuwe ijstijd. Bij Veilige regio scoren de overige twee trefwoorden een stuk slechter: Nederland is te klein om iets aan klimaatverandering te doen en (wereldwijde) overbevolking is het probleem. Bij de Fatalist scoort het enig overgebleven trefwoord een stuk minder: aarde of mensheid gaat toch wel ten onder.

Wat achteraf misschien ongelukkig gekozen was bij Mondiale solidariteit en Zorgzame regio, is dat het verschil tussen het globale en regionale karakter van deze wereldbeelden niet tot uitdrukking kwam in de trefwoorden. Dit is natuurlijk een wezenlijk verschil tussen deze twee wereldbeelden (zie eventueel de matrix aan het begin van Bijlage I – MNP wereldbeelden). Aan de andere kant zijn deze trefwoorden juist zo gekozen, omdat deze voorkwamen bij de reacties in de eerste tranche. In de lezersreacties kwam nu eenmaal niet goed naar voren hoe men op de zogenoemde verwevingsas zit. Ook in de tweede tranche was dat niet het geval; wat dat betreft is het ongeacht de gekozen trefwoorden lastig onderscheid maken tussen deze twee wereldbeelden.

De Hiërarchist en Egalitarist kwamen er beiden heel karig af met slechts één trefwoord. Dit heeft ongetwijfeld ook een rol gespeeld bij hun slechte herkenning. Voor de Hiërarchist speelt dan ook nog een rol dat het trefwoord "dijken verhogen" vrij specifiek is en eigenlijk alleen gebruikt wordt als het desbetreffende artikel ook over dijkverhogingen gaat. Het materiaal in de eerste tranche bood echter geen aanknopingspunten om meer trefwoorden te formuleren.

Zie Bijlage IX - Hoe goed "scoren" de trefwoorden voor een compleet overzicht van de mate waarin een trefwoord herkend werd. Ik merk hierbij op dat dit niet exact geturfd is, maar louter bepaald is op basis van mijn geheugen.

Ik denk achteraf dat een betere verzameling trefwoorden ontstaan zou zijn, wanneer ik de resultaten van het literatuuronderzoek en de ervaringen van de eerste tranche gecombineerd had. In ieder geval zou elk wereldbeeld moeten kunnen beschikken over meerdere trefwoorden en niet over slechts één, wat in de tweede tranche het geval was voor Egalitarist en Hiërarchist. Mijn conclusie is in ieder geval dat de keuze voor trefwoorden erg bepalend is voor de toekenning van wereldbeelden. Dit geldt ondanks de gehanteerde combinatie van een interpreterende en beschrijvende inhoudsanalyse. Dit betekent dat de analyse uiteindelijk meer naar een beschrijvend karakter is verschoven dan aanvankelijk de bedoeling was. Anders zou ik "al interpreterend" toch wel bij het wereldbeeld aangekomen zijn, maar blijkbaar waren toch andere trefwoorden nodig.

Subjectiviteit

Om te onderzoeken hoe subjectief de onderzoeksmethode is, heb ik zelf tien willekeurig gekozen reacties opnieuw bekeken. Deze tien reacties had ik in eerste instantie allemaal gekenschetst als bruikbaar. Toen ik deze reacties maanden later nog eens bekeek, kwamen 19 wereldbeelden overeen met de eerste analyse. Ik had echter ook 6 extra wereldbeelden toegekend en 2 had ik gemist, die ik de eerste keer wel had toegekend. De resultaten van deze zeer beperkte kwaliteitscontrole c.q. consistentie-check geven het enigszins subjectieve karakter van de methode aan. Deze subjectiviteit wordt bevestigd door Hsieh en Shannon (2005, zoals genoemd in Beumer & Martens, 2010). Ik denk dat dit subjectieve karakter bij een interpreterende inhoudsanalyse onvermijdelijk is. Het gaat immers niet om harde feiten, maar woorden moeten geïnterpreteerd worden, wat niet elke keer tot eenzelfde resultaat leidt, ook niet bij één en dezelfde onderzoeker. Ik vermoed dat een aanpak met twee onderzoekers tot betere resultaten had geleid, aangezien dan sprake kan zijn van synergie. Bij verschillende uitkomsten moet een goede discussie leiden tot één resultaat. Uiteraard is een dergelijke aanpak wel heel arbeidsintensief.

Inhoudsanalyse versus discours analyse

Voor zover mij bekend is geen eerdere (wereldbeelden)analyse uitgevoerd naar reacties van burgers op internetartikelen over klimaatverandering. Een onderzoek dat enigszins lijkt op voorliggend onderzoek is het promotie-onderzoek van Witschge (2007). Zij heeft internet fora bestudeerd ten aanzien van het debat rondom immigratie¹⁸. In tegenstelling tot de in dit onderzoek gebruikte inhoudsanalyse heeft Witschge gebruik gemaakt van een discours analyse. Ze heeft onder meer gekeken naar welke deelnemers vóórkomen in het debat en welke niet, welke discourses komen voor en welke niet. Ook onderzocht ze wie de macht had om bepaalde meningen van het debat uit te sluiten en welke machrelaties aangetroffen konden worden binnen een debat. Een andere onderzoeksvraag was of er interactie en dialoog tussen de verschillende discourses plaatsvond. Dit zijn duidelijk andere onderzoeksvragen geweest, dan die ik heb getracht te beantwoorden. Tijdens het bepalen van mijn onderzoeksmethode heb ik ook een discours analyse overwogen. Ik vond echter geen literatuur die concrete handvatten bood. Dit in tegenstelling tot het zeer heldere verhaal van Wester et al. (2006), wat geleid heeft tot een zeer transparante aanpak.

4.5. Aanbevelingen

Zoals al eerder aangegeven biedt het gebruikmaken van wereldbeelden bij het vaststellen van beleid zeker voordelen. Ik ben het eens met Van Egmond (2010), die stelt dat duurzame oplossingen alleen mogelijk zijn als gelijktijdig recht wordt gedaan aan de waardeoriëntaties van de verschillende wereldbeelden. Dat lijkt makkelijker dan het is, aangezien niet alleen rationaliteit maar ook machtsverhoudingen een belangrijke rol spelen bij politieke beslissingen. Echter, het is opvallend dat uit publieksenquêtes andere wereldbeeld preferenties blijken dan de wereldbeelden die door dit onderzoek, het MNP (2004) en Van Egmond (2010) als dominant worden gezien. Het loont daarom de moeite om naast enquêtes meer met inhoudsanalyses te gaan werken, zoals in mijn onderzoek gebeurd is. Het grote voordeel van een inhoudsanalyse is immers dat geen inbreuk op de gebruikelijke gang van zaken plaatsvindt (Wester et al., 2006). Bijvoorbeeld het geven van sociaal wenselijke antwoorden c.q. reacties zal minder snel vóórkomen. Ik denk daarom dat inhoudsanalyses een aanvullend beeld van de heersende wereldbeelden opleveren, voor bepaalde groepen mensen. Het is daarbij wel van belang dat de te analyseren bronnen daadwerkelijk

¹⁸ De exacte onderzoeksvraag van Witschge (2007) luidde: "To what extent is the public debate on Dutch web forums on the issue of immigration open to different voices and how do these different voices interact in this online debate? "

betrekking hebben op klimaatverandering en tevens voldoende omvang hebben. Veel lezersreacties bleken te kort voor een goede analyse. Er zou bijvoorbeeld gekeken kunnen worden naar praatprogramma's op de televisie of de radio. De lengte van de bronnen is belangrijk, omdat het bij de lezersreacties meestal onmogelijk blijkt om te bepalen hoe een lezer staat tegenover wie nu iets moet doen om het probleem van klimaatverandering aan te pakken. Gelooft men nu in marktwerking of moet bijvoorbeeld de overheid het voortouw nemen? De meeste lezers laten zich daar niet over uit. Ook de houding tegenover de natuur wordt gewoonlijk niet duidelijk. Vindt de lezer de natuur veerkrachtig of juist kwetsbaar? Het feit dat men zich hier niet over uitlaat, maakte het moeilijk om de CT wereldbeelden toe te kennen. De houding ten opzichte van de natuur en ten opzichte van de overheid is essentieel om onderscheid tussen de diverse wereldbeelden te kunnen maken. Het heeft mijns inziens geen zin om hen op deze punten dan maar aan te passen, wat tot een enorme verarming van de wereldbeelden zou leiden. De enige oplossing is daarom dat het onderzoeksmateriaal voldoende inhoud heeft, zodat voldoende aanknopingspunten gevonden kunnen worden voor herkenning.

Zoals is gebleken, is de keuze van trefwoorden zeer bepalend voor de resultaten. Er zou nog winst behaald kunnen worden door geschiktere en meer trefwoorden vast te stellen. Dit onderzoek is een eerste stap geweest om beter inzicht in trefwoorden te krijgen, opdat wereldbeelden op een kwalitatieve manier geanalyseerd kunnen worden.

Ten aanzien van communicatie zou ik het volgende willen aanbevelen. Het blijkt dat met name voor lageropgeleiden klimaatverandering een moeilijk uit te leggen milieuprobleem is. Het resultaat is dat veel mensen het probleem daarom niet serieus nemen. Dit geldt echter niet voor de uitputting van fossiele brandstoffen. Veel lezers begrijpen dit heel goed en noemen zelf ook het inzetten van alternatieve energiebronnen. In plaats van mensen te wijzen op het verder beperken van klimaatverandering, zou een veel effectievere mitigerende maatregel kunnen zijn, om mensen te overtuigen van het beperken van het gebruik van fossiele brandstoffen. Men begrijpt dit en ziet hier ook de noodzaak van in.

Ik heb een grote hoeveelheid aan artikelen over klimaatverandering en bijbehorende reacties verzameld. Het zou interessant zijn om die bijvoorbeeld over twintig of dertig jaar nog eens te bekijken. Kijkt men in grote lijnen dan nog steeds op dezelfde manier naar klimaatverandering? Of zijn de gevolgen dan inmiddels nog zichtbaarder en is de houding van de gemiddelde lezer aanzienlijk veranderd?

Literatuur

- 21minuten. (2009). *Editie 2009, Tussenrapportage: Klimaat en milieu*. Geraadpleegd 22 december 2010 op http://www.21minuten.nl/21minuten/images/21minuten_Klimaat_en_milieu.pdf.
- Beumer, C. & Martens, P. (2010). Noah's Ark or World Wild Web? Cultural Perspectives in Global Scenario Studies and Their Function for Biodiversity Conservation in a Changing World. *Sustainability*, 2, 3211-3238, doi: 10.3390/su2103211.
- Buck, S. J. (1989). Cultural Theory and Management of Common Property Resources. *Human Ecology*, 17, 101-116.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek). (2010). *Relatief veel Nederlanders hebben vertrouwen in medemens en instituties*. Geraadpleegd 23 augustus 2010 op <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2010/2010-3185-wm.htm>.
- De Boer, J. (2007). Framing climate change and spatial planning: how risk communication can be improved. *Water Science & Technology*, 56, 71-78, doi: 10.2166/wst.2007.538.
- De Vries, B.J.M. & Petersen, A.C. (2009). Conceptualizing sustainable development, An assessment methodology connecting values, knowledge, worldviews and scenarios. *Ecological Economics*, 1006-1019.
- Grendstad, G. & Selle, P. (2010). Cultural Myths of Human and Physical Nature: Integrated or Separated? *Risk Analysis*, 20, 27-39.
- IPCC. (2000). *Special Report on Emissions Scenarios*. Geraadpleegd 11 februari 2011 op http://www.grida.no/publications/other/ipcc_sr/?src=/climate/ipcc/emission/023.htm.
- Klein Tank, A.M.G. & Lenderink, G. (red.) (2009). *Klimaatverandering in Nederland; Aanvullingen op de KNMI'06 scenario's*. De Bilt: KNMI.
- KNAW. (2010). *Rapport adviseert fundamentele verandering managementstructuur IPCC*. Geraadpleegd 11 februari 2011 op <http://www.knaw.nl/smartsite.dws?id=25941&ch=DEF&lang=NL>.
- KNMI. *Klimaatverandering en broeikaseffect*. Geraadpleegd 8 oktober 2010 op http://www.knmi.nl/klimaatverandering_en_broeikaseffect.
- Kroonenberg, S. (2006). *De menselijke maat. De aarde over tienduizend jaar*. Amsterdam/Antwerpen: Atlas.
- Lampert, M. & Röhling, P. (2009). *Nederlander meer carrièregericht en toleranter. Maatschappelijke betrokkenheid daalt. MentalityMonitor 1997-2008*. Amsterdam: Motivation, research and strategy.
- MNP. (2004). *Kwaliteit en toekomst, Verkenning van duurzaamheid*. ISBN 90-12-10714-8.
- MNP. (2006a). *Methoderapport Duurzaamheidsverkenning*. Rapport 550031001/2006.

- MNP. (2006b). *Waardenoriëntaties, wereldbeelden en maatschappelijke vraagstukken, Verantwoording van het opinieonderzoek voor de Duurzaamheidsverkenning "Kwaliteit en Toekomst"*. Bijlage I bij het Methoderapport Duurzaamheidsverkenning. Rapport 550031002/2006.
- MNP. (2007a). *Nederland Later, Tweede duurzaamheidsverkenning, deel Fysieke leefomgeving Nederland*. MNP-publicatienummer 500127001/2007. ISBN 978-90-6960-171-7.
- MNP. (2007b). *Nederland en een duurzame wereld, Armoede, klimaat en biodiversiteit, Tweede duurzaamheidsverkenning*. MNP-publicatienummer 500084001/2007. ISBN 978-90-6960-185-4.
- Offermans, A.G.E. (2009). *Cultural Theory, A Comparison with other Typologies*.
- Offermans, A.G.E. (2010). Een reactie van 4 januari 2010 op versie 0.3 van het bij deze scriptie behorende onderzoeksvoorstel.
- Olstedal, S., Moen, B., Klempe, H. & Rundmo, T. (2004). *Explaining risk perception. An evaluation of cultural theory*. ISBN 82-7892-025-7. Rotunde.
- O'Riordan, T. & Jordan, A. (1999). Institutions, climate change and cultural theory: towards a common analytical framework. *Global Environmental Change*, 9, 81-93.
- Pendergraft, C.A. (1998). Human Dimensions of Climate Change: Cultural Theory and Collective Action. *Climatic Change*, 39, 643-666.
- Petersen, A.C. (2006). *Simulating Nature, A Philosophical Study of Computer-simulation Uncertainties and Their Role in Climate Science and Policy Advice*. Proefschrift. Vrije Universiteit Amsterdam.
- Regeerakkoord VDD-CDA. (2010). *Vrijheid en verantwoordelijkheid*.
- Stehr, N. & Von Storch, H. (2010). *Climate and Society, Climate as Resource, Climate as Risk*. World Scientific Publishing.
- Van Egmond, K. (2010). *Een vorm van beschaving*. Zeist: Christofoor.
- Van Egmond, P.M., Kruitwagen, S. & Janssen, L.H.J.M. (2007). *Vier scenario's voor Nederland. Vier toekomst voor evaluaties van de kwaliteit van natuur en milieu*. Rapport 500013008/2007. MNP.
- Van der Sluijs, J.P., Van Est, R. & Riphagen, M. (red.). (2010). *Ruimte voor klimaatdebat: zicht op interactie tussen klimaatpolitiek, wetenschap en media*. Den Haag: Rathenau Instituut.
- Vendrik, K. (21 september 2010). Misverstand. Economie. *De Groene Amsterdammer*.
- Verhue, D. & Koenen, B. (2010). *Prioriteiten van de Nederlandse burger. Het waargenomen belang van maatschappelijke vraagstukken in 2007 en 2010*. Veldkamp.
- Voestermans, P. & Verheggen, T. (2007). *Cultuur & Lichaam, Een cultuurpsychologisch perspectief op patronen in gedrag*. Open Universiteit Nederland. Blackwell Publishing Ltd.

Walsh, C.L., Hall, J.W., Street, R.B., Blanksby, J., Cassar, M., Ekins, P. et al. (2007). *Building Knowledge for a Changing Climate: collaborative research to understand and adapt to the impacts of climate change on infrastructure, the built environment and utilities*. Newcastle University. Op http://www.ukcip.org.uk/images/stories/Pub_pdfs/BKCC-Results.pdf.

Wardekker, J.A., Petersen, A.C. & Van der Sluijs, J.P. (2009). Ethics and public perception of climate change: Exploring the Christian voices in the US public debate. *Global Environmental Change*, 19 , 512-521.

Wester, F. (Red.), Van Atteveldt, W., Hijmans, E., Van Hoof, A., Kleinnijenhuis, J., Van der Mooren, A. et al. (2006). *Inhoudsanalyse: theorie en praktijk*. Kluwer

Witschge, T.A.C. (2007). *(In)difference online: the openness of public discussion on immigration*. Proefschrift. Universiteit van Amsterdam.

Bijlage I – MNP wereldbeelden

De informatie in deze bijlage is gebruikt om in eerste instantie trefwoorden voor de vier MNP wereldbeelden te bepalen.

In de eerste duurzaamheidsverkenning (MNP, 2004) worden de volgende vier wereldbeelden met de bijbehorende sleutelfactoren onderscheiden:

Wereldbeeld	Sleutelfactor
Mondiale markt (A1)	Technologie
Veilige regio (A2)	Bescherming
Mondiale solidariteit (B1)	Bestuur
Zorgzame regio (B2)	Gedragsverandering

De belangrijkste kenmerken van de wereldbeelden zijn (MNP, 2004) (alle kenmerken zijn integraal overgenomen):

Archetypische kenmerken van de vier wereldbeelden.

IPCC-code	A1	A2	B1	B2
Naam	MONDIALE MARKT	VEILIGE REGIO	MONDIALE SOLIDARITEIT	ZORZAME REGIO
Naam in enquêtes	Prestatiemaatschappij	Besloten, veilige en leefbare samenleving	Internationale en nationale gemeenschappelijke welzijn	Samenleving met gevoel voor gemeenschapszin
Dominante waardenoriëntatie	Ambitie en concurrentie	Onafhankelijkheid en veiligheid	Samenwerking en solidariteit	Verantwoordelijk en zorgzaam
Kenmerkend boek	End of History	Clash of Civilisations	Our Common Future	Small Is Beautiful
Vertrouwen op	Marktwerking, vrijhandel, techniek	Politieke kracht, beveliging, rechtspraak	Overheidscoördinatie bij beheer collectieve goederen en corrigeren van marktfalen	Eigen verantwoordelijkheid
Denkers	Smith, Fukuyama	Hobbes, Huntington	Brundtland, Keynes, Malthus	Ghandi, Hirsch, Schumacher
Oplossingsrichting	Technologie geeft het antwoord, meer vrijhandel stimuleert efficiency en technologie	Wapenen tegen ongewenste ontwikkelingen; er zijn nu eenmaal winnaars en verliezers	Toename wereldbevolking afremmen door onderwijs en economische groei	Materiële welvaart doorgeschoten; soberheid
Belangrijkste uitdagingen voor duurzaamheid	Innovatiekracht, investeringen, staatsschuld	Migratie, werkloosheid, pensioenzekerheid	Klimaatverandering, biodiversiteit, armoede/honger	Kleinere footprint, sluiten kringlopen, natuurlandschap
Geprefereerde beleidsinstrumenten	Privatisering, belastingbeleid	Aansprakelijkheid, subsidiëring	Regelgeving, publieke diensten	Overleg, conventanten, decentrale bevoegdheden
Mogelijk afbreukrisico	Marktfalen, monopolies, nationale belangen	Protectionisme, militarisering	Bureaucratie, geen draagvlak besluitvorming	Weinig innovatie en individuele ontplooiing
Motto	Wie dan leeft, die dan zorgt; ze vinden er wel wat op	Politiek leiderschap, verworven rechten, bemoel je met eigen zaken	Samen sterk, er is maar één wereld	Verbeter de wereld, begin bij jezelf
Geleerde maatschappelijke stroming	Liberalisme	Neoconservatisme	Sociaal-democratie	Religieuze overtuigingen
Dominant mensbeeld	Vrijheid, vooruitgang; toekomstige generatie is slimmer en rijker	Wantrouwen in menselijke aard en instituties	Gelijkheid, help de zwakkeren, verantwoordelijk voor toekomstige generatie	Vertrouwen in mens, saamhorigheid familie en buurt
Bijpassend economisch scenario	Global Economy	Transatlantic Market	Strong Europe	Regional Communities

Vereenvoudigde beschrijvingen van de wereldbeelden zijn als volgt (MNP, 2004):

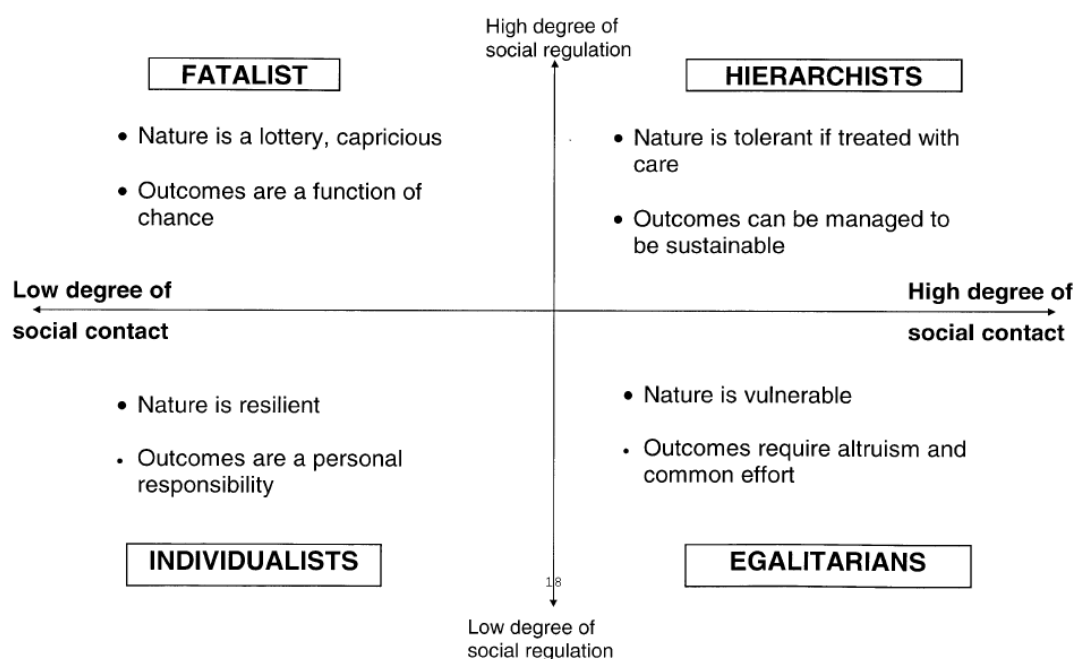
Vereenvoudigde beschrijving wereldbeelden (RIVM-MNP, TNS-NIPO)	
<p>MONDIALE MARKT (A1)</p>	<p>MONDIALE SOLIDARITEIT (B1)</p>
<p>"Zolang het met onze economie goed gaat, gaat het goed met ons en andere (ook arme) delen van de wereld'. We moeten zorgen dat we blijven groeien, presteren, sneller en vooruit gaan en mooier en beter zijn. Concurrentie tussen landen, mensen en bedrijven is alleen maar goed; het verhoogt de kwaliteit en de efficiëntie en houdt de prijzen scherp. Ook biedt het meer mogelijkheid tot zelfontplooiing. Presteren en/of geld verdienen is belangrijk. We willen een luxe, comfortabel en vooral ook stimulerend leven leiden zowel zakelijk als privé. Een omgeving hebben die veel kansen en uitdagingen biedt. Te veel bemoeienis en betutteling van de overheid stellen we niet op prijs. Meer efficiency betekent ook een kleinere overheid dus meer privatiseren en minder uitkeringen. Iedereen moet voor zichzelf zorgen en voor zichzelf opkomen. We regelen onze zaakjes zelf wel, je moet het zelf doen!"</p>	<p>"Geld alleen maakt niet gelukkig", ook kwaliteit van het leven (van jezelf en van anderen in de wereld) is belangrijk. Je hebt wat voor anderen in de samenleving over en bent er ook verantwoordelijk voor. Je bent bereid daar iets van jezelf voor in te leveren. Maatschappelijke problemen als veiligheid, zorg voor ouderen en kinderen, honger in de derde wereld en milieu kunnen niet door de marktwerking worden opgelost. Overheden en maatschappelijke instellingen moeten hiervoor zorgen. Collectieve voorzieningen zijn onmisbaar. Vrijheid en materiele welvaart zijn belangrijk, maar binnen bepaalde, geaccepteerde grenzen."</p>
<p>VEILIGE REGIO (A2)</p>	<p>ZORGZAME REGIO (B2)</p>
<p>"We maken ons zorgen om onze veiligheid en onze welvaart. We moeten meer opkomen voor onszelf en onze eigen cultuur en onze normen en waarden niet laten verwateren. De politiek moet goed naar de problemen van de mensen luisteren. Nederland is Nederland niet meer. Het toenemende terrorisme, de toenemende criminaliteit, de open grenzen etc. vormen een bedreiging voor ons allen en onze economie. De politiek moet deze bedreigingen wegnemen; de overheid heeft als taak ons te beschermen. De verzorgingsstaat is niet meer van deze tijd en maakt mensen lui. Laat maar meer aan de markt over: loon naar werken. We willen geen belasting betalen zonder daar daadwerkelijk iets voor terug te zien. Onze eigen problematiek is belangrijker dan die van Europa en de rest van de wereld. Van een verenigd Europa is toch geen sprake daarvoor lopen de meningen, visies en belangen van de landen te veel uiteen. We zijn niet verantwoordelijk voor het oplossen van de sores van een ander; bovendien is het de vraag of we de ander wel kunnen helpen. Op deze manier behouden we wat we hebben en kunnen we een leuk en comfortabel leven leiden.</p>	<p>"We willen de 'menselijke maat' weer in ons leven terugbrengen. We kunnen ons zorgen maken om de hele wereld en Europa, maar daar hebben we als individu toch niet veel invloed op. Dat staat veel te ver van ons af. Veel belangrijker is dat het met onszelf en onze eigen directe sociale leefomgeving goed gaat. Er is meer aandacht voor elkaar. De overheid staat dicht bij de mensen; de lokale overheid speelt een grote rol. Het hoeft allemaal niet verder, uitdagender, hoger, meer en sneller. We zijn meer op elkaar ingesteld en vrijwilligerswerk is ook belangrijk in de voorziening van allerlei behoeften op het gebied van zorg. Elkaar aanspreken op elkaars gedrag; meer sociale controle. We hebben behoefte aan meer gemeenschapszin; met eigen initiatieven komen om anderen te verzorgen en om de kwaliteit van onze eigen woon – en leefomgeving te verbeteren. We moeten niet meer zo langs elkaar heen leven; we moeten iets voor een ander over hebben zonder dat je daar iets voor terugvraagt. Het vertrouwen in elkaar moet weer terugkomen"</p>

Bijlage II - CT wereldbeelden

De informatie in deze bijlage is gebruikt om in eerste instantie trefwoorden voor de vier CT wereldbeelden te bepalen. Pendergraft (1998) geeft de volgende beschrijving van de CT wereldbeelden:

G R I D	<p>Fatalism: members subject to many prescriptions and proscriptions, but feel little attachment to the larger society. Perception is that individuals have little or no influence on making the governing rules, so avoidance of public affairs is safest. Generally politically inactive. Perceiving their general lack of efficacy, fatalists see nature as arbitrary, capricious.</p>	<p>Hierarchy: members subject to many prescriptions and proscriptions, but feel strong identification with the group, despite socio-economic stratification. Perception is that all roles are important, if distinct, in producing group welfare. Public sphere should be managed by the wise and the good. Nature seen as perverse if poorly managed, but tolerant when properly managed.</p>
	<p>Individualism: members subject to minimal prescriptions or proscriptions. Advocates theory of the "invisible hand," through which the self-interested effort of each individual maximizes the welfare of all. Public sphere is an arena for bargaining among self-interested actors. Sees nature as benign, resilient, naturally a cornucopia for human exploitation.</p>	<p>Egalitarian: members subject only to prescriptions and proscriptions voluntarily accepted as part of group solidarity. Communitarian, holding that every member should have input into the decision-making process. Public sphere is an undivided commonwealth demanding universal participation. Sees nature as fragile, delicate, ephemeral, in need of protection from excessive exploitation.</p>
G R O U P		

O’Riordan en Jordan (1999) gebruiken de volgende steekwoorden:

Bijlage III - Eerste tranche reacties

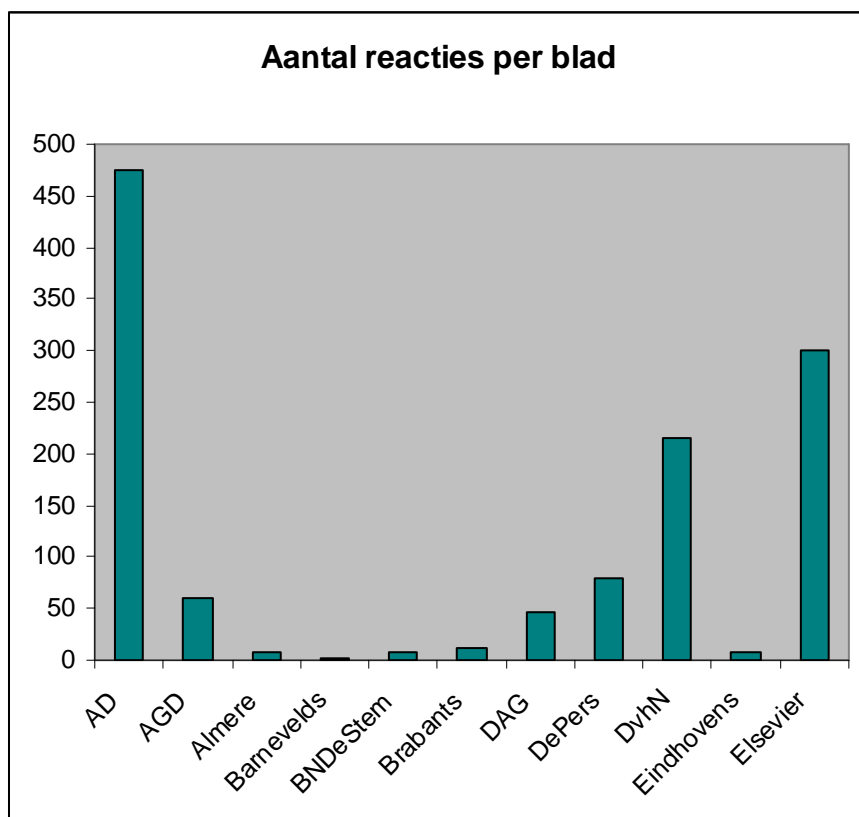
In eerste instantie zijn 1212 reacties geanalyseerd afkomstig uit 127 artikelen. Deze 127 artikelen komen uit 11 bladen. Per blad zijn de volgende aantallen artikelen en reacties van toepassing:

1. AD (<http://www.ad.nl>): 20 artikelen, 474 reacties
2. Agrarisch Dagblad (<http://www.agd.nl>): 20 artikelen, 60 reacties
3. Almere Vandaag (<http://www.almerevandaag.nl>): 3 artikelen, 7 reacties
4. Barneveldse Krant (<http://www.barneveldsekrant.nl>): 1 artikel, 1 reactie
5. BNDeStem (<http://www.bndestem.nl>): 3 artikelen, 7 reacties
6. Brabants Dagblad (<http://www.brabantsdagblad.nl>): 7 artikelen, 12 reacties
7. DAG (<http://www.dag.nl> ; deze website bestaat niet meer, omdat DAG ook niet meer bestaat): 20 artikelen, 47 reacties
8. DePers (<http://www.depers.nl>): 20 artikelen, 80 reacties
9. Dagblad van het Noorden (<http://www.dvhn.nl>): 20 artikelen, 215 reacties
10. Eindhovens Dagblad (<http://www.ed.nl>): 1 artikel, 8 reacties
11. Elsevier (<http://www.elsevier.nl>): 12 artikelen, 301 reacties

Deze bladen zijn te karakteriseren als landelijk dagblad, regionaal dagblad of opinieblad.

Naast de hier genoemde Elsevier reacties zijn andere Elsevier reacties in de tweede tranche van het onderzoek meegenomen.

Er is sprake van een tamelijk onevenwichtige verdeling. Het aantal artikelen per blad varieert immers van 1 tot 20. Het aantal reacties per blad varieert van 1 tot 474. In grafiekvorm is dit:

Bijlage IV - Tweede tranche reacties

In tweede instantie zijn 2148 reacties geanalyseerd afkomstig uit 168 artikelen. Deze artikelen komen uit 19 bladen. Per blad zijn de volgende aantallen artikelen en reacties van toepassing:

1. Elsevier (<http://www.elsevier.nl>): 8 artikelen, 240 reacties, 68 bruikbare reacties
2. Friesch Dagblad (<http://www.frieschdagblad.nl>): 2 artikelen, 2 reacties, 1 bruikbare reactie
3. Gelderlander (<http://www.gelderlander.nl>): 2 artikelen, 10 reacties, 0 bruikbare reacties
4. Gooi- en Eemlander (<http://www.gooieneemlander.nl>): 5 artikelen, 18 reacties, 2 bruikbare reacties
5. Haarlems Dagblad (<http://www.haarlemsdagblad.nl>): 16 artikelen, 61 reacties, 8 bruikbare reacties
6. IJmuider Courant (<http://www.ijmuidercourant.nl>): 1 artikel, 1 reactie, 0 bruikbare reacties
7. Intermediar (<http://www.intermediar.nl>): 3 artikelen, 6 reacties, 2 bruikbare reacties
8. Leeuwarder Courant (<http://www.leeuwardercourant.nl>): 20 artikelen, 170 reacties, 13 bruikbare reacties
9. Leidsch Dagblad (<http://www.leidschdagblad.nl/>): 10 artikelen, 28 reacties, 3 bruikbare reacties
10. Limburger / Limburgs Dagblad (<http://www.limburger.nl>): 1 artikel, 1 reactie, 0 bruikbare reacties
11. NRC Next (<http://www.nrcnext.nl>): 1 artikel, 7 reacties, 0 bruikbare reacties
12. Noordhollands Dagblad (<http://www.noordhollandsdagblad.nl>): 20 artikelen, 138 reacties, 15 bruikbare reacties
13. Nederlands Dagblad (<http://www.nd.nl>): 10 artikelen, 19 reacties, 7 bruikbare reacties
14. NRC Handelsblad (<http://www.nrc.nl>): 19 artikelen, 259 reacties, 27 bruikbare reacties
15. PZC (Provinciale Zeeuwse Courant) (<http://www.pzc.nl>): 10 artikelen, 23 reacties, 4 bruikbare reacties
16. Sp!ts (<http://www.spitsnieuws.nl>): 6 artikelen, 297 reacties, 31 bruikbare reacties
17. Telegraaf (<http://www.telegraaf.nl>): 4 artikelen, 413 reacties, 75 bruikbare reacties
18. Trouw (<http://www.trouw.nl>): 19 artikelen, 248 reacties, 30 bruikbare reacties
19. Volkskrant (<http://www.volkskrant.nl>): 11 artikelen, 207 reacties, 28 bruikbare reacties

Deze bladen zijn te karakteriseren als landelijk dagblad, regionaal dagblad of opinieblad.

Bijlage V – Oorspronkelijke trefwoorden bij wereldbeelden¹⁹

Tabel 12 - Oorspronkelijke trefwoorden

Wereldbeeld	Trefwoorden	
Mondiale markt (A1)	Technologie / techniek Prestatiemaatschappij Concurrentie Innovatiekracht Investerings Privatisering Kleinere overheid Vooruitgang / groei Luxe en comfortabel leven Ieder voor zich De overheid laat het milieu over aan particuliere initiatieven en / of bedrijfsleven	Bedrijven en burgers zijn zelf verantwoordelijkheid voor het milieu Bedrijven maken alleen milieuvriendelijke producten als daar vraag naar is Behoud van natuur is belangrijk, maar mag groei economie niet in de weg staan Mensen accepteren niet dat natuur alleen wordt behouden om het behoud
Veilige regio (A2)	Subsidiëring Verworven rechten Behouden wat we hebben Neoconservatisme Wantrouwen Mensen vinden natuur en milieu alleen belangrijk als het om de eigen leefomgeving gaat	Burgers spannen sneller rechtszaken aan als ze risico's lopen op het gebied van milieu De overheid neemt meer maatregelen om de woonomgeving van burgers te beschermen Er worden alleen nog milieumaatregelen genomen die weinig geld kosten
Mondiale solidariteit (B1)	Gelijkheid Help zwakkeren Bereid zelf in te leveren Verantwoordelijk voor toekomstige generaties Men gaat het behoud van de natuur en landschappen in binnen- en buitenland veel belangrijker vinden	Men vindt dat de natuur mag blijven, ook zonder een bepaalde functie Vooral overheid en milieuzorgorganisaties nemen de zorg voor het milieu op zich De burgers zijn bereid meer te betalen voor milieuvriendelijke producten
Zorgzame regio (B2)	Gemeenschapszin Zorgzaam Soberheid Kleinere footprint Sluiten kringlopen Religie Vertrouwen in mens Saamhorigheid familie / buurt Sociale controle Vrijwilligerswerk Er is meer aandacht voor natuur en landschap in eigen land	Bestrijding van geluidsoverlast, onveiligheid van de buurt e.d. hebben grote prioriteit De mensen zelf en de (lokale) overheid spannen zich meer in om milieuproblemen te voorkomen Er wordt meer gecarpoold. Mensen maken minder gebruik van de auto Burgers wonen dicht bij het werk, besteden hun vrije tijd meer in de eigen regio
Individualist	Natuur is welwillend en veerkrachtig Natuur is hoorn des overvloeds Wel rendabel Innovatie(f) Voortouw bedrijven Opportunisme/ klimaatverandering biedt tevens kansen	Gevolgen klimaatverandering vallen vast mee (ondergrenzen zeespiegelstijging) Technologie/ groei Behoud natuur vanwege economische waarde Adaptatie/ aanpassen

¹⁹ Sommige trefwoorden zijn letterlijk overgenomen van het MNP (2006b, bladzijde 53) en Offermans (2010).

Fatalist	Natuur is grillig / willekeurig Afwachten Weinig/ geen vertrouwen in experts en onderzoek Alles wordt bepaald door het toeval	Er kan niets gezegd worden over de (trendmatige) ontwikkeling van klimaat Geen aparte aandacht voor behoud soorten
Egalitarist	Natuur is kwetsbaar Natuur moet beschermd Preventie/ voorkomen gevolgen Nu actie ondernemen / anders te laat Luisteren naar actiegroepen Goede voorbeeld geven Voortouw NGO's en publiek	Klimaat zal sterker veranderen dan nu aangenomen wordt (bovengrenzen zeespiegelstijging) Behoud vanwege intrinsieke waarde Mens handelt van nature goed (regels zouden dus niet nodig moeten zijn)
Hiërarchist	Natuur is onhandelbaar als slecht beheerd maar anders verdraagzaam Subsidie noodzakelijk/ gewenst Onderzoek en expertkennis Voortouw overheden Regelgeving	Klimaat verandert volgens trends (IPCC) (evenals zeespiegel) Veilig / bescherming Behoud waarbij nut enige richtsnoer moet zijn

Bijlage VI – Walsh et al. (2007) over klimaatverandering bij de wereldbeelden

De tweedeling van wereldbeelden in klimaatsceptici en klimaatadepten is een cruciale keuze geweest in dit onderzoek. Het maakt bepaalde combinaties van wereldbeelden onmogelijk en andere juist meer voor de hand liggend. Bovendien kan voor een wereldbeeld als bijvoorbeeld de Individualist terecht de vraag gesteld worden, of deze wel als klimaatscepticus of klimaatadept is in te delen. Waarschijnlijk is de Individualist helemaal niet in de vraag geïnteresseerd waardoor de klimaatverandering veroorzaakt wordt. Belangrijk voor hem is dat bedrijven wel het voortouw zullen nemen en het probleem met hun technologie zullen oplossen.

In ieder geval is de door mij bepaalde tweedeling mede gestoeld op wat Walsh et al. (2007, blz. 16-19) hierover gesteld hebben. Ik heb mij gebaseerd op de volgende citaten (vrij vertaald naar het Nederlands) zoals vermeld in Tabel 13.

Merk op dat Walsh et al. (2007) één-op-één-relaties hebben gelegd tussen de MNP wereldbeelden en de CT wereldbeelden. Deze mapping komt niet overeen met de door mij gevonden resultaten.

Tabel 13 - Onderbouwing tweedeling MNP wereldbeelden

MNP wereldbeeld	Walsh et al. (2007) naamgeving	Walsh et al. (2007) motivering	Klimaatscepticus / klimaatadept
Mondiale markt	World Markets (Fatalists)	<u>Bestuur</u> : er is weinig bereidheid om vooruit te plannen, waardoor de maatschappij kwetsbaar wordt voor verschillende soorten klimaatveranderingsrisico's. <u>Menselijk kapitaal</u> : het onderwijssysteem heeft weinig waardering voor de oorzaken en gevolgen van klimaatverandering. Resultaten op het gebied van klimaatverandering worden gezien als toevalstreffers. <u>Billijkheid</u> : rijke delen van de bevolking kunnen zich beschermen tegen de gevolgen van klimaatverandering, maar de minderbedeelden zullen de verliezen moeten dragen.	Klimaatscepticus
Veilige regio	National Enterprise (Individualists)	<u>Bestuur</u> : de wil om klimaatverandering en adaptatie-opties aan te pakken is beperkt en het bestuur neemt een laissez-faire houding aan ten aanzien van milieuproblemen. Deze maatschappij is kwetsbaar voor klimaatverandering door een algemeen gebrek aan samenwerking. <u>Menselijk kapitaal</u> : er is weinig zorg om milieuproblemen, inclusief de oorzaken en gevolgen van klimaatverandering. Echter, er is wel wat algemene kennis over en bewustzijn aanwezig ten aanzien van klimaatveranderingsproblemen en adaptatie-opties.	Klimaatscepticus
Mondiale solidariteit	Global Sustainability (Hierarchists)	<u>Bestuur</u> : de toewijding aan klimaatverandering en adaptatiebeleid is redelijk hoog, maar de zorg van regeringen is hoger met betrekking tot het mogelijk falen van diplomatie en verstoorde internationale relaties. <u>Menselijk kapitaal</u> : het begrip van de oorzaken en gevolgen van klimaatverandering zijn redelijk hoog, terwijl het algemene bewustzijn ten aanzien van adaptatie-opties gemiddeld-hoog is. <u>Doorslaggevende instituties</u> : er vindt een meer gedetailleerde sturing plaats ten aanzien van belangrijke beleidsgebieden gerelateerd aan klimaatverandering.	Klimaatadept

MNP wereldbeeld	Walsh et al. (2007) naamgeving	Walsh et al. (2007) motivering	Klimaatsepticus / klimaatadept
Zorgzame regio	Local Stewardship (Egalitarians)	<p><u>Bestuur</u>: De wil is groot om klimaatverandering aan te pakken en adaptatiebeleid vast te stellen. Hierbij concentreren de besluitvormers zich op de risico's van technologie en op de risico's voor het milieu.</p> <p><u>Menselijk kapitaal</u>: onder meer in het (voornamelijk publiek gefinancierde) onderwijs ligt de nadruk op milieuproblemen. Men is goed op de hoogte van de oorzaken en gevolgen van klimaatverandering. Men weet in het algemeen welke opties er zijn om het gedrag aan te passen. Over het algemeen vindt men dat ten aanzien van klimaatverandering gemeenschappelijke inspanningen en opofferingen nodig zijn om risico's te voorkomen of te veranderen.</p>	Klimaatadept

Bijlage VII – Bijzondere lezersreactie

Onderstaand is een reactie te vinden op het artikel van Vendrik (2010) van één van de belangrijke spelers op het gebied van wereldbeelden, Klaas van Egmond.

Klaas van Egmond 24 sept 12:14

(In deze vorm niet bedoeld voor publicatie)

ter attentie van Kees Vendrik

beste Kees,

Ik heb genoten van je column over onze (RIVM)Toekomstverkenning van 2004 waarin je een juiste interpretatie geeft van de verschillende wereldbeelden. De huidige politieke situatie is inderdaad heel goed te begrijpen uit de ontwikkeling van die wereldbeelden.

Ik ben met die gedachte de afgelopen paar jaar ook erg in de weer geweest en dat heeft geleid tot het boek 'Een Vorm van Beschaving'. Ik heb begin van dit jaar een exemplaar aan De Groene Amsterdammer toegestuurd. Dat moet daar nog ergens liggen, maar zal wel niet meer te vinden zijn. Als je je email adres doorgeeft dan zal ik je een exemplaar toesturen.

Het idee is dat het duurzaamheidsprobleem het gevolg is van het eenzijdig domineren van één van die wereldbeelden. De ene keer gaan we ten onder aan eenzijdige collectieve waarden (communisme), de volgende keer aan eenzijdige (en dus private waarden (even fundamentalistisch kapitalisme).

Een duurzame ontwikkeling kan worden bereikt door dat te voorkomen. Dat kan door veel explicieter dan nu naar een min of meer gedeeld wereldbeeld te streven waarin iedere levensstijl en wereldbeschouwing zich gezien en erkend weet. Voor de huidige politieke situatie betekent het dat de nu nagestreefde meerderheidscoalities (laat staan gedoogcoalities) compleet averechts werken doordat ze structureel eenzijdig zijn Ze zijn niet meer tegen de huidige links en rechts overstijgende problemen opgewassen en dus ouderwets. Het is jammer en verontrustend dat in de media niet een dialoog wordt gestart om te komen tot een ander model dat minder wordt gebiologeerd door eenzijdigheid en machtspolitiek. Als voorbeeld zou het Zwitserse model kunnen dienen, waarin het kabinet (de Bondsraad) een 1:1 afbeelding is van parlement. Het is stabiel, concentreert zich op het probleem in plaats van op de macht en is een vorm van zeer directe democratie (inclusief referendum).

hartelijke groet

Klaas van Egmond

Bijlage VIII – Word clouds bij minst vóórkomende wereldbeelden

In elke word cloud, gemaakt met behulp van Wordle™, worden de 50 meest vóórkomende woorden getoond.

Figuur 18 - Word cloud bij Mondiale solidariteit

In de word cloud bij Mondiale solidariteit (zie Figuur 18) valt "wereld" op, wat niet opmerkelijk is bij een wereldbeeld dat aan de globale kant van de verwevingsas zit. Ook valt onder meer "kinderen" op, wat het gevolg is van het trefwoord "toekomstige generaties".

Figuur 19 - Word cloud bij Zorgzame regio

In de word cloud bij Zorgzame regio (zie Figuur 19) vallen "Nederland", "West-Nederland" en "Nederlanders" op, wat ook hier niet opmerkelijk is bij een wereldbeeld dat aan de regionale kant

Ook het grote "IPCC" valt hier op, maar aangezien de context niet bekend is, is dit lastig te duiden. "Rozendaal" is overigens een Elsevier journalist, die veel door mij gebruikte artikelen heeft geschreven.

Bijlage IX - Hoe goed "scoren" de trefwoorden

De groen gemarkeerde trefwoorden kwamen relatief veel voor en de rood gemarkeerde relatief weinig.

Tabel 14 - Scores trefwoorden

Wereldbeeld	Nieuwe trefwoorden
Mondiale markt (A1)	Te hoge belasting / kosten
Klimaatsepticus	Alternatieve energievoorziening (kernenergie, kernfusie)
	Kyoto kost banen / Kyoto slecht voor economie
	Technische oplossingen
Veilige regio (A2)	(Linkse) milieumaffia
Klimaatsepticus	Milieugroeperingen / wetenschap hebben belang bij klimaatverandering
	Geen vertrouwen in politiek of wetenschap
	Bangmakerij
	Nederland is te klein om iets aan klimaatverandering te doen
	(Wereldwijde) overbevolking is het probleem
Mondiale solidariteit (B1)	Toekomstige generaties
Klimaatdept	Nederland moet voorbeeld geven
	Rupsje-nooit-genoeg-economie
Zorgzame regio (B2)	Toenemende immigratie
Klimaatdept	Rupsje-nooit-genoeg-economie
	Minder autorijden
Individualist	Te hoge belasting / kosten
Klimaatsepticus	Alternatieve energievoorziening (kernenergie, kernfusie)
	Aarde is zelfregulerend / robuust
	Technische oplossingen
Fatalist	Vulkanen oorzaak
Klimaatsepticus	Zure regen en gat in ozonlaag waren ook onzin
	Weer voorspellen lukt ook niet
	Geen vertrouwen in politiek of wetenschap
	Klimaatverandering is een natuurlijk proces / er zijn cycli / er komt wel weer een nieuwe ijstijd
	Bangmakerij
	Aarde of mensheid gaat toch wel ten onder
Egalitarist	Nederland moet voorbeeld geven
Klimaatdept	
Hiërarchist	Dijken verhogen
Klimaatdept	

Bijlage X – Tabellen bij grafieken

Deze bijlage bevat diverse tabellen die bij de grafieken horen uit hoofdstuk 3.

Tabel 15 - Verdeling wereldbeelden over de jaren

Wereldbeeld / jaar	2006 (16 MNP; 15 CT)	2007 (44 MNP; 45 CT)	2008 (85 MNP; 101 CT)	2009 (167 MNP; 168 CT)	Totaal (2002 t/m 2009) (316 MNP; 334 CT)
Mondiale markt	25%	52%	45%	51%	48%
Veilige regio	38%	36%	47%	44%	43%
Mondiale solidariteit	13%	9%	7%	4%	6%
Zorgzame regio	25%	2%	1%	1%	2%
Fatalist	60%	44%	52%	47%	49%
Individualist	27%	51%	38%	51%	46%
Hiërarchist	0%	2%	8%	1%	3%
Egalitarist	13%	2%	2%	1%	2%

Tabel 16 - Verdeling per blad

Blad / wereldbeeld	Mon-diale markt	Veili-ge regio	Mon-diale solida-riteit	Zorg-zame regio	Indi-viduali st	Fata-list	Egali-tarist	Hiër-ar-chist
Elsevier	44%	53%	3%	0%	46%	50%	1%	3%
Friesch Dagblad	0%	100%	0%	0%	0%	100%	0%	0%
Gooi- en Eemlander	50%	50%	0%	0%	50%	50%	0%	0%
Haarlems Dagblad	14%	29%	29%	29%	17%	33%	33%	17%
Intermediair	0%	33%	33%	33%	0%	50%	50%	0%
Leeuwarder Courant	57%	36%	7%	0%	53%	47%	0%	0%
Leidsch Dagblad	33%	66%	0%	0%	33%	66%	0%	0%
Noordhollands Dagblad	76%	18%	6%	0%	81%	13%	6%	0%
Nederlands Dagblad	43%	29%	14%	14%	100%	0%	0%	0%
NRC Handelsblad	42%	35%	19%	4%	50%	36%	5%	9%
PZC	50%	25%	25%	0%	66%	33%	0%	0%

Blad / wereldbeeld	Mon-diale markt	Veili-ge regio	Mon-diale solidariteit	Zorg-zame regio	Indi-viduali st	Fata-list	Egali-tarist	Hiër-ar-chist
Sp!ts	58%	42%	0%	0%	45%	55%	0%	0%
Telegraaf	57%	41%	2%	0%	51%	49%	0%	0%
Trouw	48%	43%	4%	4%	34%	63%	3%	0%
Volkskrant	23%	64%	9%	5%	19%	63%	0%	19%
Totaal	48%	43%	6%	2%	46%	49%	2%	3%

Tabel 17 - Verdeling per toon

Toon	Mon-diale markt	Veili-ge regio	Mon-diale solidariteit	Zorg-zame regio	Indi-viduali st	Fata-list	Egali-tarist	Hiër-ar-chist
Neutraal	53%	39%	7%	2%	49%	47%	3%	1%
Neemt cc niet serieus	42%	56%	2%	0%	42%	51%	0%	7%
Neemt cc serieus	19%	62%	10%	10%	17%	71%	0%	13%
Totaal	48%	43%	6%	2%	46%	49%	2%	3%

Tabel 18 - Verdeling per aanleiding

Aanleiding	Mon-diale markt	Veili-ge regio	Mon-diale solidariteit	Zorg-zame regio	Indi-viduali st	Fata-list	Egali-tarist	Hiër-ar-chist
Klimaatbijeekomst	61%	33%	6%	0%	58%	39%	0%	3%
Meting	33%	17%	17%	33%	100%	0%	0%	0%
Rapport	50%	42%	7%	1%	44%	50%	2%	4%
Verkondiging mening	43%	53%	2%	2%	41%	51%	2%	6%
Overig	45%	46%	7%	3%	45%	52%	3%	0%
Totaal	48%	43%	6%	2%	46%	49%	2%	3%

Tabel 19 - Verdeling per subthema

Subthema	Mon-diale markt	Veili-ge regio	Mon-diale solidariteit	Zorg-zame regio	Indi-viduali st	Fata-list	Egali-tarist	Hiër-ar-chist
Biodiversiteit	50%	50%	0%	0%	50%	50%	0%	0%
Geen	52%	40%	6%	2%	48%	49%	2%	2%
Gletsjers/ijs	47%	35%	6%	12%	66%	25%	0%	8%

Subthema	Mon- diale markt	Veili- ge regio	Mon- diale solidar iteit	Zorg- zame regio		Indi- viduali st	Fata- list	Egali- tarist	Hiër- ar- chist
Overig	42%	50%	8%	0%		50%	50%	0%	0%
Water	32%	61%	5%	2%		29%	56%	4%	11%
Totaal	48%	43%	6%	2%		46%	49%	2%	3%

Tabel 20 - Verdeling per reikwijdte

Reikwijdte	Mon- diale markt	Veili- ge regio	Mon- diale solidar iteit	Zorg- zame regio		Indi- viduali st	Fata- list	Egali- tarist	Hiër- ar- chist
Nationaal	45%	49%	4%	2%		41%	55%	1%	3%
Internationaal	53%	35%	9%	3%		54%	40%	3%	2%
Totaal	48%	43%	6%	2%		46%	49%	2%	3%